



## Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository



Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ  
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial  
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով  
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

**Share** — copy and redistribute the material in any medium or format

**Adapt** — remix, transform, and build upon the material

491-99

2-95



9/10

1/1

~~1/1~~

~~1403~~  
~~1403~~

491.99

7-95

400  
2-95

Հրատարակուեցին Ս. Վարդանեանի եւ ընկ. գրավաճառանոցի

Հ. ՂՈՒԿԱՍԵԱՆՑ



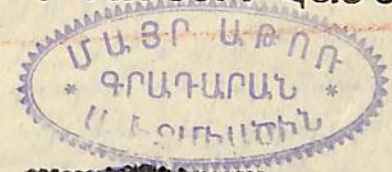
ԴԱՍԱԳԻՐՔ

ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԵԱՆ

279

679

ՀԱՅՈՑ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ



ՏՊԱՐԱՆ ՀԱՄԲ. ԵՆՓԻՍՏՈՆՑ ԵՒ ԸՆԿ.

1875



Արձանագրություն Վրացական Գեորգիական Կաթողիկոսական Եկեղեցու համար



20098

Доволено Пензурою. Тифлиси, 28-го Июли 1875 года.

~~4988-69~~

1878



# ՀԱՏՈՒԱԾ ԱՌԱՋԻՆ

ԲԱՆԻ ԱՐԱ՝ ՅԵՏՈ՛Յ ԽԱՂԱ

Վաղուց նստած էր մանուկը պատուհանի մօտ՝ իւր դասն էր սերտում, և ոսկի արեւն վաղուց էր նորան ասում. «Հերիք չէ կարդաս) մի քիչ էլ խաղանա»: Պատասխան տուեց նորան մեր մանկիկ. «է) դեռ չեմ կարող սիրուն արեւի թող առաջ դասս մի լաւ պատրաստեմ, յետոյ խաղալու նոյնպէս պատրաստ եմ»:

Մանուկը գրում ու կարդում էր դասը, իսկ պատուհանի յետեր, ճղնիկի վերայ վաղուց թռչնակը քաղցր երգում էր. «Հերիք չէ արդեօք գրել ու կարդալ. չն ուզում մի քիչ էլ զուարճանալ»: Իսկ մանուկը նորան տուեց պատասխան. «է) դեռ չեմ կարող, իմ սիրուն թռչնակ, խաղ անելու էլ կը դայ ժամանակ»:

Մանուկը դեռ նստած իւր դասն է սովորում, իսկ պարտիզն միջեց կարմիր կեռասը վաղուց է նորան ասում. «Իսպաղ կարդալուց չարձար միթէ. խաղ անելու միտք չունիս ո՞վ դիտէ»: Մանուկը պատասխան տուեց կեռասին. «Ա՛յ, մի երես կայ) մի քիչ էլ սերտեմ, բոլոր այսօրուան դասս կաւարտեմ»:

Մանուկը դասերը վերջացրեց, դռակը ծռռ գրեց) գրքերը դարտեց սեղանի վերայ) վաղ տուեց պարտեզ ու

4988



կանչեց վստահ. «Ո՞վ էր խաղալու ինձ հրաւիրում, համեցէք» պատրաստ ձեզ եմ սպասում»:

Նորա երեսին ժպտաց արեզակը. իւր քաղցրիկ տազերն սկսեց թռչնակը. կեռասն էլ դէմ արեց իւր կարմիր թշիկ որ առնի տղայից համբոյր քնքուշիկ:

ԵՐԿՈՒ ԽՈՓ

Մի և նոյն երկաթի կտորից և մի և նոյն արհեստանոցում շինված էին երկու հատ խոփ: Գոցանից մինը գնեց մի երկրագործ և սկսեց գործածել նորան. իսկ միւսը երկար ժամանակ ամենևին անօգուտ ընկած էր վաճառականի խանութում: Պատահեցաւ որ մի քանի ժամանակից յետոյ երկու ընկերները դարձեալ տեսան իրար: Երկրագործի մօտ եղած խոփը արծաթի պէս պսպղում էր և մինչև անդամ աւելի լաւ էր) քան թէ նոր շինած ժամանակը) իսկ խանութում ընկած անգործ խոփը սևացել էր ու ժանգոտել: «Աստ խնդրեմ, ինչո՞ւ դու այդպէ՛ս փայլում ես», հարցրեց ժանգոտած խոփը իւր բարեկամից: «Աշխատելուց» սիրելիս պատասխանեց միւսը. իսկ եթէ դու ժանգոտել ես և առաջվանից աւելի վատացել, այդ նորանից է) որ այսքան ժամանակ կողքիդ ընկած ոչինչ չես արել»:

ԱՌՍԻՈՏԵԱՆ ՃԱՌԱԳԱՅԹՆԵՐԸ:

Կարմիր արևը ծագեց և սկսեց ցրուել իւր ոսկեշաղ ճառագայթները) որ զարթնայնի աշխարհը:

Առաջին ճառագայթը թռաւ ընկաւ արտուտի վերայ: Զինքը թափահարեց արտուտը) դուրս եկաւ բունից) թռաւ շատ բարձր ու բարձր և սկսեց ծղվլացնել իւր արծաթահնչուն ձայնով. «Ո՞հ, ի՛նչ լաւ է առաւօտեան զով օդը) ի՛նչ անոյշ է նա) ի՛նչքան հաճելի»:

Երկրորդն ընկաւ նապաստակի գլխին: Ականջները խլըշեց նապաստակը և սկսեց ուրախ—ուրախ վազվզել շաղաթաթախ կանաչների վերայով) որ հիւթալի խոտ գտնի իւր համար նախաձաշելու:

Երրորդ ճառագայթն ընկաւ հաւաքունը: Աբրորը ծափ զարկեց թևերով ու գոռաց. ծնւղ—բնւղ—դնւղ: Հաւերը ցած իջան թառերից) կրկացին և սկսեցին քթութանել ազբահարում ճճիներ ու որդներ գտնելու համար:

Չորրորդն ընկաւ փեթակի մէջ: Գուրս սողաց մեղուն իւր մոմեղէն տանից) նստեց լուսամտի վերայ) թևերը թափահարեց ու երգեց. բը՛գ—ը՛գ—ը՛գգ, յետոյ թռաւ դէպի անուշահոտ ծաղիկները մեղր ժողովելու:

Հինգերորդ ճառագայթն էլ մտաւ մանկանոցը) ընկաւ մի դեռ ևս քնած ծոյլ տղայի անկողնի վերայ) սկսեց ծակծկել նորա աչքերը) իսկ նա շուռ եկաւ միւս կողքի վերայ և կրկին քնեց:

ԵՐԿՈՒ ԱՅԾ:

Երկու կամակոր այծ պատահեցան իրար մի նեղ գերանի վերայ, որ կամուրջ էր գցած մի գետակի վերայով: Երկուսը մի անդամից չէին կարող անցնիլ նեղ կամուրջով. պէտք էր որ նոցանից մինը յետ կանգնի ու միւսին ճանապարհ տայ: «Թո՛ղ ես անցկենամ ասաց մէկը» ինչ



պտուղ է) դու յետ կանգնես պատասխանեց միւսը: «Մի քիչ յետ քաշվիր ասում եմ, առաջ ես եմ բարձրացել կամուրջի վերայ»:—Ներողութիւն, ես այնքան յիմար չեմ, որ մեծ միտուքովս խոնարհվեմ մի ծծկերի ամենեւին: Դորանից յետոյ երկուքն էլ ձակատ—ձակատի զարկվեցան պինդ, եղջիւր եղջիւրի զցեցին և բարակ ոտները գերանին դէմ տալով՝ սկսեցին կռուիլ: Հակառակի պէ դերանը թաց էր երկու կամակորներն էլ սրկըհեցան ու թրմիացին ջրի մէջ:

**ՄԱՐԴՈՒՄ ՃԱՆԱՊԱՐՀԸ ՅԱՄԱՌԻ ՎԵՐԱՅ**

Ինչքան էլ վաղելով լինէր մարդս ման դայիս) էլ չէր կարող շատ ճանապարհ կտրել, հեռու—հեռու տեղեր գնալ:

Բայց էլ քիչ օրուան համար է խելք տուել Աստուած մարդուն: Տեսաւ որ ձին աւելի արագ է վազ տալիս քան թէ ինքը, մտածեց որ հնարք գտնի նորա թիկունքին նստելու. թամբը յարմարեցրեց) սանձը բերանը դրեց ու նստեց վերան) և երբ մի ծանր շալակ ունեցաւ՝ բռնեց ձիուն: Յետոյ մտածեց սայլեր շինել անիւներով ու սահնակներ կռներով, և լծեց նոցա մէջ ձիուն: Ել վախ չկար մարդուն յոգնելուց) սկսեց նա օրէնք մինչև հարիւր վերաս ճանապարհ կտրել: Այսպէս ծառայացրեց մարդս ձիուն:

Բայց մենակ ձին հերիք չէր: Նա հնազանդեցրեց իւր կամքին և՛ ուժեղ հաստավեղ եղին ու դռմէջն) և՛ համբերող ու սահաւապէտ ուզոյին) և՛ արագավազ եղջերուին: Բայց այս էլ քիչ էր.—բարձրացաւ մարդը հըս-

կայ վրի մէջքին էլ) և ճանձի պէս նստելով այն տեղ թակում է մութով նորա գլուխն և քշում սիրան ու զած տեղը:

Մարդս նկատեց) որ հաւասար ճանապարհի վերայով անիւները լաւ աւ հեշտ են գլորվում, և ահա մտածեց նա շինել քարած հարթ ճանապարհներ:

**ՄԱՐԴՈՒ ՃԱՆԱՊԱՐՀԸ ԱՌԱՆՑ ՁԻՆԻ:**

Մարդս տեսնելով որ երկար ու ձիգ թէև քարած, ճանապարհների վերայ ձիով կամ կառքով բանը ծանր է գնում, սկսեց մի հնարք մտածել, և դուռ երկաթուղի շինելու հնարքը: Սարեր քանդոտեց նա դաշտեր հաւասարացրեց) կամուրջներ շինեց և գլուխ բերաւ մի բոլորովին հարթ հաւասար ճանապարհ: Այդ ճանապարհի վերայով զուգահեռաբար ձգեց երկու դժերի պէս երկաթի գօտիներ, և այդ գօտիների վերայ հաստատեց մի երկաթեայ մեքենայ, որ ունի ծխահան) կաթսայ և հնոց, կասես թէ ստուվար լինէր: Հնոցի մէջ փայտ է ածում կամ ածուխ) կաթսայի մէջ ջուր է եռացնում, իսկ շոգիներով այնպէս է քշում կառքը) որ ոչ մի ձի չի կարող յետեից հասնիլ: Օրէնք գնում է այդ շոգեկառքը շորս—հինգ հարիւր վերաս: Թուշում է շոգեկառքը թաւալըր գօտիների վերայով) շլվում է) ճշում, և դադրել չ'գիտէ. միայն տեղ—տեղ իջեաններում փայտի կամ ջրի պաշար է առնում ու կրկին ճամբայ ընկում:

Վաղում է նա՛ և նորա յետեից ճօլջակ դառած քաշն դայիս շարքին շատ ուրիշ կառքեր էլ. մէկի մէջը մարդիկ են լցուած ու պատուհաններից այս և այն



կողմն են նայում, միւսի մէջ հազար ու մի տեսակ ապ-  
բանքներ:

ԵՐԵՒԱՆ ԴԱՇՏՈՒՄԸ:

Մէկ փոքրիկ երեխայ կար, ծնողներն ուղարկեցին  
նորան ուսումնարան: Պայծառ ու գեղեցիկ առաւօտ էր,  
թռչունները երգում էին անուշիկ ձայներով. երեխայի  
սիրտը փոխվեցաւ և չէր կամենում դասի գնալ, այլ  
ուզում էր խաղալ: Չորս կողմը մտիկ արաւ ու տեսաւ,  
որ մեղրաձանձը թռչկոտում է ծաղկից ծաղիկ: «Ո՛վ  
մեղրաձանձ, ասաց նա, ե՛կ մի քիչ խաղանք:» — «Չեմ ու-  
զում, պատասխանեց մեղրաձանձը, ես ժամանակ չունիմ  
խաղալու, ես դեռ պէտք է մեղր ժողովեմ»:

Մի քանի քայլ որ հեռացաւ երեխան, պատահեց  
չանը և ասաց նորան. «Շնիկ, շնիկ, ե՛կ մի քիչ խաղանք:»  
Չէ, պատասխանեց շունը, ես ի՞նչպէս խաղամ քեզ  
հետ, ես պէտք է պահպանեմ իմ տիրոջ տունը, որ  
գող չ'մանի»:

Դորանից յետոյ երեխան տեսաւ մի փոքրիկ թռչուն,  
որ կառցոյժ խոտ էր կրում իւր բունը: «Սիրուն թռչնիկ  
ասաց նորան երեխան, մի քիչ չ'խաղանք:» «Ո՛չ, պա-  
տասխանեց թռչնակը, ես ժամանակ չունիմ խաղալու,  
ես դեռ պէտք է մամուռ, խոտ բուրդ հաւաքեմ, որ  
բունս շինեմ»:

Երեխան հեռոջետէ սկսում էր ձանձրանալ, նորա  
հետ խաղացող չկար: Նա տխրած վաղեց առուի մօտ՝  
որ քէքչալով հոսում էր մօտիկ անտառից:

«Ինչպէս տեսնում եմ՝ դու գործ չունիս անելու» ա-

սաց երեխան առուակին, ե՛կ մի քիչ խաղանք ես ու դու»:

«Ո՛վ չունի գործ, բարկացած պատասխանեց ա-  
ռուակը, — ծոյլ — ծոյլ տղայ: Չե՞ս տեսնում, որ ես դի-  
չեր ցերեկ գործում եմ անդադար: Ո՛վ է ջուր տալիս կեն-  
դանիներին, ո՞վ է լուսնում կտաւիքը, ո՞վ է պորտեցնում  
ջրաղացի անիւները, հանդցնում հրդէհները, եթէ ոչ  
ես: Տեսնում ես, որ ես մի բոպէ էլ ժամանակ չունիմ,  
ուրեմն ձեռք վեր առ գնա՛»:

ՄԱՐԴՈՒՄ ՃԱՆԱՊԱՐՀԸ ՋՐԻ ՎԵՐԱՅ:

Մարդս ինչքան էլ լաւ սովորի լողալ, էլ չէ գորան  
ու ձուկը նորանից լաւ կը լողան:

«Բանս բուրդ է այս կողմից», մտածեց մարդը, և  
խելքին ոյժ տալով փայտի մէջը դուրս տուեց ու մակոյկ  
շինեց, թիւն էլ կողքին յարմարացնելով սկսեց քշել ջրի  
երեսին:

Բայց ձանձրացաւ մարդը թիավարելուց: Հիմայ ինչ-  
պէս անէ: Մարդու միտն եկաւ յանկարծ թէ, ի՞նչու այս  
քամին իզուր, անօգուտ վազվզում է դէս ու դէն, թող  
վերկացնում, ալիքներ բարձրացնում, ամպերը փախցնում:  
Լաւ չի՞ լինիլ, որ սորան մէկ գործի կացնեմ:

Վերկալու մարդս պատտաւը, պնդացրեց նորան նաւի  
կայսի վերայ առագաստ շինեց, և ահա քշեց քամին  
ծովի երեսով փոքրիկ մակոյկն էլ, մեծ մեծ նաւերն էլ:

Քամուն լծելը լծեց մարդս, բայց այնպէս մտրակ  
չունէր, որ քշէ նորան, սանձ չունէր, որ կանգնեցնէ և  
ոչ կապեր, որ կարողանայ վարել:



ՉՐԻ ԵՐԵՍԻՆ ԱՆԻՒՆԵՐԻ ՎԵՐՍՅ:

Լաւ կլինէր առաջասաներով քշել նաւերը, թէ որ քամին լսէր մեզ, բայց ցաւն էլ այն է, որ դու ուզում ես դէպի հարաւ գնալ, նա դէպի հիւսիս է տանում քեզ, ուզում ես արեւելք գնալ, նա արեւմուտք է տանում, դու միտք ունիս այսօր գնալ, իսկ նա ասում է քեզ. «նրերդը թիւն, այսօր քունս տանում է, կայ էզուց գնանք», կամենում ես հանդարտ գնալ, իսկ նա մէկ էլ տեսնես այնպէս շարտեց նաւդ, որ զլխի վերայ գնդազլոր եկաւ:

«Չէ, այս ձեռք չի տալ» ասաց մարդը, «չոզին թէև կամաց է տանում, բայց դոնէ նա հնազանդ է: Անիւններ յարմարեցրեց մարդս նաւի վերայ և տոխպեց շոգուն, որ պտտեցնէ նորանց ծովի երեսով, ինչպէս ցամաքի վերայ:

Հնոցը վառում է մարդս նաւի մէջ, ջուրը եռացնում, ծուխը դուրս քշում ծխահանի միջեց և շոգիներին հրամայում տանել նաւը ուր որ ինքը կասէ, ծովի հոսանքին էլ հակառակ քամուն էլ, հանգիստ ու ապահով:

ԼԱԻ ԸՆԿԵՐԸ:

Մի բանաստեղծ ասում է. «Ման էի գալիս և տեսայ ոտքիս տակ ընկած մի կիսաչոր վայրի ծաղիկ. կրացայ առի և հոտոտեցի, նա անուշահոտ էր վարդի նման:

«Մի թէ դու ևս վարդը, հարցրի ես նորան:

— Ո՛չ, ես վարդը չեմ, պատասխանեց ծաղիկը, այլ

մի քանի ժամանակ ապրել եմ նորա հետ մի փունջի մէջ:



ԻՆՉՊԵՍ ԵՆ ԹՈՉՈՒՄ ՕՂԻ ՄԷՉ:

Հնարքներ դասւ մարդս ազատ կերպով շրջել է՝ ցամաքի և՛ ջրի երեսին. հիմի էլ սկսեց նախանձիլ երկնքի թռչուններին: Աստուած թեւեր չի տուել մարդուն, ի՞նչ պիտի անէր նա. բայց թռչել խիստ էր ցանկանում: Օղի մէջ հարկաւոր չէր լինիլ ոչ քարած ճանապարհ, ոչ երկաթուղի լայն ու ընդարձակ կը լինէր ճանապարհը ամեն տեղ:

Սակեց մարդս աւելի և աւելի ուսանիլ և մտածել, և ահա վերջապէս հարեց օդալունդը կամ օդապարիկը, կախ տուեց նորանից մի մակոյի նստեց մէջն ու սկսեց թռչել բարձր—բարձր, տակից վեր էին մտիկ ասլիս նորան մեծ—մեծ ծառերն էլ, բարձր ամպերն էլ, սրաթռիչ արծիւն էլ: Բայց ի՞նչն է փորձանքը.—անգուժ թամին օղի մէջ մարդու սիրան աւելի է կտորում, քան թէ ծովի վերայ, քշում տանում է նորան ուր որ սիրան ուզում է, և դեռ չի կարողանում մարդս մինչև այսօր մի ճար դանել քամու դէմ: Բայց շատ կարելի է այնտեղ էլ մի սանձ կհնարէ նա քամու համար:

ԵՐԿՈՒ ԽԵՑԳԵՏԻՆ:

«Ի՞նչ յիշարն ես, ինչ ես այսրան յետ ու յետ գալիս», այսպէս ասաց միանգամ խեցեղետիւր իւր որդուն.—Գոնէ միանգամ ցոյց տուր



ինձ, հայրիկ, թէ ինչպէս գնամ, որ սովորեմ քեզանից. դու մի առաջ ընկիր, տես յետքիցդ կգամ թէ չէ»:



ԵՐԿՐՈՒ ՃԱՆԱԿԱՐՀՈՐԴ

Երկու ճանապարհորդ միասին գնալիս իջևանեցին մէկ հիւրանոցում: Գիշերը նորանց զարթեցրեց մի աղմուկ. տեղեկացան որ զիւղումը հրդէհ է պատահել: Ճանապարհորդներից մինը սկսեց շտապով հագնուիլ, որ գնայ օգնելու, միւսը յետ էր պահում նորան ասելով. «գնանք մեր ճանապարհը» այստեղ առանց մեզ էլ մարդ շատ կայ: Իսկ ընկերը չ'լսեց նորան և վազեց դէպի այրվող տունը: Տան առաջ, որ չորս կողմից արդէն կալված էր բոցերով, կանգնած էր մէկ կին և աղաղակում էր. Ո՛հ, երեխայքս, երեխայքս: Այս սրտակտուր ձայնը լսելով՝ օտարականը ներս վազեց կրակի մէջ, չնայելով բորբոքված բոցերին ու փլվող զերաններին: «Նա կորաւ, այո՛, նա կորաւ», գոչում էին շատերը. բայց մի բոպէից յետոյ օտարականը դուրս երևաց կրակի միջից խանձած մագերով ու շորերով, նա ձեռքումն ունէր երկու փոքրիկ երեխաներ, որոնց նա տուեց հեկեկող մօրը. Թշուառ կինը առաջ դեռ գրկեց իւր զաւակներին, կարծես թէ չ'հաւատալով, թէ նոքա կենդանի են, իսկ յետոյ ընկաւ օտարականի ոտներն: Այդ իսկ բոպէին փուլ եկաւ այրված տունը:

—Ո՞վ էր հրամայում քեզ մի այդպիսի յիմար գործ անել, հարցրեց օտարականին նորա ընկերը:

—Արակի Տէրը, պատասխանեց քաջասիրտ մարդը, որ է և տան Տէրը, երեխաների Հայրը և Փրկիչը: Նա

իմ որտիս մէջ ասաց) «գնա՛», և ես կատարեցի միայն նորա կամբը:

« ԳՐՏԱՄԲԻ ԵՐԵՍԱՅ ԿԵՐԻՑԵՍ ԶԷԱՅ »

Երկիրս կերակրում է մարդուն բայց ձրի չէ կերակրում: Շատ ջանք պիտի քաշեն մարդիք որ դաշտը հասարակ խոտի տեղակի ցորեն, գարի, բրինձ և ուրիշ հացահատիկներ տայ:

Առաջ—առաջ հողագործը հերկում է դաշտը արօրով, թէ որ հարկաւոր չէ լինում շատ խոր վարել, և կամ հերկում է զուժանով, թէ որ մեծ ցել պէտք է առնել, կամ խամստ վարել, մի խօսքով, թէ որ պէտք է շատ խոր վարել: Արօրը զուժանից թեթեւ է, նորանով կարելի է հերկել մի լուծ գոմէշով կամ եզնով էլ, իսկ գաւթանը ծանր է և խոր է կտրում, նորան պէտք է լինում լծել քանի մի զոյգ գոմէշներ կամ եզներ:

Դաշտը հերկվեցաւ, նա արդէն ծածկված է մեծ—մեծ ախոսներով ու ճոււղերով: Բայց այս դեռ հերիք չէ: Եթէ դաշտը խամհատ է և կամ հողը ինքն ըստ ինքեան պարարտ է, ապա պէտք չէ լինում տաւարի աղբ ածել, բայց եթէ դաշտը յոգնած է, այսինքն նորան քանի մի անգամ իրար վերայ հերկած են, պէտք է լինում աղբով պարարտացնել: Բայց այս էլ հերիք չէ սերմը զցելու համար, հարկաւոր է լինում դեռ հողը փափկացնել ևս, ահա և տափանում են ցելը:

Յանքը լինում է տարին երկու անգամ, դարունքին և աշունքին, առաջինը ասվում է գարնանացան, երկրորդը աշնանացան: Որտեղ շատ ցուրտ է, այն տեղ ցանքը զլխաւորապէս գարունքին է լինում:



Աշնանացանք դեռ ևս ձմեռվան ակզբում փոքրիկ ծիլերով բուսած է լինում և կանաչազարդած արտը: Ծանր է թուում մարդուն նայել, թէ ինչպէս ձիւնի քուլաները ծածկում են թաւշանման կանաչը: Աշնանացանի ծիլերը թառամում են ձիւնի տակ, բայց նոցա արմատները աճում են առաւել և առաւել դէպի խոր: Ամբողջ ձմեռը քնած մնում է աշնանացանը ձիւնեղէն վերմակի տակ իսկ գարունըին) երբ տաքացնում է արևը, հալվում է ձիւնը, սերմի արմատները նորից բողբոջներ են արձակում աւելի պինդ և աւելի առողջ, քան թէ առաջվանները: Աստ է լինում միայն, եթէ որ մինչև ձիւն նստելը սասակի բուբեր են լինում, որովհետև բուբը սառցնում— փէտացնում է տակաւին թոյլ կանաչը: Ահա ինչու համար զիւղացիքն ուրախանում են, երբ ձմեռը յաճախ ու մեծ—մեծ ձիւներ են լինում:

ՀԱՐԱՏՈՒԹԻՒՆ:

Մէկ չքաւոր երիտասարդ հանդիպեց իւր նախկին ուսուցչին և սկսեց շատ դանդաղել իւր դառն վիճակի ու անյաջողութիւնների վերայ: Մի ժամանակ նա եղած էր ուսումնարանի ամենալաւ աշակերտը և իրանից աւելի վատ ուսանողներն այժմ լաւ անուան ու հարստութեան տէր էին) այն ինչ ինքն անց էր կացնում թշուառ կեանք: «Մի՛թէ յիրաւի ասածիդ չափ ազքատ եզ դու, ասաց նորան ուսուցչը.» դու, ինչպէս անտուժեմ, առաջ ես այդ ձեռքը, շարունակեց ուսուցիչը բռնելով իւր աշակերտի աջը, ու ժեղ է և կարող է գործել: Թոյլ կոայիր արդեօք որ կտրեն նորան հազար մանէթով:— Ստուգած հեռու տանէ, և ոչ տասն հազարով:— Միակ

որքանով կոայիր քո սրտես աչքերը, որ տեսնում են լոյս աշխարհը— քո սուր ականջները, քո արագաշարժ ոտները: Արժեւմ դու չէիր փոխիլ դորանց մի ամբողջ թաղաւորութեան հետ:» — Ի հարկէ ոչ, պատասխանեց երիտասարդը:— «Ուրեմն ի՞նչպէս ես դանդատում դու քո ազքատութեան վերայ, երբ որ ունիս այդպիսի մեծ հարստութիւն:

ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻ ԱՂՕԹԻ:

Երկնքի երկրի Արարիչ Աստուած, Լսիր մեր աղօթք ջերմ սրտից բղխած, Գոհ ենք քո շնորհից, որ պարգևեցիր Տեղաւոր մանկանցս քո գութ սիրակեր, Առատ արիր մեզ ձիրքդ հայրական հուր ոգի խելք ու միտք բանական, Որ մենք չ'մնանք ինչպէս անասուն, Այլ որ ուսանինք դառնանք բանիբուն:

Ո՛հ, ի՞նչպէս ապա, Հայր մեր երկնաւոր, Թողունք մոռանանք մենք քո սուրբ շնորհ, Եւ զիշեր—ցերեկ ջանքով եռանդոտ Չաշխատենք լցնել մեր ուսման կարօտ, Որ հողիներին չ'տիրէ խաւար:

Այլ որ նա փայլել լուսով կենարար: Հայ աղաչում ենք, Հայր մեր զթառատ, Պարգևիր մեզ ոյժ ու սէր անարատ,— Եւ մենք պատրաստ ենք տալ ջանքեր անթիւ Սուրբ ուսման համար.— իսկ Քեզ փառք պատիւ Վայել է այժմ և միշտ յաւիտեան, Թող օրհնէ անունդ աշխարհ ամենայն:



ՋՈՒՐ:

Արամը գնաց իրանց զիւղի գետակի մօտ, որ հոսում էր անտառի կողքով: Գարունքին անտառումն ու դաշտում շատ ձիւն կար, ձիւնը հալվել ու ջուրը վտակ—վտակ թափվել էր գետի մէջ, գետն էլ բարձրացել ավերովն էր անցել: Իսկ այժմ չոր ու ցամաք ամառն էր, գետակը համարեա թէ կարելի էր անցկենալ ոտներն անգամ չթրջելով: Ջրի տակի փոքրիկ քարերն անգամ երևում էին: Արամը շատ զարմացաւ այս բանի վերայ և ինքն իրան մտածում էր. « ո՛ւր կլինի գնացած այնքան ջուրը »:

Նայիր, Արամ, երկնքի վերայ: Ինչես կարծում, որ տեղից կլինին հաւաքված այն ամպերը: Քէ որ նոքա կարողանային խօսիլ, կպատմէին քեզ, որ նոքա գոյորշխանալով բարձացել են լճակներից, հեռու—հեռու գետերից, ծովերից և ուրիշ ջրերից. նորանց քշել բերել է այնտեղ քամին. կպատմէին նոյնպէս թէ ինչքան շատ բաներ են տեսել ճանապարհին: Ահա կը միանան այն ջուկ—ջուկ ամպերը մի տեղ, ունքերը կկիտեն, կսխտեն ցած անձրևել, և երկինք գնացած ջուրը նորից—նոր կթափվի լճերի, գետերի ու ծովերի մէջ, կժողովվի ամեն մի ցածր տեղում:

ՄԱՐԿՍ ԻՆՉՌԱՆ ՀՄՈՒՏ Է:

Կատաղի գազանը որջ է շինում իւր համար անտառի մէջ, թռչունը բուն է շինում, պտտիկ պղոճն էլ տեղ է դնում ծառի որ և է ճեղքի մէջ: Բայց նորանց

ամենքին էլ պաշտպանում է ցրտից մեկին իւր բուրդը, միւսին փետուրները, մէկէլին ամուր պատեանը: Մարդը գնում է անտառ փայտ է կտրում ու խրճիթ շինում իւր համար: Հողն մէջ նա երկաթ գտաւ, որից շինում է կացին, բահ, խփ: Նա կարողացաւ կաւից աղիւս շինել ու զանազան ամաններ: Տան պատերը պինդ պնդացրեց, բոլոր ծակ ու ծուկը կալաւ, որ ցուրտ չլինի: Տաք եղաւ տունը, բայց լոյս էլ էր հարկաւոր նորան: Նա գոտաւ սարերում թափանցիկ քարեր, կամ թէ չէ, հալեց աւազը և դոցանից ապակի թափեց, որ պատուհաններ շինի տան մէջը մութ չլինի: Սակայն այս էլ հերիք չէր—մարդս ի՞նչպէս տանից դուրս գնար վատեղանակին: Ահա նա ցանեց վուշ, կանեփ, բամբակ. թել մանեց նոցանից և կտաւներ, չեթեր գործեց. խուզեց ոչխարի ու այծի բուրդն էլ և մահուղներ պատրաստեց նորանից. գազանի մորթին նոյնպէս շորի տեղ բռնեց նորա համար: Այսպէս, մարդս կարողացաւ և կարող է օգնել իրան ամեն մի փորձանքի մէջ իւր խելքովն ու հմուտութեամբը:

ԽՈՆԱՐՀԱՄԻՏ ԻՇԽԱՆԸ:

Մի իշխան կանգնած խօսակցում էր մի հարուստ վաճառականի հետ, այդ միջոցին նոցա մօտովն անցկաւ կացաւ մի հողագործ մարդ և խոնարհաբար գլուխ տուեց նորանց: Իշխանը նոյնպէս գգակն առնելով բարևեց նորան: Վաճառականը ցածութիւն համարելով այդ, ասաց իւր խօսակցին:

«Մի՞ թէ կարելի էր ձեզ այդ աստիճան ստորանալ» որ գլուխ էք տալիս մի ուսուկ հողագործի»:



— Պարոն, սրտատխանեց իշխանը, շատ կցաւէի, թէ որ այդ հողագործն ինձանկե քաղաքավարի լինէր մի թէ դուք կցանկանայիք որ ես անպատուէի իմ անձը, աւելի անկիրթ լինելով, քան թէ այդ գիւղացին:

\* \* 1. \* \*

Մի անպարծ մարդ, որ մասնաւոր դերձերով Եւրոպա եղած էր, մի ընկերութեան մէջ պարծնում էր, թէ ինքը Եւրոպայի համարեա բոլոր Թագաւորադանց հետ նստել—վեր է կացել, եւ թէ, չկայ ոչ մի պալատ, որտեղ ինքը ազատ դնալ—զալ ունեցած չլինէր: Ընկերներից մէկը նկատելով որ անպարծ պարոնը չափից դուրս փչում է՝ հարցրեց նորան.

«Բայց դուք տեսել էր Գարդանէլին:

—Ի՞նչ էք ասում, նոյն իսկ Զատիկ օրը նորա հետ նաչի էի, պատասխանեց ամբողջ Եւրոպայի հիւրը: Բոլոր ներկայ եղողները ծափ զարկին ու ծիծաղեցան նորա անհամ ստի վերայ, որովհետև Գարդանէլը ոչ թէ մտրդ է, այլ ծովանեղոց:

**ՔԱՄԻՆ ՈՒ ԱՐԵԳԱԿԸ:**

Մի անգամ Արեգակն ու հիւսիսային թունդ քամին վէճ բաց արին, թէ նոցանից որն է ուժեղ: Երկար վեճեցին նորա, վերջապէս վճռեցին որ իրանց ոյժը փորձեն նոյն ժամին մօտներով անցնող ճանապարհորդի վերայ: «Նայիր թէ ինչպէս կրնինեմ նորա վերայ» ասաց քամին մի աչքաձրգում կխլեմ նորա վերարկուն: Այս որ ասաց՝ սիսեց փչել ինչքան ոյժը կտրում էր. բայց որքան շատ էր աշխատում քամին, այնքան աւելի պինդ փաթըթվում էր ճանապարհորդը վերարկուի մէջ. նա ՚ի հարկէ դժգոհում էր վատ եղանակից բայց և աւելի

շտապում էր առաջ գնալ: Քամին բարկացաւ, կատաղեց ու թափեց խեղճ ճանապարհորդի վերայ անձրև ու ձիւն: Նզովելով քամուն՝ ճանապարհորդը հագաւ վերարկուի կուները, երեսից կապեց դօտին էլ: Հիմնյ հասկացաւ քամին որ էլ չի կարող նորա վերարկուն խլել: Արեգակը տեսնելով իւր հակառակորդի անզօրութիւնը՝ ժրպտաց, դուրս նայեց անպերի յետքից) ջերմացրեց, ցամաքեցրեց երկիրը, դորա հետ միասին և խղճուկ սառած ճանապարհորդին: Արեգակի ճառագայթներովը տաքացած, նա քաջալերվեցաւ, օրհնեց արեգակին, հանեց վերարկուն, ծալեց ու կապեց թամբին: «Ե՛տնում ես, ասաց այն ժամանակ հեղեկ Արեգ բարկացկոտ Քամուն, քաղցրութեամբ ու բարութեամբ շատ քան կարելի է անել, քան թէ բարկութեամբ»:

88008  
ԵՄԵ  
49867

**ԱՆԱՍՈՒՆԵՐՆ ՈՒ ՄԱՐԴԸ:**

Անտառի գազանն սպառնում էր մարդուն: Զգոյշ կաց) թէ չէ կը պատառեմ քեզ և ոսկրներդ կջարդոտեմ, իսկ դու մինչև որ կզանես ինձ անտառի խորքում, քաղցած կմեռնես: Թռչունն ասաց. բարձր կթռչեմ օդի մէջ, մարդը հրտեղից կարող է ինձ հասնիլ, նա թռեր շունի: Զուկը ձայն տուեց, իսկ ես կրնակվիմ ջրի մէջ, կերթամ գետի բոլորովին խոր տեղը, մարդն ՚ի հարկէ ջրի մէջ չի կարող շունչ քաշել: Որդնիկն էլ միւս կողմից վրայ բերեց. ես թագ կկենամ հողի տակ, ինձ չեն տեսնիլ, բայց թող տեսնեն էլ, ես ո՞ւմ պիտի պէտք գամ:

Մարդը դուրս եկաւ տանից, առաւ իւր հետ շունը, հրացանը, ծուղակը, ուռկանը, թիակը,—գտաւ սպանեց





անտառի մէջ գաղանին, ականատ գլեց բռնեց թռչնակին,  
ուռկանով դուրս հանեց ձկանը գետից, բահի պակին էլ  
դէս ու դէն կտրտեց ցրուեց որդնիկին:

ՄԷԿ ԽՆՁՈՐԵՆՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ:

Ա.

Անտառի մէջ բուսած էր մէկ վայրի խնձորենի. աշունքին վայր ընկաւ նորանից մէկ թթու խնձոր. թռչունները կերան խնձորը, կտցահարեցին և կորիզները: Մի կորիզ (սերմիկ) միայն թագ կացաւ հողն մէջ և ֆայ:

Ամբողջ ձմեռը սերմիկը ձիւնի տակն էր, իսկ գարունքին, երբ արեւը տաքացրեց թաց հողը՝ սերմիկն սկսեց աճիլ, դէպի ցած դուրս հանեց իւր բարակիկ արմատները, իսկ դէպի վեր առաջին մի զոյգ քնքոյշ տերևները: Տերևների արանքից դուրս ծլեց մի փոքրիկ կոկոնաւոր ստեղմն, և կոկոնից բուսան կանաչ տերևներ: Կոկոն կոկոնի, տերև տերևի, ձիւնի ձիւնիկի յետևից աճելով, հինգ տարուց յետոյ մի գեղեցիկ խնձորենի կար նոյն իսկ տեղում, ուր որ վայր էր ընկել կորիզը:

Մի անգամ անտառ եկաւ պարտիզպանը, տեսաւ խնձորենին և ասաց. — «Ինչ լաւ ծառուկ է, նա կարող է պէտք գալ ինձ»: Կողողողում էր ծառուկը, երբ պարտիզպանը դուրս էր հանում նորան գետնից և մտածում էր, — «կորայ ես բոլորովին»: Բայց պարտիզպանը զգուշութեամբ դուրս հանեց ծառուկը, չ՛մտասեց ոչ մի արմատիկ, բերաւ նորան պարտեզը և սնկեց բարի երկրի մէջ:

Բ.

Ծառուկը գոռոզացաւ պարտիզն մէջ. «Երևի մի հազուադիւր ծառ եմ ես, որ ինձ անտառից պարտեզը բերին», մտածեց նա և բարձրից էր նայում չորս կողմի տգեղ կանեփների վերայ, խեղճը չ՛գիտէր, որ վարժատուն էր ընկել:

Յետագայ տարին պարտիզպանն եկաւ մեծ ծուռ դամակը (joonny) ձեռին և սկսեց կտրտել խնձորենին: Կողում էր խղճուկը և ասում ինքն իրան. «Շիմայ որ՝ բոլորովին վերջս է»:

Պարտիզպանը կտրտեց կանաչագարդը զլիուկը, թողեց միայն մի հատ բնիկը, զորան վերևից ձեղքձեղքեց. ձեղքերի մէջ մտցրեց նա լաւ խնձորենու մատղաշ ձիւնիկներ, պատուաստեց նորան, վերքերը պատեց շաղախով, փաթաթեց ցնցոտիքով, փշով պատեց ծառուկն ու գնաց:

Գ.

Փոքր ինչ թուլացաւ խնձորենին, բայց էլն առոյգ ու զօրեղ էր. շուտով զինքը հաւաքեց և միաւորվեցաւ օտար ձիւնիկների հետ: ձիւնիկը ծծում է խնձորենու հիւթը և աճում է արագապէս. դուրս է հանում կոկոն կոկոնի, տերև տերևի յետևից. բուսցնում է ձիւնիկ ձիւնիկի, ոստիկ ոստիկի յետևից. և ահա, մի երեք տարուց յետոյ, ծառուկն սկսեց ծաղկիլ վարդասպիտակ անուշահոտ ծաղիկներով: Յաճ են թափվում սիրունիկ թերթերը և նոցա տեղը բնում են կանաչ պտոյտներ, իսկ աշունքադէմ այդ պտոյտներից զոյանում են խնձորներ: Բայց ոչ թէ



վայրի թթու կտրտորներ, այլ մեծ—մեծ կարմրաթշիկ ու  
համեղ խնձորներ: Եւ եղաւ խնձորներին այնքան լաւը,  
որ ուրիշ պարտեզներէից էլ գալիս էին նորա ճղնիկներից  
տանում պատուաստ շինելու:

ՈՒՇԿԱԼ ԾԱՌԱՆ:

Ղուկաս Աբբ—Եպիսկոպոսը մի անփորձ ծառայ ու  
նէր վարձած: Մի օր քնելիս պատուիրեց նորան զգոյշ կե-  
նալ, որ աղմուկ չ'ընի:

Մի քիչ անցկացած ծառան տեսաւ որ չնդկ—չնդկ  
մի ձայն է գալիս սենեկի մէջ:

«Էս ո՞վ է Տէր Աստուած, մումուաց ինքն իրան ու  
սկսեց պտուել, որ գտնի Սրբազանին անհանգիստ անողին:  
Տեսաւ որ աղմկարարը սենեկի մէջ պատից կախ արած  
ժամացոյցն է:

«Ձէնդ», զոչեց ծառան ճնշված ձայնով, բայց ժա-  
մացոյցը չ'լսեց նորան:

«Ձէնդ կտրիր ասումեմ», սպառնացաւ նա նորէն:  
Ժամացոյցն էլ իրանն էր անում:

Չայրացաւ ուշիալ սպասաւորը, պատից ցած առաւ  
ժամացոյցը, մի քար վեր առաւ ու, տնէր թէ կտաս,  
ջարդ ու բուրդ արեց նորան: Այս անգամ ժամացոյցը  
ձայնը կտրեց:

«Էդպէս հոգիդ կը հանեմ ու մունջ կ'կացնեմ  
հա», ասաց սպասաւորը սիրտը հոփացած, — գնա՛ հիմի  
խնձանից էլ ասա, քեզանից էլ»:

ՀՈՎՈՒՒ ՍՐԻՆԳԸ:

Մի անգամ մէկ թագաւորի յայտնեցին թէ նորա  
դանձապահը յափշտակում է պետական դանձարանը և  
թագոցնում իւր տան մէջ մի գաղտարանում, որ փա-  
կած է երկաթի դռնով: Թագաւորը անձամբ գնաց դան-  
ձապահի տունը, հրամայեց բաց անել երկաթի դռուն  
ու ցոյց տալ գաղտնի սենեակը: Բայց ինչքան մեծ էր  
նորա զարմանքը, երբ նա յափշտակած դանձի տեղակ  
տեսաւ միայն չորս տկլոր պատեր, մի փսիաթի կտոր, մի  
քանի կթիչ, այլ և գետնի վերայ մի անկիւնում դրած  
մի հովուական պարկ և մի սրինգ: Սենեակի պատուհա-  
նից երևում էին գեղեցիկ կանաչազարդ դաշտերն ու ան-  
տառախիտ սարերը: Գանձապահն ասաց թագաւորին:  
«Չահլ ժամանակս ես ոչխար էի արածայնում. դու  
առար ինձ, թագաւոր, քո պալատը նոյն ժամանակվանից  
ես ամեն օր մի քանի բոպէ անց եմ կացնում այս սե-  
նեակումս և այս տեղից զուարճութեամբ մտիկ եմ տա-  
լիս դաշտերին ու սարերին: Ո՛հ, այն ժամանակ իմ աղ-  
քատիկ խրճիթիս մէջ ես աւելի երջանիկ էի, քան թէ  
հիմայ ճոխ պալատի մէջ: Լաւ է սպրեւ անյայտու-  
թեան մէջ, բայց խաղաղ, քան թէ ունենալ հռչակա-  
ւոր անուն՝ և ենթարկվել միշտ հալածանքների ու զըր-  
պարտանքների:»

\* \* 2. \* \*

Մի որկրամոլ մարդ պարծնում էր ընկերների մօտ, թէ շատ  
տեսակ կերակուրներ է կերել: Ընկերներից մէկը հարցրեց նորան. «Սայլ  
էլ կերել ես:» — Ինչպէս չէ, Զորաշէն գիւղումս ինձ ամեն օր դորանից



էին տալիս:—Այ տնաբանդ, չէ, որ սայլը փայտ է, ինչպէս էիր ուտում, ասաց ընկերը ծիծաղը բռնելով: «ՏՕ, էնդուր էր փայտի նոտ դալիս», վրայ բերեց պարծենկոտ ստախօսը:

ԱՆՅՈՐԳՆԵՐՆ ՈՒ ՇՈՒՆԸ:

Իրիկնադէմին մէկ լուռ փողոցով  
Երկու մարդ իրար հետ զոյց տալով  
Անց էին կենդամ, տեսան որ յանկարծ  
Գրան շէմքի տակից մէկ շուն ծղղղաց,  
Սկսեց վնդվնդալ,  
Ունալ, կնձկնձալ,

Մինչ որ փողոցը շներով լրվեցան  
Ու անցորդներին գլուխը տարան:  
Մէկը կռացաւ, որ քար վերցնի,  
Միւսը ձեռքիցը բռնեց ընկերի.  
«Սիրե՛լի, ասաց, տեղդ ծանր կաց,  
Շան սովորութիւնն է հաչել հանապազ.  
Քարով աւելի նոքա կկատաղին,  
Էաւ է գլուխդ առ դնանք մեր բանին:  
Երաւ, մի քիչ տեղ հեռացան թէ չէ՝  
Մի շուն էլ չկար, որ կանգնի հասէ:

Բերանը պատռած ոմանք վայրաբան  
Փէշակ են արել  
Մարդկանց դէմ հաչել.  
Բայց դու լուռ, անխօս դնա քո ճամբան,  
Կ'հաչեն շատ՝ էլ յետ  
Չայները կ'քաշեն ու կ'փախչին յետ:

\* \* 3. \* \*

Մի գող մարդ, կամենալով իւր անձը արդարացնել Գեմոսթէնէսի առաջնէ, ասաց. «Չէի իմանում թէ այս քեզ է պատկանում»:—Բայց շատ լաւ էիր իմանում, որ քեզ չէ պատկանում, պատասխանեց Գեմոսթէնէսը:

ԱՐՁԱԳԱՆԳ:

Գէորգն ամենեւին չզիտէր արձագանդն ինչէ: Մի օր պարտիզի մէջ մանդալիս նա կանչեց. «Եյ, հէյ», և խփոյն նոյն ձայնը լսեց մօտակայ ծառերի միջից: Գէորգը զարմացած դռչեց. «Ո՞վ ես դու». Խորհրդաւոր ձայնը պատասխանեց. «Ո՞վ ես դու»:—Տեսնում եմ որ յիմար ես», բարկանալով ասաց Գէորգը: «Յիմար ես», կրկնեց ձայնը անտառի միջից: Տղայն շատ նեղանալով այդքան աներեսութեան վրայ՝ սկսեց նախատական խօսքեր ասել ծառերի միջից եկող ձայնին, բայց ձայնը բոլոր բառերը տեղնու տեղը կրկնում էր նորան: Սրտի ոխը հանելու համար նա սկսեց պտուտել անտառի մէջ այն յանդուգն տղային, որ իւր կարծիքով պատասխանում էր իրան, բայց ոչ մի տեղ չձգտաւ: Տուն որ դարձաւ Գէորգը՝ պատմեց թէ ինչպէս մի տղայ անտառի մէջ հայհոյեց իրան: «Որդեակ իմ, ասաց մայրը, դու խաբովել ես, լսածներդ քո ասած խօսքերդ են եղել միայն, որ ծառերին դիպչելով դարձել են դէպի քեզ, ինչպէս որ մարդու պատկերը անդրադառնում է ջրի մէջ: Այդ ձայնը արձագանդ է ասվում: Եթէ դու լաւ բան ասած լինէիր՝ ՚ի հարկէ լաւ բան կ'լսէիր:



- Ինչ որ ասես՝ այն կլսես:
- Ինչ որ սերմես՝ այն կհասնես:
- Ինչ չես ուզում, որ քեզ անեն, մի՛ անիր դու ուրիշներին:

ԱՌ ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵՁՈՒ:

Ո՛վ մեծաքանչ դու լեզու,  
 Ո՛վ հեշտ բարբառ մայրական,  
 Փափկահասնքն քո բառերուդ  
 Նման արդեօք այլ տեղ կա՞ն.  
 Գու՛, որ նախ ինձ հնչեցիր  
 Նախ սիրոյ՝ ո՛հ, հեշտ խօսքեր,  
 Այն նախ դքեզ թոթովելս  
 Գեռ իմ մտքէն չէ ելեր:

Իմ մայրենի քաղցր լեզու,  
 Կեանց անասան, կեանց յաւէտ.  
 Կեանց միշտ, լեզուդ դու հայկական  
 Կեանց ծաղկալից, ծաղկաւէտ:

Լեզու համակ սիրաշարժ,  
 Քանի՛ ճոխ պերճ ու պայծառ  
 Միշտ կ'հնչես դուն. քեզի  
 Սրտերն ամեն զողացար.  
 Հնչէ հնչէ յաւիտեան  
 Վեհ զիւցազանց պերճ երգ դու.  
 Թոթուէ փոշիդ խոր մութէն,  
 Ե՛լ երեան, պերճ երգ դու:

Իմ մայրենի քաղցր լեզու,  
 Կեանց անասան, կեանց յաւէտ.  
 Կեանց միշտ լեզուդ դու հայկարժան,  
 Կեանց ծաղկալից ծաղկաւէտ:

ԵԿԵՂԵՑԻ:

Մի քաղաք կամ զիւղ մտնելիս ի՞նչ ենք տեսնում ամենից առաջ:— Եկեղեցի: Նա բոլոր տներից հեռու ու բարձր է շինած. նորա կաթուղիկէն դեռ երկու—երեք վերստ հեռուից է երևում: Ոչ մի տուն չկայ, որ տեղ ամեն մարդ արձակ համարձակ կարողանայ մտնել, իսկ եկեղեցին կարող է մտնել ամեն ոք, ծեր և մանուկ, հարուստ և աղքատ, առողջ և հիւանդ: Ամեն մարդ էլ հաւասար է Տիրոջ առաջ:

Եկեղեցում աղօթում ենք մեր Երկնաւոր Հօրը, խընդրում ենք մեզ համար բարիք և շնորհակալ ենք լինում արդէն ստացած բարիքներին համար:

Այն տեղ մկրտել են մեզ, էլի այն տեղ կտանեն, երբ հոգիքս կտանք Աստուծուն:

Ուրեմն եկեղեցին միւս հասարակ տների նման չէ: Այնպէս տուն կլինի ինքդ չես գնալ, այնպէս էլ կլինի չեն ընդունիլ քեզ: Իսկ Աստուծոյ տուերը ամեն մարդ կարող է մտնել, ծանօթ և անծանօթ, ազգակից և օտար, բարեկամ և թշնամի:

ՋՐԻ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ:

Ա.) Չորն ո՞ւմ չէ հարկաւոր: Խոտն էլ, գաղանն էլ, թռչունն էլ, մարդն էլ, կարօտ են նորան: Ահա ինչու ջրով լցրել է Աստուած մեծ—մեծ ծովերն ու ովկիանոսները:

Բայց ծովերի ջուրը դառն է և աղի. մէկէլ որ՝ ամեն մարդ ծովե ափումը չի բնակվում: Ի՞նչպէս ուրեմն



կարելի է տանել նորան հաղարաւոր վերստ հեռու տեղեր. ինչպէս բարձրացնել բարձր սարերի գլուխը:

Աստուած այս գործը յանձնել է արխաջան արեգակին: Աս իւր ջերմ ճառագայթներով ջուրը թեթեւ շողիներ է դարձնում: Զրի շողիներն աղը թողում են ծովի մէջ. բարձրանում են վերև, այնտեղ կապոյտ երկնքի վերայ դառնում են արծաթազօծ ամպեր:

Բ) Զրի շողները բարձրանում են վեր ամպի նման բայց մի տեղ անշարժ նոքա չեն կարող կանգնել: Գործի մէջ խառնվում է քամին էլ և ցիրուցան է անում աստուծոյ ամպերը դէպի աշխարհիս զանազան կողմերը: Ամեն մի այդպիսի ամպ այնքան ջուր ունի իւր մէջ, որ եթէ մի անգամից բոլորովին թափվեր երկրի վերայ, ամբողջ քաղաքների գիւղերի մարդիք ու անասուններ տակովն արած կխեղդէր: Բայց Աստուած ուրիշ կերպ է տնօրինել. — ջուրը ամպերի միջեց մանր մաղվում է կաթիլ — կաթիլ, և կամ սառչում ու ձիւնի թռչկան հատիկներ է դառնում:

Գ) Զուրը զովացնում է դաշտերն ու արտերը և ներս է ծծվում հողի մէջ: Հողի մէջ կաթիլ — կաթիլ ժողովվում է և գոյացնում առուակների որոնցից մի քանին իրար հետ խառնվում են և մէկ տեղ հողն սակից դուրս բղխելով՝ յառաջացնում սառն ու սարդ աղբիւրներ: Բղխում է աղբիւրը և սկսում է ձորակ շինել իւր համար ու հոսիլ հողի երեսով, ճանապարհին նա հանդիպում է իրան սէս մէկին էլ և սկսում են միասին վազել: Գնում են գնում՝ մի ուրիշն էլ է հանդիպում, երրորդն էլ, չորրորդն էլ, հինգերորդն էլ և այլն. մինչև որ մէկ էլ ես տեսնում կանաչների միջով մի բաւականին լաւ գետակ է գնում: Գետակն արբուցանում է մարդ-

կանց ու անասուններին, զովացնում է մարգագետինները, պտըտում է աղօրիքի քարերը, քշում տանում է կոճերն ու նաւակները, իսկ նորա պաղ ծոցում ուրախ — ուրախ խայտում են արծաթափայլ թեփուկներով փոքրիկ ձկներ:

Դ) Ես է գնում գետակը թէ քիչ, հանդիպում է մէկ ուրիշին, խառնվում է նորա հետ և սկսում են հոսիլ միասին: Ճանապարհին նորանց ընկերանում է երրորդն էլ, չորրորդն էլ և այլն: Եւ ասա մի մեծ գետ, բազմաթիւ ձկներով կարում անցնում է մի ամբողջ մեծ տարածութեան մի ծայրից մինչև միւս ծայրը: Կողմ են գետի վերայ ծանր բեռնած նաւեր, շաչում են շողենաւների իսկ եղբրբում շինված են շատ արդիւնաբեր գիւղեր ու վաճառաշահ քաղաքներ մէկը միւսից հարուստ: Գետը քշում է հարստութիւններն երկրից երկիր, մանում է հեռու ծովի մէջ և ներս է տանում իւր հետ թէ փոքր նաւակներ և թէ առագաստներով թեւաւորված մեծ — մեծ նաւեր:

Եստ ջուր է թափում գետը ծովի մէջ, բայց արեգակն էլ է միշտ գործի. — նա դարձեալ բարձրացնում է ջուրը ամպերի մէջ և դարձեալ ցրիւ է տալիս նորան ամբողջ աշխարհի երեսին:

Անդադար թափվե մ ու թափվում են գետերը ծովերի մէջ, բայց երբէք չեն սպառվում. անդադար խլում ու խլում է արեգակը ծովերի ջուրը, բայց երբէք չի կարողանում դուրս տալ պրծացնել. այնպէս իմաստուն կերպով է կարգաւորել Աստուած այս գործը:



ԱՐԱՔՍԻ ԱՐՏԱՍՈՒՔԸ:

Մայր—Արաքսի ափերով  
 Քայլամուր դնումեմ,  
 Հին հին դարուց յիշատակ,  
 Ալեաց մէջը պըտումեմ:

Բայց նոքա միշտ յեղյեղուկ  
 Պղտոր ջրով եղերքին,  
 Դարիւ դարիւ խփելով  
 Փախչում էին լալազին:

—Արաքս, ինչո՞ւ ձկանց հետ  
 Պար չես բռնում մանկական,  
 Դու դեռ ծովը չհասած  
 Սգաւոր ես ինձ նման:

Ինչո՞ւ արցունք ցայտումեն  
 Քո սէգ, հպարտ աչերից,  
 Ինչո՞ւ արագ փախչումես  
 Այդ հարազատ ափերից:

Մի պղտորիլ յատակդ,  
 Հանդարտ հոսէ խայտալով,  
 Մանկութիւնը քու կարճ է,  
 Շուտ կը համնիս դէպի ծով:

Վարդի թփեր թող բըսնին  
 Քո հիւրընկալ ափի մօտ,  
 Սոխակները նոցա մէջ  
 Երգեն մինչև առաւօտ:

Մշտադալար ուռիներ  
 Սառ ծոցի մէջ քո ջրին,  
 ձկուն ոտան ու տերև  
 Թող թաց անեն տապ օրին:

Ափերիդ մօտ երգելու  
 Հովիւք թող զան համարձակ,  
 Գառն ու ուրբ քո վճիտ  
 Զուրը մտնին միշտ արձակ:—

Մէջքը ուռցուց Արաքսը,  
 Փրփուր հանեց իւր տակից.  
 Ամպի նման դուալով՝  
 Էսպէս խօսեց յատակից:—

—Խիղճն անմիտ պատանի,  
 Ներհս ինչո՞ւ դարեոր  
 Վրդովումես, նորոգում  
 Իմ ցաւերը բիւրաւոր:

Սիրելի մահից յետ  
 Ե՞րբ ես տեսիլ, որ այրին  
 Ոտքից դուրս պճնուի  
 Իր դարդերով թանկագին:

Որի համար զարդարուիմ,  
 Որի աչքը հրապուրեմ,—  
 Շատերն ինձ են ատելի  
 Շատերն ես օտար եմ:

Կար ժամանակ, որ ես էլ  
 Եքեղազարդ հարսի պէս  
 Հազար ու բիւր պըջրանքով  
 Փախչում էի ափերէս:

Յայտակս պարզ ու վճիտ,  
 Կոհակներս ուրբուն,  
 Լուսաբերը մինչև այգ  
 Զրիս միջին էր լողում:

Ի՞նչս մնաց այն օրից,  
 Ո՞ր ջրամօտ գեղերս.  
 Ո՞րը իմ չէն քաղաքից,  
 Ո՞ր բերկրալի տեղերս:

Տուրքը ջրի ամեն օր  
 Իր սուրբ ծոցէն Այրարատ  
 Մայրախնամ ինձ անունդ  
 Պարզումէ լիառատ:

Բայց ես այն սուրբ ջրերով  
 Մուրբ—Ակորի աղբիւրին  
 Պիտի ցողեմ արտօրայք  
 Իմ ատելի օտարին:

Մինչ իմ որդիք, ո՞վ գիտէ,  
 Ծարաւ, նօթի անտերունչ,  
 Յօտար աշխարհ յածում են  
 Թող ոտքերով կիսաշունչ . . .

Հեռու հեռու քշեցին  
 Բնիկ ազգը իմ Հայկեան,  
 Նորա տեղը ինձ տուին  
 Ազգ անկրօն մոլեկան:

Դոցան համար դանդաղեմ  
 Իմ հիւրընկալ ափերը,  
 Եւ կամ դոցան հրապուրեմ  
 ձպոռտ պըլած աչերը:

Քանի որ իմ զաւակունք  
 Այսպէս կմնան պանդուխտ՝  
 Ինձ միշտ սգուր կը տեսնէք,  
 Այս է անխաբ իմ սուրբ ուխտս:

Էլ չխօսեց Արաքսը,  
 Յորձանք տուեց ահագին,  
 Օղակ—օղակ օձի պէս  
 Առաջ սողաց մոլեկան:

ԻՆՉՊԷՍ ԵՆ ՀԱՆԱՊԱՐՀ ԳՆՈՒՄ ԶԱՆԱԶԱՆ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒՄ:

Ամենքն էլ զիտեն, որ մարդիկ մեծ մասով ձիու վերայ են ճանապարհ գնում: Չին բոլոր միւս անասուններից յարմարաւորն է հեծնելու համար. նա զօրեղ է վայելչակազմ և արագընթաց: Հին ժամանակներում հիմնականից շատ էին ձիով ճանապարհորդում, որովհետև դեռ ևս չկային սայլն ու կառքի ճանապարհներ. այժմ էլ սարերի նեղ—նեղ անցքերով, ամայի դաշտերում ու անտառների մէջ չի կարելի ճանապարհ գնալ, թէ որ ձին չլինի: Մեր երկրում եղներին ու դոմէշներին էլ են լծում կամ բեռնում, բայց կայ երկիր ցուրտ և անտառներին հիւսիսի կողմում, որտեղ ոչ ձի ոչ էլ, ոչ եզն, ոչ դոմէշ չեն կարող ապրիլ. այնտեղ մարդիկ լծում են հիւսիսային եղջերու: Նստում են սահնակի մէջ, որին մի շարք լծած են լինում երկու—երեք եղջերու՝ մէկն էլ առաջում, սկսում են հնյ տալ, ճիպտով խփել, կա-



պերը ծումնել, և նոքա ճղնոտ եղջերները վեր ու վայր անելով չափ են ընկնում աչքը կտրած տեղով ձիւնապատ տաշտի երեսին, ուր ոչ մի ճանապարհ կամ ոտնահետք չէ լինում:

Մի և նոյն ցուրտ երկիրներում, առանել զէպի արեւելք, Սիրիիացում, շներ են լծում: Ամեն մի տանուտէր պահում է այդպիսի շներ, մի կերպ կերակրելով նորանց ձիւն ոսկրտանքով: Ոչ խոտ է բուսնում այնտեղ, ոչ զարի որ կարողանար ձին ուտել. բայց որ բուսներ էլ ձին չէր կարող այն տեղ մի օր ապրիլ, և մարդկանց կրելու տեղակ ինքը ձին կտրվէր ձիւնի մէջ: Իսկ շները վաղում են հեշտութեամբ քաշտալով իրանց յետեւից թեթեւ սահակները, նոքա առանց դժուարութեան կարողանում են վազել և՛ փափուկ ձիւնի և՛ բարակ սառուցի վերայով: Մի սահակի նոցանից լծում են հնդկ մինչև տասն: Երբեմն ճանապարհին բռնում է նորանց քանի մի օրով սանտիկ բուք, այն ժամանակ ճանապարհորդները ժողովում են միասին, սահակներից պատսպարան են շինում և տաքանում ձիւնի տակ շներն իրանց մօտ առած: Այդ շները կամակոր են լինում ու կատաղի, շատ անգամ ճանապարհ գնալիս իրար ըռել են կրծում, մճրճում են կապերը և պուկ դալիս փախչում, զցելով սահակներն այս կամ այն փոսի մէջ: Նոցա այդպէս չար լինելու պատճառն այն է, որ լաւ չեն կերակրում նորանց, որովհետեւ այն տեղի մարդիկն իրանք էլ շատ քիչ բան են գտնում ուտելու:

Դորս հակառակ մեզանից առանել զէպի հարաւ անջրդի և աւազուտ անապատներում մարդիկ ճանապարհորդում են ուղտերի վերայ: Ուղտը որոճող կենդանի է, նորա պարանոցը երկայն է, զլուսը վաքր, թիկունքի

վերայ ունի մի կամ երկու մալե կուղ. նա գեղեցիկ անասուն չէ, բայց համբերող է, երկար ժամանակ կարող է զիմանալ քաղցի ու ծարաւի կուտե ամեն տեսակ կոպիտ ու փշոտ բոյսեր: Ուրեմն առանց նորան անհար է անապատն անցնիլ, ուր որ շատ անգամ մի քանի օրերով չես կարող գտնիլ ոչ մի խոտ, ոչ մի կաթիլ ջուր: Ուղտը հնազանդվելով արոջը՝ չորում է չորս ոտքի վերայ և մէջքը դէմ է անում հանդարտութեամբ, որ հեշտ բեռներն կամ հեծներն յետոյ վեր է կենում ու ճանապարհ ընկնում հանգիստ ու հաստատ քայլերով միւս ուղտերի յետեւից, սոքա բոլորը կազմում են մի երկայն շարք, ծայրը այս տեղ՝ ծայրը շատ հեռու, այդպիսի շարքը կոչվում է քարվան:

Բայց այս բոլորը չկարողացաւ մարդուն բաւականացնել. նա կամեցաւ աւելի հեշտ միջոցներ գտնել ապրելու համար: Առաջ հարուստներն էլ ձիով էին ման գալիս և ուրախ էին լինում, եթէ կարողանում էին ճանապարհ գնալ մի երկանիւ սայլի մէջ, իսկ յետոյ նոքա սկսեցին շինել տալ առանել լայնարձակ, յարմար ու հանգիստ կառքեր, չորս անիւներով ու ծածկոցով: Առաջ շինում էին տղեղ ու անհաւասար սայլակներ, իսկ այժմ հանգիստ ու փառաւոր կառքեր, բայց այս եղաւ փոքր առ փոքր հետզհետէ: Ինչքան աւելի կշտամայ լուսաւորութիւնը ժողովրդի մէջ, այնքան աւելի հասարակաց կիգառնան բոլոր այն բաները, ինչ որ առաջուց միմայն հարուստներին էին մատչելի: Երկաթուղիների վերայով այժմ էժան գնով կարելի է շատ հարկաւոր վերստեր անցնիլ հանգիստ ու ապահով, այլ և կարճ ժամանակում: Այն ճանապարհը, որի համար առաջ ամբողջ օր էր հարկաւոր, այժմ կարողես թիկունքի անց



Եիլ մի երկու ժամում ուրեմն ժամանակը չի կոր-  
չիլ, իսկ ժամանակը փող է ու փող: Թէ որ դու գործի մարդ  
ես, դատարկապորտ մարդ չես, հապա շատ լաւ կգիտե-  
նաս թէ ինչքան թանգ արժէ ամեն մի րոպէն:

ԵՐԳ ՊԱՆԴՈՒԻՅ ՊԱՏԱՆԵԿԻ:

Ծիծեռնակ, ծիծեռնակ,  
դու դարնան սիրուն թռչնակ,  
Դէպի ո՞ւր, ինձ ասա,  
Թռչում ես այդպէս արագ:  
Ա՛խ, թռի՛ր ծիծեռնակ,  
Ծնած տեղս՝ Աշտարակ.  
Անդ շինիր քո բունը  
Հայրենի կտուրի տակ:  
Անդ հեռու ալևոր  
Հայր ունիմ սրգաւոր,  
Որ միակ իւր որդուն  
Սպասում է օրէ օր:

Երբ տեսնես դու նորան՝  
Ինձնից շատ բարեւ արա,  
Ասա թող նստի լայ  
Իւր անբաղդ որդու վրայ:  
Դու պատմէ՛, թէ ինչպէս  
Աստ անտէր ու խեղճ եմ ես.  
Միշտ լալով, ողբալով  
Կեանքս մաշուել եղել է կէս:  
Ինձ համար ցերեկը  
Մութ է շրջում արեգը.

Գիշերը թաց աչքիս  
Քունը մօտ չի գալիս:  
Ասի՛ր որ չըացուած  
Քառամեցայ միացած,  
Ես ծաղիկ զեղեցիկ  
Հայրենի հողեց զըկած:  
Դէ՛հ, սիրուն ծիծեռնակ,  
Հեռացիր, թռի՛ր արագ  
Դէպ ՚ի Հայոց երկիրը,  
Ծնած տեղս—Աշտարակ:

\* \* 4. \* \*

Մի Ատտիկեցի դարկելով Սկիւծացու մէկի երեսին նախա-  
տոււմ էր նորան, որ անարգ երկրում է ծնած: «Ինձ նախատինք է իմ  
հայրենիքս, պատասխանեց Սկիւծացին, բայց դու նախատինք ես քո  
հայրենիքին»:

ԱԳԱՀՈՒԹԵԱՆ ՊՏՈՒՂԸ:

Երեք մարդ միասին ճանապարհորդելիս դանձ գտան  
ու բաժանեցին իրանց մէջ: Նոքա պէտք է շարունակէին  
ճանապարհը, բայց որովհետեւ ուտելու պաշարը վերջա-  
ցել էր, վճռեցին որ իրանցից մինը գնայ քաղաք կերա-  
կուր բերելու և յանձնեցին այս բանը աւելի փոքրահա-  
սակ ընկերին: Սա գնաց և ճանապարհին այսպէս էր մտա-  
ծում ինքն իրան.— Ես այժմ հարուստ եմ, բայց աւելի  
հարուստ կլինիմ, եթէ կարողանայի ընկերներին բաժինն  
էլ ինձ առնուլ, և այս շատ դժուար չէ—կթունաւորեմ



այն ուտելը որ պիտի գնեմ. իսկ իմ մասին կասեմ,  
 թէ ճաշել եմ. արդէն ընկերներս առանց կասկածելու  
 կուտեն ու կմեռնին. այն ժամանակ ես կունենամ ամ-  
 բողջ զանձը: Բայց միւս ընկերներն այսպէս էին խօսում:  
 Ինչո՞ւ պէտք է մենք անպատճառ բաժին տանք այս պա-  
 տանի մարդուն) մի՞թէ չենք կարող գործ դնել մեր  
 սուր դանակները նորա գլխի վերայ) որ մեր հարստու-  
 թիւնը աւելի կատարեալ լինի: Աւրեմն զայ նա թէ չէ՝  
 սպանենք իսկոյն:

Պատանին բերաւ թունաւորած կերակուրը. ընկեր-  
 ները սպանեցին նորան շտապով, իսկ իրանք մեռան թոյնի  
 ներգործութենից. զանձը մնաց անտէր: Ահա՛ թէ ինչպէս  
 է ազահութեան պտուղը:

ԼՈՒՍԻՆ:

Ո՛հ լուսին) լուսին) արդէն քանի՞ դար  
 դու երկնքումը փայլում ես պայծառ.  
 Բայց որքան ստէպ լուսաւորում ես  
 Աւրախ դէմքի տեղ մի տխուր երես:

Քեզ խոր տխրութեամբ չէ սպասում նա,  
 Որ չէր ստացել բաղդից մի հարուած,  
 Որ գոհ իւր օրից հասած զիշերին՝  
 Աղօթք է առնում վերեւ առ Աստուած.  
 Այլ քո ծագելուց մինչեւ մտանելը  
 Աւեր քեզանից չէ հեռացնում նա,  
 Որի կորուստքը անչափ են կեանքում,  
 Որ արտասուում է իւր բաղդի վերայ:

Ո՛հ, պայծառ լուսին) դու պայծառ լուսին  
 Վկայ չես միայն լոկ արաստուքի —

Դու որքան յաճախ քո խաւար զահից  
 Տեսող ես լինում լուռ դարհուրանքի.  
 Քո ճառագայթով որքան փայլել է  
 Պողպատեայ սուրը ծխված արիւնում...  
 Թէ հնար լինէր քեզ այդ բոպէին  
 Խաւարվել իսկոյն զիշերի մթնում,  
 Լցվել արիւնով, և այդ նշանով  
 Դողդոջուն աչքին այդ մարդասպանի  
 Երեւիլ դարձեալ կապոյտ երկնքում:

Թո՛ղ գէթ իմանար այդ չարագործը,  
 Որ կայ մի վկայ և խաւար գործքի.  
 Որ երկնքիցը նորան նայում է  
 Մի գատապարտող խիտոյ անմերժելի.  
 Բայց այս երազ էր... ո՞վ զիտէ, զուցէ այս երեկոյն  
 Իտրձեալ կթափվի մի մարդու արիւն)  
 Բայց նոյնպէս պայծառ) դու նոյն սառնութեամբ  
 Կը լուսաւորես արիւնն ու սուրը,  
 Եւ սպանվածին և մարդասպանին  
 Քո լուսից կտաս հաւասար բաժին:

ԻՋԵՒԱՆ:

Մի անուանի մեծատուն աղմկալի քաղաքից հե-  
 ռու, մի զուարճալի հովտի վերայ շատ փառաւոր մի տուն  
 ունէր: Ոսկի, արծաթ, կայք ոչինչ պակաս չէր նորան.  
 Նա ապրում էր ուրախ ու երջանիկ և երբէք չէր մտա-  
 ծում այն թշուառների մասին) որոնք հազիւ հազ կա-  
 բողանում են քաշ տալ իրանց կեանքը աշխարհիս ճա-  
 խորդութիւնների ճնշման տակ: Իւր կեցութեամբ նման-



վում էր նա Սուրբ գրքի այն մեծատանը, որ փարթամացած ունեցուածքի հարստութեամբ, վառաւորվում էր ինքն իրան և աղաղակում. «Անձն իմ, կեր խմիր և ուրախ եղիր:»

**Մի** օր) ինչպէս էր պատահել, մի ալեոր ճանապարհորդ ուժը հատած և գիշերի ընկած եկաւ այդ տունը և աղաչելով (սնդորում էր) որ նոյն գիշերը տեղ տան իրան սենեակներից մէկի անկիւնում: Մեծատուն մարդը որի սրտում արդէն վաղուց մեռած էր ամեն մի մարդասիրական զգացումն, ոչ միայն չընդունեց ճանապարհորդին, այլ և շատ բարկացաւ նորա յանդգնութեան վերայ, որ համարձակվել էր վրդովել իւր հանգստութիւնը:

«**Իմ** տունը իջեան է ի՛նչէ, ասաց նա զոռալով վաստակաբեկ ծերունու վերայ. մի թէ նորա համար է չարչարանքով կառուցած այսպիսի մի ձնի շէնք, որ նորան ոտնակոխ անէ ամեն մի անց ու դարձ անող թափառական: Գլուխդ առ ուրեմն քաշվիր:

— **Գոնէ** ներիր ինձ, իշխան, մի խօսք հարցնել քեզ, ասաց ճանապարհորդը:

«**Հարուստը** համաձայնեցաւ և ծերունին հարցրեց.

— **Ո՞վ** էր կենում այս տանը քեզանից առաջ:

«**Ի** հարկէ իմ հայրը:

— **Իսկ** հօրիցդ առանջ:

**Իմ** պապը:

— **Քեզանից** յետոյ ո՞վ կրնակիլ այս տեղ:

«**Կասկած** չկայ որ իմ որդիքը:

— **Մտած** իր ուրեմն, ի՛նչէ այժմ քո տունը, եթէ ոչ իջեան ու հիւրանոց, երբ այդպէս զանազան անձինք մտում են այդ տանը մի կարճ ժամանակով ու գնում, երբ ոչ դք մնացական չէ այդ տեղ, և դա ո՞ւմ պէտք է

մնայ արդեօք իբրև մշտնջենական սեպհականութիւն: Այսպէս ուրեմն, իջեան է քո տունը և հիւրանոց, և ոչ միայն քո տունը, այլ և ամբողջ աշխարհը մարդու համար, բայց եթէ ես անարժան եմ այդ շքեղ իջեանին՝ մնաս բարեաւ:

**Մեծատունը** սաստիկ ամօթահարված ճանապարհորդի խօսքերից՝ գրեթէ ուշաբարձ էր, և երկար ժամանակ մնացել էր ապշած: Նա պատրաստ էր այն բոպէին առաքինի ծերունու ոտքերն ընկնիլ և դառնապէս զըզջալ, բայց ծերունին արդէն հեռացել էր:

ԳԱՇՏ ԵՒ ՌԻՍՈՒՄՆԱՐԱՆ:

**Դաշար** վարում են, որ սերմ ցանեն վերան. ուսումնարան են բաց անում, որ Աստուծոյ խօսքը սերմեն: Սերմին ընկնում է փափուկ հողի մէջ. իսկ բարի ուսումը՝ մատաղ հոգեոց մէջ: Անձրև է գալիս հողը փափկացնում, և արև անում, նորան ջերմացնում. իսկ խելացի խօսքն ու քաղցր զգուանքը՝ մարդկանց հոգիներն են մեղմացնում: Չի փչանում սերմիկը հողի մութ խորքում. իսկ բարի ուսումն՝ քնքոյշ սրտերում: Կանաչ թաւշ պէս ծլում են արտեր. ուսումիցն էլ ծլում են լաւ խելօք մտքեր: Ծածկվում է դաշտը ոսկեշող հունձով. ծաղկում է ուսումն էլ բարի գործերով:

**Ուրեմն, ո՞վ** Տէր, արա անպակաս բարեաց ձիրքերդ առատ լիամաս, տալով արտերին կենսատու անձրև, իսկ հոգիներին՝ սուրբ ուսման արև:



ԲԱՐԵՆԻՂՃ ԽԱՓՇԻԿԸ:

Մի Հնդկացի խափշիկ ծխախոտ խնդրեց հարևանից: Հարևանը ժլատ մարդ չէր՝ ձեռքը դրպանը տարաւ և դուրս հանեց մի ամբողջ բուռ ծխախոտ: Միւս առաւօտը հնդկացին դարձեալ եկաւ հարևանի մօտ և տուեց նորան մի հատ արծաթի դրամ, որ դտել էր ծխախոտի մէջ: «Ինչո՞ւ չպահեցիր այդ դրամը քո մօտ, ասաց այն տեղ պատահող սպիտակագէտ մարդը՝ քեզ ծխախոտ տուող մարդը դրամն էլ է տուել»:— Խափշիկը ձեռքը դրնելով սրտի վերայ՝ ասաց.— այս տեղումն երկու մարդ կայ՝ մինը բարի՝ միւսը չար: Բարի մարդն ինձ ասաց. Այդ փողը քունը չէ՝ ուրեմն տար Խիրոջը տուր: Կակ չար մարդն ասաց. Երբ տուել են քեզ այդ փողը, ուրեմն նա քունն է: Բարին վրայ բերեց. չէ՝ միմիայն ծխախոտն է քունը՝ և ոչ փողը: Չարը նորէն ասաց. Ի՞նչու ես նեղութիւն քաշում, գնա՛ դորանով արաղ առ խմիր: Ես չգիտէի թէ ինչ անեմ և պարկեցայ քնելու: Բայց բարի և չար մարդիքն ամբողջ գիշերը դադար չէին տալիս ինձ և կուռում էին, առաւօտեան ես զարթեցայ և յետ բերի փողը:

ՍԱՐԻՑ ՎԱԶՈՂ ՎՏԱԿԸ:

Մէկ բաճր սարից վազում էր մէկ զօրեղ վտակ աղմկելով ու փրփրալով, մէկ տեղ քարից քար լոք տալով, միւս տեղ ժայռերի կուրծքը տաշելով, մէկում արմատահան անելով հարիւրամեայ կաղնիներ, միւսում փրչացնելով մշակած դաշտեր ու քշելով իւր ալիքները մէջ հովուի խրճիթն ու ոչխարները: Արդար և ճանապարհորդ

մարդիկը սիրում էին տեսնել նորան ու զուարճանալ, բայց մօտակայ հովիւները նղսվում էին նորան. մանաւանդ երբ սարի վերայ հայվում էր ձիւնը և նա աւելի ուժեղանում ու կատաղում էր:

Մի օր եկաւ այդ վտակը տեսնելու մի բան— հասկացող ու ջանասէր մարդ. նա սկսեց մտածել, թէ ինչ պէս կարելի կլինի այդ կատաղի զօրութեան առաջն առնուլ և դործածել նորան աւելի օգտակար բանի համար: «Հերիք եղան քո փեսաները, ասաց նա վերջապէս վտակին սկսիր այժմ օգուտ տալ մարդկանց»: Վերառաւ ինքը թիւն ու բահը, մշակներ կանչեց, ինչ տեղ հարկաւորն էր առուններ քանդեց, փոս տղերը լցրեց քարով, բարձրումը շինեց մի ջրաղաց, դորանից ցած մի ուրիշը՝ դորանից ներքև էլ ամբողջ դործարան: Անիւները սկսեցին պտոյտ դալ ջրի ուժով և սանձահարած վտակը հարստացրեց ոչ միայն յիշեալ խելօք մարդուն, այլ և բոլոր շրջակայքում գանձողներին:

ԵՂԲԱՅՐ ԵՄՔ ՄԵՔ:

Ի բիւր ձայնից բնութեան շքեղ թէ երգք թռչին սիրողբար, Կատունք կուսին ամենագեղ թէ որ զարնեն փափուկ քնար, Չունին ձայն մի այնքան սիրուն, Քան զանձկալի եղբայր անուն: Տուր ինձ քու ձեռքդ, եղբայր եմք մեք՝ Որ մրրկաւ էինք զատուած, Բաղդին ամեն ոխ չարանենք



Ի մի համբոյր ցրուին ի բաց,  
 Ընդ աստեղօք ի՞նչ կայ սիրուն,  
 Քան զանձկալի եղբայր անուն:

Երբ ալևոր Մայր Հայաստան  
 Տեսնէ զորդիս իւր քով է քով,  
 Սրտին խորունկ վէրքն դաժան  
 Քաղցր արտասուաց բուժին ցօղով .

Ընդ աստեղօք ի՞նչ կայ սիրուն,  
 Քան զանձկալի եղբայր անուն:

Մէկ տեղ լացինք մենք ի հնումն . . .  
 Եկէք դարձեալ յար սնբաժան  
 Խառնենք զարտօսր և զլննդումն,  
 Որ բազմաճնունդ ըլլայ մեր ջան .

Ընդ աստեղօք ի՞նչ կայ սիրուն,  
 Քան զանձկալի եղբայր անուն:

Մէկ տեղ յոգնինք մէկ տեղ ցանկնք,  
 Մէկ տեղ թափին մեր քրտինքներս  
 Զհունձ բարեաց յերկինս հանկնք  
 Որ կեանք առնուն Հայոց դաշտեր .

Ընդ աստեղօք ի՞նչ կայ սիրուն,  
 Քան զանձկալի եղբայր անուն:

\* \* 5. \* \*

Մի թագաւոր մեռնելու վերայ, հրամայեց որ բերնն մի պրակ դաւազաններ եւ տուեց իւր եօթն որդիներին, որ կտորնն նորանց: Որդիներից ամեն մինը ասաց թէ չեմ կարող այն ժամանակ թագաւորը բաց արաւ սրակը եւ ինքը մին մին կտորտեց զաւազանները՝ այսպիսի խրատ տալով որդիներին.— Ահա, տեսէք իմ որդիք, եթէ միաբան կլինիք, անյաղժեկի կմնար, իսկ եթէ կրօտանովիք միմեանցից՝ տկար կլինիք:

Ինչո՞ւ վերստէ ես գրուիմ:

Երբ որ ուզում ենք մեր մտքերը հաղորդել մի բան պատմել կամ մի բան սովորցնել այնպիսի մարդկանց, որ հեռու են մեզանից, այն ժամանակ զրոււմ ենք մտքներս թղթի վերայ: Եթէ մեր հաղորդած բանը քիչ է և հարկաւոր է միայն մէկ մարդու, ապա նա կարող է ձեռագիր նամակ էլ լինիլ, իսկ եթէ նա պէտք է հրատարակվի ամբողջ հասարակութեան մէջ, այսինքն եթէ ցանկանում ենք, որ մեր միտքը հաղորդենք մարդկանց բազմութեան, այն ժամանակ ամեն կերպի յարմարութեան համար հարկաւոր է տպել տալ:

Չանազան մտքեր վերան գրելու կամ տպելու և մարդկանց մէջ տարածելու համար ամենալաւ նիւթը թուղթն է: Թուղթը պատրաստում են վեճայ կանեփեայ և բամբակեայ շորերի հին կտորտանքից (ցնցոտիքից): Նոր ժամանակներումս սկսել են թուղթ պատրաստել յարդից և մինչև անգամ փայտից ևս: Գեո 1000 տարի առաջ մարդիք սովորեցան բամբակից թուղթ շինել, բայց այդ թուղթը այնքան յարմար չէր գրելու համար. այժմ ամենալաւ տեսակ թուղթը պատրաստում են վեճայ և կանեփեայ նիւթերից: Շորերի հին և հազնելու համար անպիտան կտորտանքը ժողովում են առանձին մեքենաների մէջ, թողը թափ են տալիս, ջոկջկում ու դարտում են, լուանում են և եփելով խիւս են շինում. յետոյ խիւսը մահուղների արանքում շերտելով՝ մամուլների միջով անց են կացնում և յետոյ այդ շերտերը չորացնում են, որպիսով և ստանում են պատրաստի թուղթ: Թուղթը մարդկային ազգի մեծ բարիքներից մինն է.— առանց թղթի տպագրութիւն չէր կարող լինիլ, իսկ առանց տպագրու-



Թեան մարդիկ չէին կարող լուսաւորվիլ: Ուրեմն Թուղթը լուսաւորութիւն տարածելու գործում մեծ նշանակու-  
թիւն ունի. մինչեւ անգամ երբ որ ուզում են իմանալ  
մի ազգի լուսաւորութեան աստիճանը, տեղեկութիւններ  
են ժողովում, թէ տարիներ ինչքան Թուղթ է գործ ա-  
ծում նա:

Հին դարերում, երբ դեռ ևս Թուղթ չինել չգի-  
տէին, մարդիք գրում էին մագաղաթի վերայ: Մագաղաթը  
չինում էին էլի կամ ոչտարի կաշուից. բայց դորա շե-  
նելը դժուար էր և թանկ էր նստում. նորան գործ էին  
ածում միայն արքունի գիւաններում, այն էլ նշանա-  
ւոր բաները գրելու համար. էլի գործ էին ածում զա-  
նազան կարեւոր և երևելի շարադրութիւններ գրելու հա-  
մար: Մեր վանքերում, գլխաւորապէս Եջմիածնում, և  
ուրիշ մասնաւոր մարդկանց ձեռքին այժմ շատ կարելի է  
տեսնել մագաղաթի վերայ գրած Սուրբ—գրքեր, նշանա-  
ւոր սրտմուծիւններ և հոգեւոր երգեր, որոնցից շատերը  
1000 և աւելի տարուան գրած են:

Մագաղաթից էլ առաջ գրում էին Եգիպտոսում  
բուսանոց Պապիրուս կոչված բոյսի տերեւների վերայ: Պա-  
պիրուսը յայտնի բան է, չէր կարող թղթի տեղը բռնել:  
Պապիրուսից առաւել վաղ գրում էին մահով օժաճ  
փայտի կամ քարերի վերայ: Շատ դժուար էր ի հարկէ  
նշաններ կամ գրեր ձեւակերպելը քարերի վերայ, այլ և  
չէր կարելի տեղեց տեղ տանել նորանց, մանաւանդ որ  
շատ անգամ արձանագրում էին ժայռերի կործքի վե-  
րայ. ուրեմն այդպիսի արձանագրութիւնները կարող էին  
լինիլ այն ժամանակ միայն, երբ հարկաւոր էր անմա-  
հայնել մի որ և իցէ նշանաւոր սրտմուծական անցք:

ՋՈՒՐ ԵՒ ՅԱՄԱՐ:

Վահանը մի օր գնաց զքօմնելու և ուշ ուշով  
գննեց, որ յետոյ սրտմուծ ուսուցչին, թէ ինչ ջոր ու  
ինչ ցամար էր տեսել ինքը: Մի արտի միջով գնաց նա  
հասաւ դետակի մօտ: Գետակը վաղում էր մի քարուա  
տեղով. նորա ավերքը բլրոտ էին. տեղ—տեղ նորա վերայ  
կուացած շուաք էին արձակում ուռնու կամ վայրի  
խաղողներու թուփեր, տեղ—տեղ սպիտակին էր տալիս  
մաքուր աւաղ: Գետը, մտածեց Վահանը, նուրի ջոր է որ  
վաղում է փոս տեղերով, գետածորի (նունի) միջով. այդ գե-  
տածորը երևի նա ինքն է փորել շատ վաղ ժամանակներից  
ի վեր, երբ որ սարերից ու թուփերից ջուրը հաւաքվել  
ընթացել է ցածր տեղերով: Ինչպէս տեսնում եմ՝ նա քա-  
րերի կործքին տարով քշել թոփ է արել և այն աւաղե  
բլրակները, որ ահա այն տեղ երևում են: Վահանը զը-  
նաց ներքև դետի հոսանքի ուղղութեամբ. «Թող տես-  
նեմ շատ հեռու է գնում այս գետը», մտածեց նա, և  
ինչքան շատ ներքև այնքան աւելի ցած գնաց նա. էլ  
թուփեր չեկան առաջը և Վահանի ճանապարհը այժմ  
թաւ կանաչներն ու դեղեցիկ ծաղկապատ մարգագետնի  
վերայով էր: Ուրեմն դեպք հոսում էր բարձրից դեպի ցած.  
եթէ Վահանը դէպի վեր գնար՝ անկասկած մի տեղ կգտնէր  
դետի աղբիւրը կամ ակը, այդ ակը մի բարձր տեղ ժո-  
ղովված կլինէր, իբրև լճակ և կամ քարերի արանքից  
կլինէր բղխելիս: Մի քիչ որ գնաց Վահանը՝ դետն ա-  
ռաջը կտրեց. այդ տեղ դետի վերայ կամուրջ էր շինած:  
Վահանի հետաքրքրութիւնը շարժեց, նա ցանկացաւ ի-  
մանալ թէ դետն ո՞րն է գնում. սկսեց շարունակել ճա-  
նապարհը և առաջը գտնվող անտառի միջից ձգները



յետ — յետ անելով անցկացաւ: Անտառը վերջնացաւ և վահանի առաջը բացուեցաւ մի ընդարձակ հարթավայր, այդ տեղ գտնվում էր մէկ լեճ թուփերով շրջապատած. նորա մակերևոյթը շողշողում էր արևի տակ: «Լիճը ժողոված անշարժ ջուր է, չորս կողմից ցամաքով պատած»: Այդ լճի մէջն էր թափվում գետակը: Գետակի բերանը լեճը թափվելիս բաժանվում էր երկու ձիւների: Այդ կողմից ներս էր մտած դէպի լեճը մի հրուանդան, այսինքն «այնպիսի մի ցամաք, որ շատ թէ քիչ դուրս պրծած է լինում ջրի մէջ»: Լճի մէջ տեղում մի փոքրիկ կանաչազարդ կղզի էր երևում, մի ցամաք, որ չորս կողմից էլ ջրով պատած էր»: Լճի միւս կողմից գեղեցիկ տեսարանով երկար ու ձիգ ներս ընկած էր մի թերակղզի — ցամաքի մի մասը, որ միայն երեք կողմից էր պատած ջրով»: Թերակղզին ձգվում էր անտառի կողմից և նա ցամաքի հետ միաւորվում էր մի նեղ շերտ հողով, պարանոցով: Նորան զարդարում էին դանդուր կանաչների որոնք շուքաւորելով եզերքի փոքրիկ ծոցերը՝ դողդոջուն պատկերներով անդրադառնում էին ջրի մէջ: Այդ թերակղզին քիչ էր մնացել որ հասնէր մինչև նոյն խակ կղզին. նորանց բաժանում էր իրարից միայն մի նեղուց, «ջրի մի նեղ շերտ»:

Վահանը բաւականին ժամանակ անցկացրեց շողշողուն լճի մօտ, բայց էլ չըջակայքի վայելուչ տեսարանից չէր կշտացել, երբ որ տուն դարձաւ:

ՀՈՎԻԻ:

Ծառի հովանին, տերևի շրշենն,  
Տխուր ողբերգակ աղբիւրի շաչիւնն,  
Հաճելի զիրբը զմրուխտ կանաչով,

Մի սքանչելի գեղեցկութիւնով,  
Միշտ ասում են քեզ. Ո՛վ դու անցաւոր,  
Ո՛վ ինքնահաւան դու ճանապարհորդ,  
Ինչո՞ւ չես դալիս այս հազարաւոր  
Բարութեան լինիլ մասնակից կցորդ:  
Եւ ահա՛ հովտից մի քաղցր քամի  
Բերում է իր հետ աննշան ձայներ . . .  
Լաւ ախանջ դիր դու . . . այն խաշնարածի  
Թութակի երգն է: Սկիւէ գիշեր,  
Կանչում է գառներն հանգչել խաղերից,  
Եւ պատապարուիլ պատառող դայլից:

ՊԱՐՏԱՃԱՆԱԶՈՒԹԻՒՆ:

Մի աշխատատէր ու արդար հիւան լաւ փող էր վատակում և շատ պարզ էր ապրում: Թէ ինքը և թէ նորա տանեցիքը, ամենքն էլ պարկեշտ կերպով էին հագնում և ամեն տեսակ աւելորդ ծախքերից հեռու էին մնում: Մի օր դրացի Յակոբը հարցրեց նորան.

«Պետրոս աղէր, ասա խնդրեմ, ի՞նչ ես անում այս քան դիպած փողերդ, որ շապլաբար ոչ ուտում, ոչ հագնում ես:

— Փողերիս մի մասը պարտքիս եմ տալիս պատասխանեց հիւսը, միւս մասն էլ շահով եմ տալիս:

«Ի՞նչ ես ասում, կրկնեց դրացին» մի՞թէ ես չգիտեմ, որ դու ոչ պարտք ունիս, ոչ շահով սոււած փող»:

— Այդպէս է, բայց ես սուտ չեմ ասում: Ահա լսիր. դու լաւ գիտես, թէ իմ ծերունի ծնողներու ի՞նչ քան ծախքեր արած կլինին ինձ համար ծնած օրիցս



ի վեր. այժմ էլ ևս սրբազան պարտք ևմ համարում ինձ  
համար ծախք անել նոցա վերայ իմ փողերիս մի մասը:  
Փողերիս միւս՝ շահով տուած մասն էլ այն է, որ զործ  
եմ դնում իմ զաւակների դաստիարակութեան վերայ)  
որ՝ նոքա մի օր պիտանացու մարդիք դառնան և կարողա-  
նան օգտակար լինել ինձ էլ, իրանց էլ, ուրիշներին էլ:  
Եւ ինչպէս որ այսօր որդիական պարտք ևմ համարում  
հատուցանել ծնողներիս նոցա բարիքի փոխարէնը, այն-  
պէս էլ յոյս ունիմ, որ իմ որդիքը ծերութեանս ժա-  
մանակ կաշխատեն ճշտութեամբ հատուցանել իրանց  
պարտքը:

ԶԱՐՄԱՆԱԼԻ ՄԱՐԴԻՐ:

Շատ տեղ ման եկած, շատ երկիր տեսած  
Մէկ մարդ կրկին յետ իւր աշխարհն եկաւ.  
Ծանօթ, բարեկամ գլխին հաւաքված  
Հարց ու փորձ արին, թէ նա ի՞նչ տեսաւ:  
«Լեզուս չե բռնում, կցեց նա խօսել,  
Որ ձեզ յետ պատմեմ, թէ ի՞նչ եմ լսել,  
Սչքովս տեսել:

Դուք լաւ էք զխոում, թէ ինչքան է մեծ  
Այս մեր աշխարհը, անասման անվերջ.  
Եւ ինչքան ծովեր, ազգերս քաղաքներ  
Լիքն են աշխարհիս ամեն անկիւններ.  
Շատ տեղ կայ՝ մարդիք իրար միա կուտեն.  
Շատ տեղ մտի տեղ խոտ կճաշակեն.  
Ոսկին ու արծաթն, այնպէս երկիր կայ,  
Խոտի հետ կգայ, ջրի հետ գնայ.

Բայց այս ամենն ինձ չե զարմացնում,  
Երբ միտս եմ գցում ու լաւ մտածում,  
Թէ ի՞նչ էին անում քանի մի տեղեր  
Մի տեսակ մարդիկ ցերեկ ու գիշեր.—  
Առաւօտուանից մինչ միւս առաւօտ  
Նստած են նոքա անձայն իրար մօտ,  
Բան ու կերակուր իսպառ մոռացած,  
Դժոխք ու դրախտ աչքից վնդ ընկած.

Միմեանց երեսն էլ  
Չեն ուզում տեսնել:

Ամպն էլ որ գոռայ, կայծակն էլ խփի  
Սուրբ շողողայ, կարկուտը թափի,  
Թէկուզ երկինքն էլ գլխներին փուլ գայ,  
Մէկն էլ չե ուզել տեղիցը շարժ դայ:  
«Իսկ ի՞նչ է նոցա միտքն ու կամքը  
Այդպէս անելով, հարցրին բարեկամքը,  
Գուցէ իրանց երկրի հոգան են միշտ քաշումս:  
— «Ախ ինչ էք ասում»,  
«Չլինե՞ հին մեղքերն են ապաշխարում:  
— «Ո՛չ, ո՛չ, սիրելիք այդպէս բան չկայ:  
«Ուրեմն ի՞նչ է, ասա՛:  
— «Թ՛ուղթ, թ՛ուղթ են խաղում:

ԱՂԲԻՒՐ:

Մէկ տաք օր երեք ճանապարհորդ լճան մեծ ճա-  
նապարհի մօտ եղած մի պայծառ ու պաղ աղբիւրի վի-  
րայ: Խիտ ու հիւթալի բոյսեր կախված էին աղբիւրի  
շուրջը և իրանց ստուերովը զով էին պահում նորան:



Չուրը հաւաքված էր այն տեղ մէկ քարից փորած ակի մէջ, որից դուրս վաղելով՝ մաքուր ու պայծառ առուակներով գնում— ոռոգում էր ծաղիկազարդ դաշտի ամեն կողմերը: Աղբիւրի քարի վերայ գրված էր. «Նղեր այս աղբիւրի նման»: Ճանապարհորդները ջուր խմեցին կշտացան, վերնագիրը կարդացին և սկսեցին մտածել, թէ ինչ կնշանակէ այդ: «Այս լաւ խրատ է, ասաց նոցանից մինը, որի կերպարանքից ու հագուստից երևում էր, որ վաճառական է. աղբիւրն անդադար հոսում է, գնում է շատ հեռուները, զանազան ջրեր է ընդունում իւր մէջ և աճում դառնում է մեծ գետ, սա իւր օրինակովը կարծես թէ կամենում է ասել. «Գործունեաց եղեր, երբէք մի յուսահատովր՝ և անշուշտ քո նպատակիդ կհասնիս»:

Երկրորդ ճանապարհորդը, որ մի ծերունի էր և ձեռին մի զիրք ունէր, գլուխը շարժեց և ասաց. «Սորա մէջ մի աւելի վսեմ խրատ կայ. այս աղբիւրս ամենի համար պատրաստ է, ամեն անց ու դարձ անողն ծարաւը յագեցնում է, վարձ չի պահանջում, և սորանով յայտնապէս կամի ասել մարդկանց. «բարի արա միայն բարի սիրելով և փոխարէնը հատուցում մի՛ պահանջեր»:

Երրորդ ճանապարհորդը, որ մի զեղեցիկ ու վայելչապաշար երիտասարդ էր՝ ոչինչ չասաց, բայց երբ ընկերները հարցրին և նորա կարծիքը, նա փոքր ինչ մտածեց և ասաց. «Այս աղբիւրի վերնագիրը ես ամենեւին ուրիշ կերպ եմ հասկանում: Ինչի՞ էր պէտք այն անընդհատ հոսումը, այն պատրաստականութիւնը ամենքի ծարաւը կտարելու, եթէ որ ջուրը պղտոր լինէր: Նորա գլխաւոր արժանաւորութիւնն այն է, որ նա մաքուր է և պարզ: Ուրեմն, վերնագիրը ոչ մեր ջանասիրութեան, ոչ էլ առատաձեռնութեան վերայ է. «այս աղբիւրի նման եղիր»:

կնշանակէ—պահիր քո հոգիդ միշտ այնպէս մաքուր որ նորա մէջը լաւ ցոլանան, ինչպէս այս աղբիւրիս մէջ, երկրիս ծաղիկներն ու երկնքի աստղերը»:

ՅԵՐԵԿ ԵՒ ԳԻՇԵՐ:

Յերեկն ամեն բան պարզ շոշափելի և զգալի է լինում բնութեան մէջ: Առաւօտեան արշալոյսը զարթեցնում է ամեն տեղ բազմաշխատ գործունէութիւնն՝ ամբողջ օրը լսում են կենդանիների տեսակ—տեսակ ձայները, երգերը, աղաղակները. բայց որ ծուլում է արեւը մայր մրտնելու թէ՛լ չէ՛՝ ձայները լռում են հետ զհետէ, սպառվելով արեւմտեան օսկեփառ շողքի հետ: Լռում է երգողների դասը, թառ է լինում զանազան ձիւների վերայ, թագնվում է անտառի տերեւախիտ խորքում և քնում է տեղաւորելով յոգնած գլուխը թւի տակ: Միայն քանի մի ճչուններ ու երգեր) որ կորած էին ցերեկուան խառնաշփոթ ձայների մէջ, այժմ սկսում են դուրս յայտնվել ընդհանուր լռութեան մէջ: Բարձր—բարձր լսվում է այժմ լորերի պըպ—պըպտը որ այս ու այն կողմ վաղելով պտռում են իրար: Աւելի բարձր կանչում է զիշերահաւը և նորա ձայնի արձագանքը հեռու տարածվում է ընդարձակ անտառի մէջ:

Մի խուլ ձորի մէջ ահա զարթեցաւ խաւարասեր բուն էլ, թափահարեց իրան և սուր հայացքով մտիկ տուեց դեռ ևս մնայլապատ դաշտերին) որ թուչի քնած որսեր զտնէ իւր համար: Բունից դուրս եկաւ և խլուրդը, փռնչաց քթով և հոտոտեց զիշերեան քամին) որ խնայ չի՞ զալիս արդեօք տաք արիւնի հոտ: Իսկ մի ուրիշ



տեղ ընդարձակ կանաչ դաշտի վերայ եկել ժողովել են գիշերեան թիթեռնակներ և թռչում են ծաղկից ծաղկի որ ծծեն նոցա շաքարահիւթը: Լայն առուի ափերով էլ՝ կախկախված թուփերի ստուերի տակ՝ շարվել են կանաչ կայծեր, այսինքն տեսակ—տեսակ պղոճներ: Հին խնձորենու վուչակի մէջ մէկը ծրվծրվում է—այս զարթնած չղջիկն է. և ահա դուրս երևեցաւ նա, սլացաւ զարմանալի թռիչքով, նորան հետևեց երկրորդը, յետոյ երրորդը . . . նոքա կտրում—անցնում են օդը, փռվում են նորա մէջ, պտրտում են ջրի երեսով, ինչպէս ուրախ ծիծեռնակներ: Խիտ թուփերի արանքից հնչվեցաւ վերջապէս տխրակների դայլայլիկը, որ ընդհատ—ընդհատ տատանվելով ողջունում է զարթնող գիշերին: Ահա գիշերը սկսում է զարթիլ, զարթնում է նորա հետ և նոր կեանք:

ԾՆՈՂԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ:

Մի օր Պրուսիոյ թագաւոր Փրիդերիկոս Բ. իւր սենեկի մէջ սաստիկ զբաղված՝ կրկին ու կրկին զանգակը խփեց, բայց մարդ չերևեցաւ: Անհամբերութիւնից դուռը բաց արեց և տեսաւ որ սպասաւորը տախտի վերայ ընկած քնած է: Մօտ գնաց որ զարթեցնի՝ աչքովն ընկաւ սպասաւորի զրպանից կիտով չափ դուրս ընկած մի նամակ: Հետաքրքրութիւնը շարժած հանդարտ կերպով դուրս հանեց թուղթը, որ իմանայ թէ մէջն ինչ կայ գրած: «Իմ անդին որդի, ասված էր նամակում, անչափ ուրախ ու շնորհակալ եմ, որ այս անգամ էլ չուշացրիր ուղարկել ինձ քո ամսականիդ կէտը. դու քո ծնողասի-

րութեամբ քաղցրացնում ես մօրդ տխուր օրերը, հաստատ յոյս ունեցիր, որ Աստուած դորա փոխանակ պիտի օրհնէ քո կեանքը»:

Թագաւորը նամակը կարդալուց յետոյ մի քսակ ոսկով լցրեց և նամակի հետ միասին գրեց տակաւին քնած երիտասարդի զրպանում, ապա դարձաւ իւր սենեակը և այնպէս սաստիկ հնչեցրեց զանկազը, որ սպասաւորը զարթնելով ներս վաղեց:

«Լաւ քնեցիր», ասաց նորան թագաւորը: Սպասաւորն աշխատում էր անձն արդարացնել. շփոթման մէջ ձեռքը տարաւ զրպանը և զարմացած դուրս հանեց քրսակը: Ոսկիները տեսնելու պէս գոյնը թռաւ.— «Տէր արքայ, ասաց սպասաւորը արտասուազին՝ թագաւորի ոտքերն ընկնելով, երևի մահս են կամենում. չգիտեմ ո՞վ է գրել զրպանումն ոսկով լեքը մի քսակ»:

«Բարեկամ, պատասխանեց թագաւորը, Աստուած շատ անգամ իւր բարիքը քնած ժամանակներս է հասցնում մեզ: Ա՛ռ այդ քսակն, ուղարկիր մօրդ, ողջունիր իմ կողմից և ասա, որ անհող լինի, այսուհետև ես պէտք է խնամք տանեմ նորա վերայ: Իսկ դու, սիրելի, վստահ եղիր, որ իմ մօտ բաղաւոր պիտի լինի»:

ԱՐՈՒԹԻՒՆԻ ԱՌԱՆՁՆՈՒԹԻՒՆԸ:

Ա.

Արցունքն աչքերին կառկառած ձեռքով մօրըս եմ տեսնում թէ երազես մէջ, թէ լոյս յերեկով մտածմանց միջում... Ո՛հ մայր իմ, մայր իմ, մի թէ արժեմ ես այդ կրակձանքին, Այդ անչափ սիրոյն և երանական պատրաստ զգուանքին,



Ես չեմ ուրեմն մի թշուառ էակ ձգուած մի անգամ,  
 Ես ունիմ սիրող անսահման սիրով և սերտ բարեկամ.  
 Թող ողջ աշխարհը ինձ արհամարհէ հողըս չէ բնաւ,  
 Ինձ բաւական է քո միակ սէրը և զուժը ամբաւ . . . .  
 Ո՛հ թէ ի՛նչ սիրով և ի՛նչ յոյսերով ինձ սնուցել ես  
 Քանի՛ օրերով ծոմապահութեամբ կեանքդ մաշել ես  
 Քանի՛ շաբաթներ պատով, աղօթքով Աստուած ես կանչել,  
 Քանի՛ սուրբի մօտ մոճով մատաղով ուխտ ես գնացել,  
 Քանի՛ սրբերի և աղքատների դու կերակրել ես  
 Քանի՛ աղօթքներ և թախամաններ վերաս կարել ես  
 Քանի՛ցս անգամ դու իմ փոխանակ հարուած ես ստացել  
 Անզուժի ձեռքից և քանիցս անգամ դառն արցունք թափել  
 Որ ես բաղդաւոր մարդ դառնամ մի օր և շորհալի  
 Որ լինիմ պարծանք բարեկամներիս և քեզ սիրելի . . . .

Բ.

Ո՛վ Աստուած իմ Աստուած, Գու՛ր բարի ես, Գու՛ր միշտ ողորմած.  
 Շատ ժամանակ է, որ Քո զթուփունդ երբէք չեմ յիշած.  
 Ների՛ր ինձ, ների՛ր՝ Սրարիչ երկնի, ես մեղաւոր եմ.  
 Գու՛ր ինձ շորհել ես ուժ ու զօրութիւն՝ ես մոռացել եմ.  
 Գու՛ր հրամայել ես լինիլ գործունեայ՝ նոր եմ ես յիշում.  
 Այժմից կսիրեմ՝ գործունէութիւն իմ բոլոր կեանքում.  
 Գործունէութեամբ իմ մէջ կգտնեմ ես ինձ բարերար.  
 Գործունէութեան դէմ չկայ ոչ ինչ անհաս և դժուար . . .  
 Թող այս բազուկներս որ այժմ զօրաւոր՝ պարապեն գործով,  
 Թող այս ճակատը, որ այժմ լայնացած՝ զբաղի խելքով,  
 Թող այս ոտները, որ այժմ ամրացած՝ օղղապէս քայլեն,  
 Թող այս աչքերը, որ այժմ փայլուն՝ շքանկատ լինեն.  
 ԅօժար եմ, յօժար, հոգւով և մտօք գործող լինելու.

Հաստատուն յուսով անվեհեր սրտով յառաջ դիմելու  
 Գէպի նպատակի դէպի կատարեալն և դէպի բարին,  
 Որ անհրաժեշտ լցուցանելու պարտք է մարդկային . . . .  
 Գու՛ր մի ամրապինդ, ո՛վ իմ Ստեղծող, կամք տուր ինձ միայն  
 Իսկ Քեզ վայելէ փառս և պատիւ այժմ և յաւիտեան:

ՓՈՂՆ Ի՛ՆՉ ԵՆ ԱՆՈՒՄ:

Քեզ հաց է հարկաւոր, իսկ դու շատ իւղ ունիս  
 ոչկտարներէլցդ թոփ արած: Ի՞նչ պէտք էր անել: Գնա՛  
 նորա մօտ, ով որ շատ հաց ունի, քիչ իւղ. նա կառնի  
 քո իւղը և հաց կտայ քեզ: Այսպէս փոփոխում էին  
 հին ժամանակներում մարդիք իրանց ապրանքները, այս-  
 պէս են անում այժմն էլ դուհիկ անկիրթ ազգերը: Եւ  
 յիրաւի է թէ որ դու բաւականում ես որ և իցէ մի դա-  
 վանի մորթով ծածկվելովդ, կամ որ և իցէ վայրի անասնի  
 մտով կերակրվելովդ, կամ թէ անտառում քանդած ար-  
 մասներ ուտելովդ, էլ չես կարօտիլ զանազան ապրանք-  
 ների. եթէ պատահեց քեզ մէկին տալ քո ձեռք բե-  
 րած մորթին և ստանալ, օրինակի քեզ կարևոր մի ա-  
 ման—լաւ. իսկ եթէ ոչ—առանց ամանի էլ կկառա-  
 վարվիս—մէջը դուրս տուած մի դդում կառնուս՝ ահա  
 քեզ աման: Բայց դու սովորել ես բարեվայել շոր հազնիլ,  
 դդակ ծածկել, կօշիկներ ունենալ, մազերդ լաւ սանրել  
 հայելու առաջ. դու ուտում ես հաց և խոհանոցում պատ-  
 րաստած զանազան ուտելիքների, քնում ես ոչ թէ հա-  
 սարակ կաշուի կամ թաղիքի վերայ, այլ անկողնակալի  
 վերայ, փափուկ վերմակի տակ. բնակվում ես փայտաշէն



կամ քարաշէն տան մէջ, և ոչ թէ մի սխառտած վրանի կամ տաղաւարի տակ: Բայց ի՞նչ համբել բոլոր այն նիւթերը, ինչ որ այժմ պէտքական են քեզ, սկսած պատին (սփած մետից) լուսամտի ապակուց, մինչև այն գիրքը, որ կարդում ես դու: Ի՞նչ ես կարծում, կարող էիր այդ բոլոր բաները ինքդ շինել: Ի՞նչպէս կարող ես դու գդակ էլ ձեռք բերել, սանր էլ, կուժ էլ, կաթսայ էլ, սեղան էլ, կացին էլ, գիրք էլ և այլն: Ասենք թէ շատ էլ փայտ ունիս դու, սայլդ կլծես ու կերթաս հարցնել, թէ «Ո՞վ գիրք ունի, ո՞վ գդակ, եկէք փայտով փոխենք»: Այդ ինչքան չարչարանք կլիներ, բայց և կարելի է ոչ ոքի էլ հարկաւոր չէ քո փայտը. ուրեմն դու կմտայիր առանց գդակի առանց գրքի առանց ամանի: Ահա հնարել են մարդիք այնպիսի ապրանք, որի հետ ամեն մարդ կփոխի իւր ապրանքը և որը շատ հեշտ է ման ածել: Այդ ապրանքը թանկագին մետաղներն են, ոսկին ու արծաթը: Նորանց ձեռք բերելը հեշտ չէ, և նոքա միշտ թանկագին են լինում: Ոսկուց ու արծաթից դրամ են կտրում. մի օսկի դրամով, որի մեծութիւնը լինում է արասանոցի չափ և որի գինը սակայն հինգ արծաթ մանէթ է, հարիւր տեսակ բան կարող ես գնել. եթէ քեզ քիչ բան է հարկաւոր, արասանոցներ տուր, տասը կոպէկանոցներ, կամ աւելի մանր պղնձի դրամներ (հինգ երեք, մէկ և կէս կոպէկանոցներ): Այդ բոլոր տեսակ դրամները նոյնպէս ապրանք են, բայց այնպիսի ապրանք, որ ամեն մարդ կառնի և՛ ապրանքի տեղ, և՛ աշխատանքի տեղ: Մի քանի ժամանակից յետոյ տեսան, որ դրամներն էլ հետը քաշ տալ այս ու այն կողմ յարմար չէ, մանաւանդ երբ հարկաւոր է լինում մեծ—մեծ առուտուրներ անել: Առևտրականները սկսեցին այսպէս

անել.—օրինակի Յակոբեանցը մահուտ է գնել Տիգրանեանցից, տալիս է նորան փողերի տեղակ մուրհակ, թէ իմ պարտ փողերս պիտի տամ այս ինչ կամ այն ինչ ժամանակ: Տիգրանեանցը հաւատ է ընծայում Յակոբեանցին ու պարտքը թողում է նորա վերան, իմանալով, որ անկասկած պիտի հատուցանէ. իրան էլ եթէ հարկաւոր է մի այնպիսի ապրանք, որ Յակոբեանցն ունենում է՝ վերէ առնում նոյնպէս մուրհակով: Ասել է թէ, այս տեսակ մուրհակները մի և նոյն են թէ փողը. եթէ հաւատում ես Յակոբեանցին՝ կարող ես Տիգրանեանցին ապրանք տալ և փողի տեղակ առնուլ Յակոբեանցի նորան տուած մուրհակը, որովհետեւ մի և նոյն է Յակոբեանցը կվճարէ իւր պարտքը, իմանալով որ իւր մուրհակը քեզ է տուել Տիգրանեանցը: Ահա այսպիսի մուրհակներ դուրս տուողը թէ որ լինէր մի անուանի հարուստ մարդ, որին ամենքն հաւատ ընծայելիս լինէին, այն ժամանակ բոլոր ժողովուրդը վեր կառնուր նորանց: Այդպիսի մի հարուստ մեծատուն դանձատունն է. նա է, որ հրատարակում է տպած մուրհակներ, որոնց թուղծ փող են ասում կամ աստիճանայիս: Այդ թղթի փողերը, կամ աւելի լաւ որ ասենք—այդ թղթի կտորները, ինքն ըստ ինքեան համարեա ոչ ինչ չարժեն, բայց նորանց ընդունում են փողի տեղ, որովհետեւ դանձատունն էլ է փողի տեղ ընդունում նորանց կամ հարկ ստանալիս կամ ուրիշ զխպուածներում: Թուղթ փողը հետը ման ածել հեշտ է քան թէ մետալեղէն դրամները:

ԱՂՈՒԷՍ ԵՒ ԿԱՏՈՒ:

Ժամտամահ ցաւն երբ փարատեցաւ,  
երբ բարօրութիւնն յար յաջորդեցաւ



Կենդանիքն ապա մի խորհուրդ արին  
Թէ պէտք է զենել զո՞հ Իւպիտերին:

Սահայն Առիւծուց ստացան պատուէր,  
Թէ պէտք է զրել ամեն զո՞հ նուէր  
Մատենի միջում՝ կազմած այդ մասին,  
Եւ հանել զո՞հը ձեռամբ Աղուէսին:

Որովհետեւ նա քրմնպետական  
Պաշտօնն էլ ունի Իւպիտերի տան,  
Եւ որ լինի գործն պատշաճ՝ ու յարմար՝  
Կատուն Աղուէսին կարգուեց հաշուարար:

Յետ որոյ ամեն չորեքօտանի  
Բերաւ զո՞հ վայրի և կամ ընտանի—  
Շունը չաղ հաւերս Արջը փափուկ տանձ  
Կապիկն ոսկիներ, Փղերն անթիւ զանձ:

Անգոհ չմնացին Մուկն ու Նապաստակ,  
Մի խօսքով ասած, շատ որս ու վաստակ  
Բերին լըուցին միհենի սեղանս  
Այնպէս որ չմնաց տեղ էլ ասեղանս:

Երբ այդքան զո՞հեր—չաղ կաքաւ ու հաւ  
Աղուէսը տեսաւ՝ աչքը չորս եղաւ.  
Հաշուարար Կատուին էլ մի՛ հարցաներ  
Բերանի ջուրը թուղթը թաց կաներ:

Մի օր Աղուէսը մտաւ Կռատուն,  
Տեսաւ որ թագուն հաշուարար Կատուն  
Մի հաւի զլուխ թաթերում ծամեր.  
Աղուէսը ժպտաց, բայց Կատուն ցանկեր . . .

«Մի՛ վախիր, ասաց Աղուէսը Կատուին,  
Ես այդպէս գործով հասայ այս պատուին,  
Առակ է կասեն. «Եւ մեղրահատը  
Մեղը կարելիս լիզում է մատը»:

Խօսքը չաւարտած մատենը ձգեց  
Ու հասաւ զո՞հից չաղերը ճանկեց.  
Կատուն, որ սրտումն էլ կասկած չմնաց,  
Իսկոյն հետեւեց Աղուէսի կամաց:

Իսկ զո՞հաբերքը ցարդ համոզված են,  
Թէ իրանց աուրքը արդէն զո՞հված են.  
Սահայն մեհենում հետքերն ու փոշին  
Զլիք զո՞հի, չէք եւ մորթին ու կաշին:

Պիտեմ, առականս ինչ լմաց աուր՝  
Ախորժ չէ քմացն Աղուէսի Կատուի,  
Բայց փոյթ չէ, գոնէ խեղճ զո՞հաբերքը  
Կիմանան ո՞վ է ուտում նուէրքը:

ՄԱՐԳԱՐԻՏՆԵՐ:

Մի Արարացու ուղտ սատակեց անքնակ աւազուտ անապատում:  
Խղճուրը ճանապարհ ընկաւ գնալ ոտրով վառվուռն աւաղի վերայով.  
Բայց կարճ ժամանակից յետոյ սկսեց թուլանալ քաղցած ու ծարաւ:  
Յանկարծ տեսաւ նա իւր առաջու մի քսակ, կանդ առաւ նա եւ վրայ  
վազելով առաւ քսակն ու բաց արեց նորան դողդոջուն մեռներով: «Ան-  
պիտան բան», հառաչելով ասաց նա եւ բաց զցեց քսակը: Նորա մէջ  
միայն մարգարիտներ էին:

ՈՉԻՆՉ ՉԻ ԿՈՐՉՈՒՄ:

Ճշմարիտ է որ ոչինչ չի կորչում: Բայց ահա,  
օրինակ, մի ձի սատակեց, դէն զցեցին նորան պրծան—և  
վերջ: Ոչ, այս տեղ դեռ ամենը չէ կորած, ձիու դին  
կնեխի, մի մատը կչորանայ, մի մասն էլ հող կղառնայ,  
հողից խոտ կբուսնի և այդ խոտով կկերակրվի մի ուրիշ  
փոքրիկ ձի: Փշրվեցաւ յասկնք մի քար՝ աւազ դարձաւ



խակ աւագից զոյսցաւ ահա այն բլուրը, որի կատարին բուսած են մի թուփ ծառեր: Յամաքեցաւ առուն, ջուրը օղի մէջ գնացոյ իսկ յետոյ մի ուրիշ տեղ, կանենես որ նոյն իսկ ջուրը թափվեցաւ ու վազում է գետի մէջ: Այսպէս է լինում բնութեան մէջ, այսպէս է աշխատում անել մարդն էլ իւր կողմից որ ոչինչ չկորչել չփչանայ: Ի՛նչքան ազը ու ի՛նչքան անմաքրութիւններ են դուրս ածում աներից ու բակերից: Եթէ նոքա մնային տանը և բակումը թափված, օղը կվարակէին, իսկ ամեն մարդ էլ գիտէ, որ ժանաախտը աւելի կոտորածներ է անում այն երկրում, ուր որ մարդիկ առաւել կեղտոտ ու անմաքուր են սպրում: Բայց խելօք մարդը վնասակար բաներիցն էլ է կարողանում օգուտ քաղել: Փտած ու կեղտոտ բաների փոսերի մէջ կիր ու փշրած ածուխ են ածում. այդպիսով նոքա բացի օղը չապականելուց՝ ծառայում են մարդուն հողը պարարտացնելու համար: Մարդիք ընկնում են քաղաքի փողոցներն ու հաւաքում ամեն մի բան, որ անպիտան համարված ու դուրս ածած են լինում. օրինակի կրծոտած ոսկրներ, երկաթի կտորանք, կաշուի պատառներ և ուրիշ շատ տեսակ ցնցոտիք: Այս բոլորը գործարաններում բանի է գնում: Ոսկրից ու կաշուից սոսինձ են եփում. ոսկրից նոյնպէս շինում են սպիտակ վառուն լուսակիրը (Ֆօսֆօրը) որ ծծմբի հետ խառն կարելի է տեսնել մեր սովորական լուցափայտերի ծայրերում: Լուսակիրը այնքան գիւրավառ է, որ մինչև լուցափայտի կաշիքը նա վառվում պրծնում է. այդ է պատճառը, որ լուցափայտի ծայրը ծծմբով էլ են շաղախում: Լուսակիրից կաշում է (վառվում է) ծծումբը, իսկ ծծումբից լուցափայտը: Լուսակիր գոյնը սպիտակ է, իսկ ծծումբինը դեղին. բայց լուցափայտերի ծայրերը գոյն—

զգոյն են լինում—կարմիր, կանաչ կամ ուրիշ գուներով, նայելով թէ ինչպիսի ներկի մէջ են լինում թաթախած այդ ծայրերը: Փայտածուխի մոխրից պօտաս (բուսամոխիր) են ստանում: Պօտասը խառնում են աւազի հետ, երբ ուզում են ապակի շինել, և ճրագուի հետ, երբ ուզում են սապոն եփել: Ամեն մի ժանգոտած մեխ, ամեն մի երկաթի կտոր արհեստանոցում կարելի է կրկին եռացնել, զտել և նորանից նորէն պատրաստել պապուռն կացին, դանակ և այլն: Բրդեղէն ցնցոտիքը նոյնպէս կարող են գործի անցնել բրդի գործատներում. նորանց կրկին լուանում զզում են և դարձեալ բուրդ ստանում, որից էլ շորեր են պատրաստում: Իսկ պատառների ցնցոտիքը գործ են ածվում թուղթ շինելու համար, այնպիսի թուղթ, որի վրայ մենք գրում ենք: Ի՛նչ կմտածէիր, որ քո շապիկը մի ժամանակ կարող էր թուղթ դառնալ: Որտեղ որ արհեստները ծաղկած դրութեան մէջ են, այն տեղ գործի է գնում և այն ամենը, ինչ որ ուրիշ տեղերում անպիտան է համարվում ու դէն է ածվում:

\* \* 6. \* \*

Մի բանի հոգի պատամուտը հիւր ընկան մի ծերունու տան. Հացից յետոյ հիւրերից մէկը հարցրեց տան տիրոջը թէ՞ Աստուածաշունչ ունի՞: «Ա՛խ, ինչ էք ասում պատասխանեց ծերունին ծանր կերպարանք առած, ես բրիստոնեայ չե՞մ մի՞թէ. օր չի անցնիլ, որ կարգալիս չլինիմ Սուրբ—վերքը». այս ասելուց յետոյ հրամայեց փոքրիկ դասերը որ Աստուածաշունչը բերի: Մի փառաւոր ու ոսկեգօծ կազմով վերք էր բերածը. բաց արեց թէ չէ՞ իւր ակնոցն ընկաւ միջից: «Ա՛յ անիծած, զօչեց յանկարծ ծերունին ակնոցը վերցնելով, մի տարուց ասելի է, որ կորցրել եմ, հաղիւ հազ չգտա՛յ այսօր»:



ԻՆՉՊԷՍ Է ՄԱՐԴՍ ԳԱԶԱՆՆԵՐԻՆ ՈՐՄՈՒՄ:

Բացի խլուրդից, զրեթէ բոլոր վայրի կատարի զազանները փնաս են տալիս մարդուն որ և իցէ կերպով. այս պատճառով մարդս հալածում է նորանց, իւր անհաշտելի թշնամիքը համարելով, այլ և այն նպատակով, որ շահին նոցա մորթուց: Գազաններ որսալու զործում ամենից աւելի մարդուն օգնում է նորա մտերիմ շունը: Շունը գազանների մշտնջենական ոտխն է, մանաւանդ այն գազանների որ ցեղակից են նորան, ինչպէս գայլը, աղուէսը, շնագայլը: Մարդս յաղթում է գազաններին ոչ այնքան ուժով, որքան հմտութեամբ: Հենց այդ տեղէլ երևում է մարդու խելքը, որ նա կարողանում է տիրել բնութեանը: Անկիրթ ազգերը զանում են թունաւոր խոտերի նորանից դուրս են քամում մի տեսակ զօրեղ թոյն ու քսում նետերի ծայրին. բաւական կլինի այդպիսի թունաւորած նետով մի փոքրիկ վէրք տալ կենդանուն, ամենամեծ գազանն անգամ կը սատկի պատճառ, թոյնը մտնում է արեան մէջ, կենդանին սկսում է փախչել, բայց յանկարծ տեսնում են որ դողդողաց վայր ընկաւ և մեռաւ սարսափելի տանջանքով:

Երբեմն մարդիք խորամանկութիւն են զործածում, հագնում են այծեամի մորթի, եղջիւրներն էլ դուրս ցրցում գլխի վերայ, որ այսպիսով կարողանան շատ մօտ գնալ արագափաղ այծեամիներին, որոնք իրանց մօտ չեն թոյլ տալիս որսորդին: Մարդս ուշի ուշով նկատում է թէ որտեղ է կենում անասունը, երբ է հեշտ մօտ գնալ նորան, կարճ ասել — լաւ գնում է անասնի վարքն ու սփորութիւնները, որ աւելի հեշտ ու անսխալ կերպով կարողանայ որսալ նորան: Վայրենի ազգերը որսի մէջ

զործ են անում նետ նիզակի դաշոյն, ակնատ և այլն: Աւելի լուսաւորեալ ազգերը զործ են անում հրացան: Գազանները որսի են դուրս գալիս զրեթէ միշտ զիշերով: Ամենից շատ հալածում են զիշակերներին մի առաւել փնասակարին, որ գայլն է. ոմանք թունաւորած միս են դնում նորա անցնելու տեղովը, կամ թէ խոր—խոր փոսեր են քանդում ու երեսը ծածկում ծառի ճղներով, տերեւերով կամ մամուռով և վերան դնում են մի կտոր գէշ խաբելու համար: Այդպիսի փոսերի մէջ երբեմն աղուէս էլ է ընկնում, շնագայլ էլ, ուրիշ գազան էլ: Գոքա ամենքը ահ ու դողի մէջ նստած են լինում տեղները հանդարտ: Այդ տեսակ փոսերի չորս կողմից հարկաւոր է թեթեւ ցանկապատ քաշել, որ գազանը կարծէ թէ մարդն այդ տեղ մի բան է թազցրել իրանից հետաքրքրութեամբ ներս մտնէ և ընկնի փոսի կամ թախարթի մէջ: Զանազան լուսաւորեալ երկիրներում, օրինակ Անգլիայում, Գերմանիայում, զրեթէ ոչ մի գայլ չես գտնիլ, ամենքին էլ կոտորել են: Որ աւելի շատ փրչացնեն նորանց իշխանութիւնը վճարում էր ամեն մի սպանած գայլի մորթուն որոշեալ քանակութեամբ փող: Այդ կերպով վերջացրած են արջերն էլ: Արջն մորթին, եթէ փչացած չէ, լաւ զին ունի: Արջն քոթոթների միտք անհամ չէ, և Ռուսիոյ մի քանի կողմերում ուտում են նորան: Աղուէսի մորթին առաւել թանգ է լինում քան թէ արջինը կամ գայլինը: Մի աղուէսի մորթին երկու գայլի մորթի արժէ: Աղուէսները շատ խորամանկ են և նորանց որսալը հեշտ չէ: Շներով էլ դժուար է աղուէսին բռնել, նա շատ արագ է վազում, զանազան կերպերով խաբս է տալիս հետքը կորցնում է և ամեն մի կերպ թշնամում է խաբել որսկանին: Ուրիշ գազանների



միջեց սամոյրն ու ազնիւ կուզը նոյնպէս թանկագին մոր-  
թի են տալիս մարդուն: Կրճող կենդանիներէ ցեղեց կուղըն  
է հասուցանում մարդուն իւր մորթին: որի զինը գնալով  
— գնալով թանգանում է: որովհետեւ կուղբերին էլ կոտո-  
րում են մարդիք:

ԵՐԿՈՒ ԲԱՐԵՎԱՄՆԵՐՆ ՈՒ ԱՐՁԸ:

Երկու բարեկամ իրիկնապահին  
Հրացան առած անտառ գնացին

• Ար մէկ բան որսան  
Շուտով յետ դառնան:

Յանկարծ անտառից մի արջ դուրս պրծաւ  
Ու կատաղութեամբ նորանց վրայ վագեց.  
Մէկը շտապով ծառը բարձրացաւ,  
Միւսն էլ ճարակտուր գետնի վրայ պարկեց,  
Շունչն իրան քաշեց ու անշարժ մնաց  
Ար արջը կարծէի,  
Թէ նա մեռած է:

Արջը մրթմրթալով նորան մօտ գնաց  
Ականջը կամացուկ դէմ արեց բերնին  
Դէս—դէն հոտ քաշեց, ախանջ դրեց կրկին.  
Վերջապէս նորան մեռած կարծելով՝  
Արջ պապն հեռացաւ բերանը լեղելով:  
Անհաւատարիմն ծառիցն եկաւ ցած  
Ընկերին հարցրեց թէ արջն ի՞նչ ասաց:  
— «Արջն ինձ պատուիրեց, որ ես միւս անգամ  
Բեղ պէս մարդու հետն էլ տեղ դուրս չգամ,  
Ար վտանգ փորձանք մի պատահելիս  
Զթողուս ինձ մենակ ու ինքդ փախչիս»:

ԱՐՏ ԵՒ ՄԱՐԳԱԳԵՏԻՆ:

Ի՞նչքան փառաւոր, ի՞նչքան ընդարձակ է այս ցանքի  
դաշտը: Նայեցէք այս տեղ, այս հիանալի արտերին. մէկ  
կողմում կորեկի՛ գլուխը ծռած՝ կանաչ հասկերը ծա-  
ծանփումեն թեթեւ զեփուռից, միւս կողմում արդէն  
հասած գարին սրել է երկայն ընչացքը— ընտերը այնտեղ  
լիուլի հասկերով գլուխ է բարձրացել ոսկեշող ցորենը:  
Նայիր, կարծես արախ երեսով մի շուաք անցաւ, այդ  
ահա այն ամսիցն է, որ թեթեւ քօղի պէս արևի առաջը  
բռնել է: Ա՛հ, ի՞նչքան է ուրախանում մարդ, մտիկ տա-  
լով այս լայնարձակ վարելահողի, այս նաղելի արտերի  
վերայ: Մարդը վարեց հողը (մշակեց) սերմը ցանեց՝ և հա-  
հողը յետ դարձրեց իրան յանձնած բանը մէկին տանն,  
մէկին քսան աւելացնելով, կարծես իմանալով, որ խեղճ  
երկրագործը նորանով պէտք է և՛ ապրի, և՛ մասը թողնի  
գալոց աշունքին ցանք անելու համար: Բայց նորանով  
միայն մարդն ի՞նչքը չէ կերակրվում, այլ և նորա ար-  
ջաւը, որ ինքն էլ իւր կողմից կերակրում է մարդուն, տա-  
լով նորան կաթն, միս, մորթի, և աշխատակից է լինում  
նորան: Մարդն օգուտ է քաղում տնային անասունների  
աղբից անգամ, որովհետեւ աղբով պարարտացնում, բեր-  
րիացնում են հողը:

Յանքի համար աւելի պարարտ հող է հարկաւոր  
— սևահող: Ա՛յ ցամաք աւաղի վերայ հաց կբուսնի, ո՛չ կաւի  
վերայ: Այնպէս տեղեր կան, որ շատ հին ժամանակներից  
ի վեր փտած բոյսերից և անասուններից սևահող շատ է հա-  
ւաքվել, կան տեղեր էլ, ուր որ հողը թոյլ է կամ, ինչ-  
պէս ասում են, ուժից ընկած է, այդպիսի տեղերն ահա  
պէտք է ածել ամեն տեսակ փտած բաներ, որովհետեւ



նոցանից սեւահող է գոյանում: Երբ որ մի անտառ են կրակ տալիս ու նորա տեղը արտ շինում, այնտեղ էլ առաջին անգամը լաւ հաց է բուսնում, պատճառ, մոխրի և ածուխի մէջ էլ կայ շատ այնպիսի նիւթ, որով բոյսը կարող է սնանել: Բայց անտառն այրելը ձեռնտու չէ) անտառը անտեսական գործի մէջ հացից պակաս չէ օգտակար, և նորան շատ խնայողութեամբ պէտք է կտորել:

Ի՞նչ գեղեցիկ տեսարան է: Եղջիրաւոր անասունների երամներ առաւօտեան ցօղով կենդանացած փափուկ խոտն արածելով՝ ծանր ու բարակ ձեմում են դաշտի վերան: Միրուն գառնուկը ուրախ—ուրախ խայտում վազվզում է, և յանկարծ տեսնելով որ մօրից հեռացել է սկսում է մայել ու կանչել. մայրը միւս կողմից ձայն է տալիս թէ չէ՝ հօտը ճեղքելով հասնում է մօր մօտ և հասածին պէս պարկուճ ու կաթ ուզում: Ահա մի խումբ մեղուններ էլ մեր չորս կողմն են թռչկոտում. նոքա իրանց հեռաւոր բնակութիւնը թողած՝ եկել են որ ծաղկանց անոյշ հիւթովը կշտանան: Երբ որ նոքա բաւականին դանձ հաւաքած կլինին, ամեն մէկը իւր թանկագին բեռը շալակած կդառնայ իւր բջիջը, որ նորանից քաղցրահամ մեղր պատրաստէ մարդու համար:

Մենք բաւականին ման եկանք արտերի մէջ. տուպեր, գեղնածաղիկներ, վայրի կակաւներ քաղցիկը (սոքա ցանքի համար փասակար բոյսեր են) սորանց հարկաւոր է քաղհանել). Գնանք այժմ դէպի ազատ մարգագետինը:

Ի՞նչպէս հիանալի է այս լայնասփիւռ կանաչը. մէջն ընկած մարդու կէսից վերն է երևում միայն: Բարձրանանք այս թուփի գլուխը, նա բոլորովին ծածկված է կարմրականաչ առուղտով (եօնջայով), մանր թիթեռնակները թռչկոտում են ծաղիկ—ծաղիկ ամեն կողմից լսվում է.

ճպուռների ձոձոռքը. բզրում է թաւուտ մեղուն, ահա վեր թռաւ խրտնած արտուտն էլ: Թուփի գլխից քուռաջև ծաւալվում է լայնարձակ դաշտը հազար ու մի ծաղիկներով զարդարված, մէկ տեղ կարմրաշապիկ տուպը (լալադար), միւս տեղ վայրի կակաւը, մէկ տեղ հովտաշուշանը, միւս տեղ դեղին նարկիսի թուփը՝ գլուխները թեքած երևում են թեթեւհովի տակ, ահա և կապուտակ մանուշակն ու մորու դեղին ծաղիկն էլ այս տեղից են գլուխ բարձրացրել, որ զարդարեն թումբի կուրծքը շուրջանակի:

ԱՌԱՆՁՆՈՒԹԻՒՆ:

Այլ չէր սփոփում պայծառ առաւօտ  
Վրդոված հողուս ցաւեր կրակոտ.  
Աւերակի մօտ, կանաչ ծառի տակ  
Մտքի մէջ կորած էի բովանդակ:

Չէին պակասում վշտերս յոլով,  
Հողիս ու սիրտս միշտ խռով էր խռով,  
Մգաւորի պէս անխօս լուռ ու մունջ՝  
Զգում էի շատ ներքուստ դառն մրմունջ:

Բարձր սարի տակ փայլուն ու կապուտ  
Մի գետ փրփրադէզ վազում էր շուտ շուտ.  
Լողում էր նորա վերայ մի նաւակի  
Զկնորան երգում էր իւր քաղցր նուազ:

Գետի միւս կողմում՝ այգիներ, արօտ  
Փողփողում էին թփերով ցօղտոյ  
Բնութեան նուրբ գեղով ծածանում մունջ մունջ,  
Կոյս ծաղիկներով յասմիկի փունջ փունջ:

Թխաչք աղջիկներ լուացք շալակին  
Վազում գնում էին ափերով գետին.



Այն տեղ մի ջրաղաց պատում էր արադի  
 Յօղեր մարգարտեայ շաղ տալով բարակ:  
 Կար այնտեղ հնուց աւեր աշտարակի  
 իսկ նորա մօտին խուց մի փոքրաբակ.  
 Կողմ ու գինավառ մի գինուոր բրդոտ  
 Երթում գալիս էր կանգնում խցի մօտ:

Խաղ գինուորական առնում էր փոյթ թոյթ,  
 Ուսից ուն դնում հրացանը շուտ շուտ.  
 Երբեմն պարզում էր, երբեմն ուղղում,  
 Մերթ արձակում էր մերթ նուրբ նկատում:

Այս բնական ու պարզ համեստ տեսարան  
 Չկարաց տանել վերքերիս դարման.  
 Ցաւիս բժիշկը այն տեղ չպատահեց,  
 Սիրտս ու հոգիս այրեցի խորովեց:

ՊԱՐՍԻԿ ՄԱՆՈՒԿ ԵՒ ԱՒԱԶԱԿՆԵՐԸ:

Մի պարսիկ մանուկ հասակում խիստ ցանկացաւ  
 ճանապարհորդելու Բաղդատ: Մայրը տեսնելով որ ոչինչ  
 բանով չկարողացաւ յետ կանգնեցնել որդուն իւր ցան-  
 կութիւնից) համաձայնեցաւ թոյլ տալ նորան: Ճանա-  
 պարհի ծախքի համար տուեց նորան ութսուն դենար) և  
 մի և նոյն ժամանակը պահանջեց որ մանուկը երդումն  
 ուարի և ուխտ դնէ) թէ երբէք սուտ չպէտք է խօսի:  
 Կորանից յետոյ նա գրկախառնեց որդուն ու յանձնելով  
 նորան Աստուծոյ հովանաւորութեանը՝ արձակեց:

Մանուկն ուրախ սրտով ճանապարհ ընկաւ մի կա-  
 բաւանի հետ: Համադան քաղաքին մօտեցած վաթսուն  
 աւազակ վրայ սուին կողոպտեցին կարաւանը: Աւազակ-

ներից մինը հարցրեց մանկանը, «ի՞նչ ունիս մօտիդ»:  
 — Բառասուն դենար կարած են շորերիս մէջ, պատասխանեց  
 նա: Աւազակը ծիծաղեց և հանաք էր կարծում: Երբ որ  
 աւազակները բաժանում էին իրանց կողոպտած բաները՝  
 կանչեցին տղային իրանց առաջնորդի մօտ: Աւազակա-  
 պետը նոյնպէս սկսեց հարցնել նորան) թէ ի՞նչ ունի  
 մօտը: Տղայն պատասխանեց. ես արդէն ասացի քո մարդ-  
 կանցը) որ քառասուն դենար կարած են շորերիս մէջ:  
 Աւազակապետը իսկոյն քանդել տուեց նորա շորերի  
 կարը և գտնուեցաւ ասուած փողը: «Բայց ի՞նչ պատճա-  
 ուով, հարցրեց նա հետաքրքրաբար) բացայայտ ասացիր  
 դու այն բանը, որ կարող էիր թաղցնել»:— Որովհետեւ ես  
 կամենում եմ պահել մօրս խօսքը, պատասխանեց մա-  
 նուկը) ես նորան խոստացել եմ ամենեին սուտ չասել:  
 «Միրեի՛ մանուկ) խօսեց աւազակը) դու ահա փոքր հա-  
 սակիդ մէջ այդքան լաւ ճանաչում ես քո պարտականու-  
 թիւնը դէպի մայրդ) բայց ես այսքան տարեկան մարդ եմ՝  
 դեռ չեմ զգացել թէ ինչ պարտականութիւն ունիմ  
 դէպի իմ Աստուածը. ասուր ինձ ձեռքդ, անմեղ մանուկ)  
 թող վկայ լինի սա) որ ես խոստանում եմ այսուհետեւ  
 հաւատարիմ լինիլ»:

Աւազակապետի ընկերները երկար միջոց մնացին զար-  
 մացած և անխօս. վերջապէս ասացին նորան, «դու մինչև  
 հիսի եղել ես մեր առաջնորդը յանցանքի ճանապարհում,  
 այսուհետեւ դարձիր մեզ առաջնորդ առաքիտութեան  
 ճանապարհում: Ամենքն էլ մանկան ձեռքով երդում  
 կերան) որ հաստատ մնան իրանց խօսքին. դորանից յետոյ  
 աւազակները շտապեցին յետ տալ իրանց կողոպտած  
 գանձերը»:



ԵԱՆՏ ՓՈՒՇԸ:

Փշին հարցրին. ի՞նչ օգուտ ունիս

Որ քարվանի բեռն մօտովդ անցնելիս  
էլ բուրդ ու բամբակ գու չես հարցնում,  
Քաշում ես պոկում, բեռը փչացնում»:

— Օգուտն ինչ կանեմ, պատասխան տուեց  
Անիծած փուշն ու զլուխը ցցեց  
Օգուտ ու զեցողն օգուտ պիտի տայ  
Իմ սիրտուզելքն տես ի՞նչ է ահա.—  
չենց նորանով է սիրտս հովանում  
Որ այլոց տունն եմ քանդում կործանում»:

Այսպէս տուն քանդող փշեր խիստ շատ կան.  
Երանի՛ մի օր նորանց կրակին տան:

ՁՈԿ—ՁՈԿ ՈՒ ՄԻԱՍԻՆ:

Մի քանի մանուկներ սովորել էին զանազան ծա-  
ղիկներ ու բանջարներ ցանել ամեն մէկն իրան համար:  
Բուսած ծաղիկը կամ պտուղը, օրինակ՝ մանուշակ, շուշ-  
շան, մորի, սիսեռ՝ բերում ցոյց էին տալիս իրար և ա-  
մեն մինը նախանձում էր միւսին) թէ՛ «Ինչո՞ւ չայցի այն-  
պիսի զեղեցիկ վարդ ունի) իսկ իմը դիմի խաշխաշ է ու  
խաշխաշ», կամ թէ՛ «Եղնիկն այ ինչ լաւ շամամներ  
ունի) իսկ իմը դիմի վարունգ է»:

«Ա՛խ, ասաց միանգամ էլ Գրիգորը հառաչելով, ինչ  
որ ցանել եմ դիմի խողերը փչացրել են»:

— Իսկ իմ սիսեռը, վրայ բերեց Միհրանը բողբոջին  
լացակումած, կարկուտն այնպէս տարել է, որ հետքն էլ  
չկայ:

Միանգամ, երբ նոքա էլի ժողոված ցաւերը բաց էին  
անում իրար ու պատմում իրանց անյաջողութիւնը, Ար-  
սէնը, որ պարտիզպանի որդի էր, ասաց. «Գիտէ՞ք ինչ կայ  
եղբայրներ, ես մի հնարք իմ գտել. կուզէ՞ք այնպէս ա-  
նենք) որ մեղանից խրաքանչիւրը ամեն բան էլ ունե-  
նայ) և՛ վարունգ, և՛ սիսեռ, և՛ շուշան, և՛ մանուշակ, մի  
խօսքով—ամենը»: — «Ի՞նչ ասել կուզէ, ի հարկէ այդպէս  
լաւ կլինի», աղաղակեցին բոլոր մանուկները միաբերան:

«Ա՛յ ինչ է, սկսեց Արսէնը, հայրս մեր հարեանի  
տանը պարտիզպան էր, ես մի քանի բան եմ սովորել նո-  
րանից) բայց կարելի է հենց նա ինքը կօգնէ մեզ: Դասը  
վերջացրինք թէ չէ՛ եկէք ամենքս միասին մի կտոր դաշտ  
մաքրենք, մէկս բահով, մէկս օւրիշ բանով փորենք) մար-  
դեր (ածուներ) շինենք. այսքան հոգի ինչ կամենանք, որ  
չանենք: Յետոյ միասին մտածենք, վճռենք, թէ ինչ բան  
լաւ կլինի ցանել կամ տնկել: Դորանից յետոյ թող ով  
ինչ ունի բերի) ես մորի, դու խաշխաշ, մէկէլը վարունգ,  
և այլն: Ամենքս էլ իրար հետ պարտաւոր լինինք լաւ  
պահպանել մեր դաշտն ու խնամք տանել նորա վերայ:  
Առաջինը և զլիսաւորն այն է, որ ամենքս միասին լաւ կա-  
րող ենք տեսնել ու խմանալ, թէ՛ որն է ինչպէս բուս-  
նում ու աճում: Երկրորդ, մեր խնամատարութիւնը աւելի  
կարգին կլինի, ինչ որ մէկս չի խմանալ միւսը կսովորեցնի,  
այլ և հայրս կօգնի մեզ: Ժամանակ էլ քիչ գործ կա-  
ծենք մեր աշխատանքի վերայ, երբ ամենքս իրար հետ  
կգործենք: Երրորդ, լաւ որ խնամք, տանենք բոլոր ցանած  
ու տնկածներին՝ շատ պողաբեր կլինին) և մենք ինչքան



Հարկաւոր է եկող տարուան համար վեր կառնենք կը պահենք, իսկ աւել մնացածը հաւասար կբաժանենք. ամեն մարդ այն էլ կունենայ, ինչ որ առաջուց ունէր, այն էլ, ինչ որ ցանկանում էր ունենալ, բանջար, կամ ծաղիկ, կամ պտուղ և ոչ ոք նեղացած չի լինիլ: «Այդ ինչպէս է, ասաց Գարեգինը, ես խաշխաշե ծաղիկն եմ ուզում, իսկ ինձ կտան մենակ սերմը»:— Գորան հնարք գտնելը կարծում ես շատ դժուար է, պատասխանեց Արսէնը, մէկ մարդ կարող ենք միայն ծաղիկի համար ցանել, միւսը սերմի համար: Այդպէս էլ որ չլինի, թուփերը կբաժանենք, ո՞վ ինչպէս կուզէ թող այնպէս վարվի իրանի հետ:— «Լաւ ես հրամայում, վրայ բերեց Գրիգորը, ինչեւ է պէտք, եթէ ինձ վարունգ տան, երբ ես մորի եմ սիրում»:— «Ուրեմն կը փոխես մէկի հետ, որ վարունգ կլինի սիրելիս, պատասխանեց Արսէնը: Ել պէտք չէ, եղբարք, վիճել. ում որ ինչ կընկնի, շատ լաւ է: Գլխաւոր օգուան այն է, որ գործն արագ կընթանայ, որ մենք ամենքս միասին մի բան կսովորենք. բանը մենակ ուտելը չէ: Իսկ եթէ դու քո բաժնից մի բան չես կամենալ ուտիլ, կարող ես քեզ համար մի առանձին մարդ էլ շինել սրտիդ ուղածը ցանելու համար. ո՞վ է քեզ արգելում»:

Մանուկները համաձայնեցան Արսէնի հետ: Յետոյ իմացան, թէ ինչքան խելօք գործ էր իրանց արածը:

ԳՈՂԻ ՓՈՒՅՐԻԿ ՈՐԳԻՆ:

Մի մարդ գողութիւնն իրան համար արհեստ էր արել, այնպէս որ առանց դորան օր չէր կարող անց-

կայնել: Մի զիշեր առաւ նա իւր հետ փոքր որդուն և շնաց հարեանի մօտակայ արտը ցորենի խուրձեր գողանալու: Որպէս զի մարդ չմանայ իւր յանցանքը՝ նա սկսեց աչք ածել չորս կողմը, որ իմանայ տեսնող կայ թէ ոչ: Երբ ոչ ոքին չտեսաւ անդումը, կամենում էր ահա խուրձերը կապել, որ շալակէ: Բայց փոքրիկ տղան զգուշացրեց հօրը ասելով, — «Հայրիկ, մի տեղ մոռացար նայել»: Հայրը շտապով ցած դրեց ձեռքի կապը և հարցրեց, թէ սրտեղ չէր մտիկ արել: Մանուկը բարձրացրեց ձեռքը դէպի երկինք և ասաց: «Ահա այնտեղ մոռացար նայել»: Գորանից յետոյ երեխայի հայրը ոչ միայն գողութիւն չէր անում, այլ և դառնապէս ապաշխարում էր իւր յանցանքի համար:

\* \* 7. \* \*

Երիտասարդի մէկը մի օր նախատում էր մի ազնուաբարոյ մարդու, թէ նորա ծագումը անարդ տոհմից էր, եւ ասում էր: «Գու Կօշկանարի որդի ես»: Ազնուաբարոյ մարդը հանդարտութեամբ ասաց երիտասարդին. «Իմ ազգը ինձանով է սկսվում, բայց քո ազգը բեղանով կվերջանայ»:

ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ ՄԱՆԱՆ:

Հազար երանի քեզ, մանուկ ամբիծ,  
 Որ շուտ հեռացար դու այս աշխարհից,  
 Ուր վաղուց ի վեր ունի բնակութիւն  
 Անմեղութեան հետ մօլի չարութիւն.  
 Բայց այն ո՞վ զիտէ, քեզ ինչ էր սպասում  
 Փշոտ տատասկոտ այս մեր աշխարհում:



Միթէ յաւիտեան պիտի մնայիր  
 Հանգիստ գրկի մէջ քու մօր սիրալիր  
 Կամ թէ յաւիտեան քեզ պիտի ժպտար  
 Գարնան վարդի հետ այս օտար աշխարհ:

ԹՈՂՈՒՆՆԵՐԻ ԽԵԼՔՆ ՈՒ ՍՈՎՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

Նախանձում են թռչուններիս թէ նոքա անհոգ  
 անցաւ թռչոտում են իրանց համար դաշտերում. բայց  
 նոքա էլ այնպէս հեշտութեամբ չեն գտնում իրանց  
 տունն ու ապրուստը, ինչպէս կարծում են: Արագաթուիչ  
 թեւերը ամեն ժամանակ չեն փրկում նորանց վատ եղա-  
 նակի կատաղի զազանի կամ խորամանկ որսկանի ձեռ-  
 քից: Լաւ է որ նոքա խելք ունին և կարող են իրանց  
 գլուխը մի կերպ պահել: Այնպէս թռչուն կայ որ իւր  
 բունը փրկելու մտքով վերաորված է ցոյց տալիս իրան  
 թռչում է շատ ցածից, համարեա զետնին է դիպչում,  
 ցաւալի ձայնով ճչում է և այսպիսով որսորդին քաշում է  
 բունից հեռու, բայց մէկէլ ես տեսնում վեր բարձրա-  
 ցաւ յանկարծ և արագութեամբ յետ թռաւ, արի ի-  
 մացիր թէ ուր: Անմարդարեակ երկիրներում, ուր որ թըռ-  
 չունները մարդ տեսած չեն լինում, եթէ պատահում էլ  
 է մարդ՝ ամենեւին չեն փախչում նորանից և անվախ  
 պտրտում են նորա չորս կողմը, բայց հենց որ մարդը սկսի  
 բռնել նորանց կամ հրացանով զարկել՝ խկոյն կձանա-  
 չեն, որ նա իրանց թշնամի է և ամենքը հեռու կիախ-  
 չին: Ազուանները, կաչաղակները, վայրի սարեակները երկ-  
 րագործի գրեթէ ոտքի տակից հաւաքում են սերմերը.  
 բայց հրացանը կառնու նա թէ չէ՝ խկոյն ամենքը հե-

ուու կթռչին: Զանազան տեղերում որսորդները պէսպէս  
 հնարք են գործ դնում, որ թռչունը չկարողանայ իրանց  
 ձանաչել. օրինակի մեր կողմերում կաքաւ որսալիս վեր են  
 առնում վարագուրի պէս մի բան, որի վերայ աչքի և  
 հրացանի տեղեր են լինում շինած. որսորդն այդ ծածկոցն  
 առաջը պահած է ման դալիս, որ ինքը չերևայ և կա-  
 քաւները չփախչին: Լոր բռնողները արտի մէջ (գլխաւո-  
 րաբար կորեկի արտի) ականատ են սարքում կամ ցանց.  
 իրանք գլխների վերայ չուխայ են հաղնում, որի թեւերն  
 էլ ցցում են եղջիւրների նման, ձեռքին նոքա ունենում են  
 մի տեսակ պտիկ գործիք, այծի ծնօտի պէս, որին ա-  
 սում են պլապլաւը. դա ածիլիս լորի պէս ձայն է հա-  
 նում: Արսորդը իւր պլապլաւը լորի ձայնով զրաւում քա-  
 շում է լորին դէպի ցանցը. լորը խաբվում է, որովհետեւ մի  
 կողմից մարդու երես չի տեսնում և դուցէ անասուն է  
 կարծում որսկանին. միւս կողմից էլ՝ իբրև թէ իւր բն-  
 կերի ձայնն է լսում

Ծտերն ու ազուանները, չնայելով որ միշտ մարդու  
 շուրջն են ապրում, շատ զգոյշ են ու վախկոտ: Գիւղե-  
 րում նոքա երբէք չեն մօտենում մարդկանց, խկ քա-  
 ղաքների փողոցներումն անգամ ազատ ու անհոգ թռչ-  
 կոտում են այս ու այն կողմ, և համարեա մարդու ոտքի  
 տակն են ընկնում, իմանալով որ այդ տեղ չեն դիպչել  
 իրանց: Շատ ուրիշ ամենազգոյշ թռչուններ էլ վստահ  
 կերպով բուներ են շինում հասարակաց պարտեզներում  
 և աներկիւղ ձախրում են զքօսնող մարդկանց գլխի վե-  
 րայով, հասկանալով որ այդ տեղ ոչ ոք հրացան չի  
 գարդկիլ իրանց վերայ: Այլի սագերն ու կռուկները  
 տեղափոխելու ծամանակ գիշերով ցած են իջնում զետնի  
 վերայ խկ ցերեկով թռչում են այնքան բարձր որ հրա-



ցանի դնտակն էլ չի հասնիլ նորանց, որտեղ պէտք է ցած իջնեն նոքա, առաջուց համբաւաբերներ մն ուղարկում, որ իմանան թէ ոչ մի փոսակ չկայ արգեօք այն տեղ: Մի առանձին բնական նուրբ զգածութիւն պէտք է համարել թռչունների մէջ այն որ նոքա յառաջագոյն կարողանում են գուշակել եղանակի փոփոխութիւնը, երաշտութիւնը, ցուրտը և այլն: Եթէ ծիծեռնակները շուտով դառնան մեղ մօտ, այդ համարեա ստոյգ նշան է, որ զարունը տաք պիտի լինի. ջրային թռչունները փազուց արդէն թողած են լինում այն լճերը, որ ամառը պիտի ցամաքին: Բայց երբեմն էլ պատահում է ընդհակառակն. ծիծեռնակները, օրինակ սխալվելով՝ ժամանակից առաջ հայրենիք են վերադառնում, զարունն ուշա՛նում է, և ցուրտը հարիւրներով կոտորում է նորանց:

Թռչունների յիշողութիւնը ևս զարմանալի է, ծիծեռնակը երկար ու հեռաւոր պանտխտութիւնից յետոյ դարձեալ ճանաչում է իւր բնական տեղը և իւր բունը: Աքլորը շատ ժամանակեայ անջատմունքից յետոյ էլ կարողանում է ճանաչել իւր փաղեմի բարեկամուհիներին, ծանօթ հաւերին: Շատ անգամ արջորը հաւաքունի համարեա թէ անխանջ անտեսն է դառնում. մի ուտելիք է գտնում թէ չէ կանչում է բոլոր հաւերին, որ մասնակից անէ նորանց էլ իւր սեղանին: Նա չի թոյլ տալիս որ հաւերը օտար դռներ գնան կամ կուռեն իրար հետ, իսկոյն պատժում է մեղաւորին. նա իւր հասարակութեան մէջ օտար արջոր կամ հաւ չի ընդունում և առհասարակ ամեն բանի մէջ ծիշտ կարգ է պահում. նա երբեմն ձագերին ազատում է ուրուրի ձեռքից, կամ գոնէ վտանգի մասին իմաց է անում թխսականին:

Վիշապից թռչունները թռնոյ կուռում են իրար հետ

ճանկած որսի վերայ. բայց մի քանիսի մէջ կարեկցութիւն ու սէր էլ է երևում: Ազդեաները երբեմն խմբովն պաշտպանում են իրանց ընկերին. նոցանից մէկին մի փորձանք է պատահում թէ չէ կռայիւնը կախում է անասուն ու դաշտ:

Թռչունների ծնողական սէրը նոյնպէս զարմանալի է: Մարիքը վերաւորված ժամանակն անգամ իրանց անձը չեն խնայում ձագերին պաշտպանելու համար: Եթէ մի թխսականի տակ գնեն ուրիշ թռչնի ձու, նա դոցանից դուրս եկած ձագերին նոյնպէս սիրով կինամէ ու կպահպանէ: Կուլուն, որ թռչունների միջից ամենավատ մայրն է, ուրիշ թռչունների բունի մէջն է ձու ածում: Պատահել է որ կուլուն ձու է դրել ծառի փուշակի մէջ, մի որ և իցէ փոքրիկ թռչնի բունում, և երբ ձագ է դուրս եկել ձուից՝ մեծացել ու չէ կարողացել փուշակից դուրս գալ, որովհետեւ կուլուի ձագը աւելի մեծ է եղել նորա խնամատար թռչնից, օրինակ ծառակախուտից: Այդպիսի դիպուածում խեղճ դայեակը երկար ժամանակ չարչարվում է, կերակրում է թշուառ բանդարկեալին. աշունքը վրայ է հասնում, նորա բոլոր ընկերները վաղուց տեղափոխուած են լինում, և նա վերջապէս ծարր կտրած նորան թողնում զնում է, որ բոլորովն ցրտամահ չլինի ինքը: Պատահել է նոյնպէս որ թխսական հաւը բազի ձուերից ձուտեր է ունեցել և սիրով պահպանել նորանց: Բայց ահա փոքրիկ բազերը սխտում են մտնել ջրի մէջ և լողալ . . . Երևակայեցէք ձեզ մայր—հաւի երկիւղն ու զարմանքը, նա ձուում է, գէս ու դէն է ընկնում, ավերը ձգւոտում է, ինքն էլ է ուզում ջուրը մտնել, կարծելով թէ անփորձ ձագերը հիմի որ տեղ որ է պիտի խեղդվին:

ճախարհի իմր իմր



այն ինչ փոքրիկ բաղերը բոլորովին հանգիստ ու անփորձ լողում են ջրի երեսին:

**Այդպէս հետաքրքրական յայտուութիւններ ղեռ էլի շատ ու շատ կան թռչունների մէջ:**

**ԴԵՂՁԱՆԻԿՆ ՈՒ ՍՈՒԱԿԸ:**

**Մէկ տան մէջ վանդակումը կախած էին Դեղձանիին ու Սոխակը և երգում էին: Հէնց որ սոխակն սխում էր երգել՝ փոքրիկ Արշակը հօրն առաջն էր դալիս ու ցոյց տալիս թէ, տես, տես, հայրիկ ինչ լաւ է երգում այն թռչնակը: Հայրը մի անգամ վեր առաւ վանդակը և թռչնակները ցոյց տալով տղային՝ ասաց. «Ասա՛ հողիս, որին ես այդքան հաւանում զու, ցոյց տուր տեսնեմ»:**

—Ա՛յ սորան, պատասխանեց փոքրիկ Արշակը, ցոյց տալով դեղձանիկը. տես ինչ սիրուն փետուրներ ունի նա, ինչքան գեղեցիկ է. դորա համար է ի հարկէ, որ այնքան լաւ ձայն էլ ունի»:

**ԻՏԱԼԱՅԻ ԱՂՋԿԱՅ ԵՐԳ:**

**Մեր հայրենիք թշուառ, անտէր,  
Մեր թշնամուց ոտնակոխ,  
Իւր որդիքը արդ գանչում է  
Հանել իւր վրէժ քէն ու ոխ:**

**Մեր հայրենիք շղթաներով  
Այսքան տարի կապկապած,  
Իւր քաջ որդւոց սուրբ արիւնով  
Պիտի լինի ազատված:**

**Ահա եղբայր քեզ մի դրօշ,  
Որ իմ ձեռքով գործեցի.  
Գիշերները ես քուն չեղայ  
Արտասուքով լուացի:**

**Ինչքան կին մարդ, մի թոյլ էակ,  
Պատերազմի գործերում  
Կարէ օգնել իւր եղբօրը՝  
Ջանց չարեցի քո սիրուն:**

**Ահա իմ գործ, ահա՛ դրօշ,  
Շուտ ձի հեծիր քաջի պէս,  
Գնա փրկել մեր հայրենիք,  
Պատերազմի վառ հանդէս:**

**Ամենայն տեղ մահը մի է,  
Մարդ միանգամ պիտի մեռնի  
Բայց երանի՛ որ իւր ազգի  
Ազատութեան կզոհվի:**

**Գնա՛ եղբայր, Աստուած քեզ յոյս,  
Ազգի սէրը քաջալեր,  
Գնա՛, թէև չեմ կարող դալ,  
Բայց իմ հողին քեզ ընկեր:**

**Գնա՛ մեռիր դու քաջի պէս,  
Թո՛ղ չտեսնէ թշնամին  
Քո թիկունքը, թո՛ղ նա չստէ  
Թէ վատ է Խալաղցին:**

**Ասաց տուեց օրիորդը  
Իւր եղբօրը մի դրօշ.  
Մետաքսից էր աղնիւ գործած,  
Ուր երեք գոյն կան որոշ:**

**Եղբայրն առաւ և ողջունեց  
Իւր սիրական քնքոյշ քոյր:**



Առաւ զէնքքս սուր, հրացանս

Հեծաւ իւր ձին սեւաթոյր:

— Քուրիկի գանձեց քաջ սխառանին

Մնան բարեաւ, սիրական,

Այս դրօշակին պիտի նայի

Ամբողջ բանակ իսաղեան:

Նա սուրբ է ինձ երբ մկրտված

Արատասուքով ու կնքած

Դու յանձնեցիր ինձ յիշատակ

Հայրենիքի նուիրված:

Թէ մեռանիս՝ դու մի՛ զղար

Իմացիր որ տարեցի

Դէպ ի մահու արքայութիւն

Իմ հետ քանի թշնամի:

Ասաց վաղեց դէպ ի հանդէս

Աւստրիացւոց յանդիման

Փեր արիւնով գնել յաւէժ

Ազատութիւն իտալեան:

ԲԱՐԵԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ:

Մէկ զիւզի քահանայ եկեղեցու եկամուտքից հա-  
րիւր մանէթ յետ էր գցել նոր սկիհ գնելու համար:  
Մի օր այդ փողերն առաւ ու դնաց քողաք սկիհը գնե-  
լու: Երբ որ նա հարց ու փորձ անելով որոնում էր այն-  
պիսի մի խանութ, որտեղ կարող էր գնել իւր խնդրած  
առարկան յանկարծ մի դռան յետեւից բարձր ձայնի  
լսեց: Հետաքրքրութիւնից շարժված քահանան կամեցաւ  
զիտենալ այդ աղմկի պատճառը. ներս նայեց բակի մէջ  
և ինչ տեսաւ:— Գետնի վերայ թափած զանազան իրեր

ամանների շորեր և ուրիշ տեսակ կահ—կարասիք: Մօ-  
տում կանգնած էր պօլիցիական աստիճանաւորը, որ ա-  
ձուրդով ծախում էր մէջտեղ թափած իրեղէնքը. մի կող-  
մումն էր մարդկանց բազմութիւն, որ ուզում էին օգուտ  
քաղել յարմար դէպքից էժան ապրանք գնելու, իսկ միւս  
կողմում— հիւանդոտ դէմքով մի մարդ. կողքին դուժ էր  
եկած նորա կինը, իսկ գոցա մօտ երկու փոքրահասակ  
մանուկներ: Դորա ամենքն էլ լուռ ու մունջ կեցած էին  
մի կողմ և արտասուքը հանդարտ— հանդարտ զորվում  
էր նոցա երեսով:

Քայց ցաւալի պատկերը քահանայի աչքովն ընկաւ  
թէ չէ սիրտը մորմոքեց, մօտ գնաց խեղճ մարդուն և  
հարցրեց. «կասկած չունիմ որ այս իրեղէնները քունն են.  
ինչից արդեօք ստիպված ծախել ես տալիս տանդ կահ—  
կարասիք»:

— Ծախել տուողը տէր հայր ոչ թէ ես, այլ իմ  
տանուտերն է, որ զանգատել էր ինձ վերայ: Մի տարուց  
աւելի է, որ հիւանդ էի գրեթէ անընդհատ և չէի կա-  
րողանում փող աշխատել, այդ պատճառով պարտքի տակ  
ընկայ ես, որի համար էլ ահա ծախում են տանս սարք  
ու կարքը, որ պարտքս վճարեն. ինչ պէտք է անեմ ար-  
դեօք յետոյ— այդ Աստուած միայն գիտէ:

Քահանան այս պատմութիւնն որ լսեց, խաղոյն դա-  
դարեցրեց պօլիցիականի դործը և հարցրեց թէ ինչքան  
էր պարտ այն մարդը:

«Հարիւր ու հինգ մանէթ, պատասխանեց աստի-  
ճանաւորը:

Քահանան դրպանիցը հանեց սկիհի հարիւր մա-  
նէթը, հինգ մանէթն էլ իրանից աւելացրեց և տուեց  
խեղճ մարդու պարտատիրոջը:



Ածուրդը վերջացաւ: Քահանայի մարդասիրութիւնը  
ամեն մարդ գովեց. իսկ խեղճ մարդը արտասուք թափե-  
լով շնորհակալ էր լինում իւր ազատողից և օրհնում  
նորա կեանքը:

Յետ դարձաւ քահանան զիւղը և ժողովրդին պատ-  
մեց այս անցքը, աւելացնելով թէ՛ Աստուծոյ առաջև պա-  
կասութիւն չէ մեզ համար, երբ մենք առաջուան պէս  
հին սկիհում պահենք սրբութիւնը: Այն հեղ Փրկիչը  
որ չարհամարհեց ծնանիլ ախոռի մէջ, աւելի ուրախ  
կլինի մեր այս բարեգործութեան վրայ, քան եթէ նոր  
ուկեղէն սկիհ գնէինք նորա արիւնն ու մարմինը պահե-  
լու—համար:

ՔԱՀԱՆԱՅ:

Այն ո՞վ է կանգնած ամբիոնի վրայ  
Գողգոթուն ձեռքերն երկինք ամբարձած,  
Գլթառատ աչերն լի արտասուքով,  
Բազմութեան ուշքը զէպի նա դարձած,  
Որին ամենը հայր են անուանում,  
Ծանօթ անծանօթ հաւասար յարգում.  
Որի լոկ խօսքը օրէնք է նոցա,  
Սրտի գաղտնիքը նորան են յայտնում:  
Քահանայ է նա քաւող մեղքերու,  
Միջնորդ Աստուծոյ մարդկան ազգի հետ.  
Հովիւ է անխոնջ Քրիստոսի հօտին,  
Երկնաձիր դանձին նա է արթուն դէտ:  
Երբ մենք թաթախուած Ադամայ մեղօք  
Եկանք այս աշխարհ լտեալ ցաւերով՝

Ո՞վ սրբեց մաքրեց մեր հին մեղքերը,  
Ո՞վ մեզ սփոփեց իւր սուրբ խօսքերով.  
Կամ երբ ժանտախտած ընկած մահճումը  
Մտատանջ, անյոյս մահ էինք խնդրում,  
Պանդխտի նման ամենից թողած՝  
Ո՞վ մեզ առաջինն հասաւ օգնութիւն.  
Կամ երբ մոլորուած գառներու նրման  
Կոյր վազում էինք զէպի խորխորատ՝  
Ո՞վ արդեօք այն օր փրկեց մեզ մահից,  
Դիւական զըբէն հանեց անարատ.  
Կամ երբ մեղսալիւր աչքներս բնաւ  
Չենք համարձակում երկինք ամբառնալ՝  
Որին կանչում ենք միջնորդ հաշտութեան,  
Ումնով յոյս ունինք թողութիւն տանալ.  
Եւ կամ զբաղած ունայն դործերով  
Մոռցել են Աստուած կրօն, Սուրբ հաւատ՝  
Ո՞վ է մեր տեղը մեր մեղաց համար  
Արտասուք թափում աչքէն յորդառատ:  
Քահանան է այն և միշտ քահանան,  
Մեր միջնորդ, հովիւ քաջ և աղօթիչ,  
Որբոց հայր, եղբայր աղքատ մուրացկին,  
Արտասուաց սրբող, յանցանաց քաւիչ:  
Ե՛կ պատուենք, եղբարք, այդ սուրբ քահանան,  
Սիրենք միշտ նորան մանկական սիրով,  
Որ ամբողջ զիշեր իւր որդոց վերայ  
Պատրաստ է հըսկել անբուն աչքերով.  
Նա բոլոր կեանքը գոհեց մեզ համար,  
Չուղեց փառք, պատիւ, զբօտանք աշխարհիս.  
Քանց սուրբ քահանան էլ ո՞վ է կարող  
Արդեօք մեզ համար լինիլ հայր բարի:  
Դաս. ընթերց.



ԱՆՏԱՌԻ ՄԷՉ:

Ո՛վ դու վաստակած օտար անցաւոր,  
 Ե՛կ հանգստացիր. այս տեղ կեցութիւն  
 կարողես դանել. քեզ հովանաւոր  
 կլինին ծառեր, և մի գուարթուն  
 Ողի կստանաս:—Արբիւր, ներշնչէր  
 Բարեխառն զեփիւռ և օդ քաղցրութեան.  
 Թէ հիւանդ ես դու, ինձ հաւատացիր  
 Քո զգայարանքը և քո դոյութիւն  
 Ե՛ւ կնորոգուին և՛ կառողջանան,  
 Եւ մի բարի քուն այնքան անդորրիկ  
 կփակէ աչերդ, մինչ վարդանման  
 Այգը կշողայ և նորածաղիկ  
 կաւետէ քեզ օր: Այստեղ, սիրելի  
 Թռչում են ժամերն աննկատելի:

ԱՆՏԱՌ:

Անտառը մեծ օդուտ է տալիս մարդուն. ծառերը  
 մաքրում են օդը և պահպանում ջուրը: Գարնան ժա-  
 մանակ ձիւները հալվելիս՝ ջուրը անտառի հողի մէջ կանգ  
 է առնում արմատների ու մամուռի արանքում, որ մեծ  
 նշանակութիւն ունի: Բայց որ տեղերում ձիւնը արագ է  
 հալվում՝ ջուրը հեղեղներով թափվում լցնում է վտակ-  
 ներն ու գետերը և ափերից դուրս հոսելով տակոյն է  
 անում քանդում, կամ աւազով ծածկում փչացնում  
 շատ արտեր) կամ ուրիշ բարիքներ. իսկ անտառն այդ-  
 պիսի վտանգաւոր հեղեղներից փրկում է, թոյլ չտալով,  
 որ ձիւնը արագապէս հալվի. նա հալվում է կամաց—կա-

մաց և ջուրը ներս է ծծում հողի մէջ: Սարտա երկիր-  
 ներում այս բանը աւելի նկատելի է լինում: Պատահել է,  
 որ երբ կտորել են սարի անտառը, ամբողջ պտղաւէտ տա-  
 փեր չոր ու ցամաք անապատներ են դարձել, — սարի հե-  
 ղեղների կատաղի յորձանքները քերել քշել են սեահողը  
 դաշտի երեսից և նորա տեղը սփռել աւազ ու քար:  
 Բայց մենակ այս չէ անտառի ծառայութիւնը. նա գար-  
 նան ժամանակ ջուրը յետ գցելով՝ իւր մէջ պաշար է  
 պահում չորային ամառան համար: Բաց դաշտերի վե-  
 րայից ջուրը շուտով է անցկենում. քիչ — քիչ թէ որ  
 մնում է՝ այն էլ շուտով գոլորշի է դառնում, որովհետև  
 բաց դաշտերում արեգակի զօրութիւնը աւելի սաստիկ  
 ու քամիների հոսանքը աւելի ազատ է լինում: (Մենք ա-  
 մենքս զիտենք թէ լուացած շրերը երբ են շուտով ցա-  
 մաքում): Այս պատճառով ջերմ ամառը վտակները ցա-  
 մաքում, իսկ գետերը ծանծաղանում են. էլ նաւերը չեն  
 կարողանում լողալ նոցա վերայով, երբեմն էլ ապրանք-  
 ներով լի նաւերը տակ են անում ծանծաղուտքի վերայ և  
 մեծամեծ վնասներ հասցնում վաճառականներին: Ահա  
 այսպիսի դիպուածքում գետը կարող էր պաշարաւոր տըն-  
 տեսի պէս օգնել գործին, բայց չեղած ժամանակ ի՞նչ  
 պիտի անես:

Սակայն սորանով էլ չի վերջանում անտառները կտո-  
 րելուց ստացած վնասը: Անտառները փչացրած տեղերում  
 օղի եղանակն էլ է փոխվում. ձմեռը լինում են դաժան  
 ցրտեր ու բուքեր, իսկ ամառը՝ երաշտութիւն, և դորա-  
 նից ի հարկէ արտերը մեծ վնաս են ստանում: Զմեռ ժա-  
 մանակ անտառը մասամբ տաքութիւն է պահում. այս  
 նորանից է երևում, որ ծառը երբէք զլիտովն չի սառ-  
 չում: Ամառ ժամանակ անտառը հով և թացութիւն է



տալիս: Բացի դորանից նկատված բան է, որ անտառուս աեղերում հազիւ են պատահում փոփոխական ցաւեր, ժանտախտներ, որովհետեւ այդ տեսակ հիւանդութիւններով մարդիկ վարակվում են օդի միջնորդութեամբ, իսկ ծառերը մաքրում են օդը. դուցէ դուք ինքներդ փորձած լինիք, որ անտառումը մարդ կարծես թեթեւ ու ազատ է շնչում:

Ահա ինչքան օգուտներ է տալիս անտառը մարդուն. դեռ չեմ յիշում ես այն ծառայութիւնը, որ անում է նա բազմաթիւ թռչուններին ու չորքոտանիներին, կերակրելով նորանց, և ոչ այն, որ նա վառելիք է հասուցանում մեզ անպակաս ու աներ շինելու նիւթեր, նոյնպէս և շատ ուրիշ կարասիք ու գործիքներ:

ԾԱՌԵՐՆ ՈՒ ԿԱՅԻՆԸ:

Ծառերն անտառում երբ շատ նեղացան կացնի ձեռքիցն, ու էլ չիմացան

Ի՛նչ անեն, որ իրանց գլուխը պահեն՝

Խորհուրդ արին որ մի հնարք անեն:

«Կացինն ո՞վ է, որ մեզ կարողանայ  
Զօր անել յաղթել, ի՛նչ մեծ բան է նա»:

Այսպէս ձայն տուեց ծառերից մէկը.

«Մենք որ կոթ չտանք՝ կացինն ի՛նչ է որ

Յանդգնի անել մեզ կտոր կտոր»:

Թող իմացողը ինքն իմանայ

Եւ ի դուր տեղը կացնից չնեղանայ—

Ով որ կոթ կտայ պողվատի կացնին՝

Թող «հողուցն» ասէ առաջ իւր անձին:

ՍԵՐԿԵՒԼԻ ԾԱՌ:

Մեր այդում կայ մի հինօրեայ մեծ ու բազմաճիւղ սերկելիլ ծառ: Նորա արմատները խոր մտած են գետնի տակիսկ դէպ ի վեր բարձրացած է նորա բունը: որ ծածկված է դրսի կողմից գորշագոյն ճաքճքած կեղևով: Բարձրում բունը բաժնվում է քանի մի ճիւղերի իսկ ճիւղերը բաժանվում են ոստերի. սոցա վերայ կանաչ սիրուն թիթեռնակների նման կախկախված են տերեւները: Աշնան վերջերին մօտ՝ տերեւները դեղնում ու թափվում են, իսկ ոստերի վերայ ամբողջ ձմեռը մնում են փոքրիկ ամուր կինամոնագոյն պտոյտներ (բոխերը, կոկոնները):

Սերկելիլնին ամբողջ ձմեռը մերկ է լինում, բայց դարունքին երբ արևի ջերմութիւնը շատանում է և ձիւնը հալվում՝ նորա արմատները սկսում են թաց դետեից ծծել սննդական հիւթեր: Հիւթերը բարձրանում են վեր ճիւղերի ու ոստերի միջով և սկսում են լցնել փոքրիկ պտոյտները, որ անշարժ կացած էին ամբողջ ձմեռը: Նոքա ուռչում—փափկում են. նոցա կինամոնագոյն կեղևները (թեփուկները) յետ են բացվում և նոցա տակից սկսում են դուրս երևալ սիրունիկ կանաչ տերեւներ և վարդագոյն ծաղիկներ: Երբ ծաղիկները թառամում են և նոցա թերթերը թափում, այն ժամանակ նոցա տեղն երևում են պտտիկ կանաչուկ սերկելիլներ: Սերկելիլը երեսից ծածկված է լինում բրդոտ հազուստով, կարծես սուգ հազած լինէր: Այս է պատճառը, որ մեր ժողովուրդը տխրած ու մրկած մարդուն ասում է. «ունքերն իրար է տուել սերկելիլն բրդի պէս»: Երկար ամառը շատ մնայլոց յետոյ լցվում է ու դեղնում ինչպէս խունի, նա սկսում է ծառից թափվել (կաթուկ—տալ): Սերկելիլը քաղում են



Ծառից) և ահա պատրաստ է, որ մենք անոյշ — անենք այդ համեղ) գեղեցիկ պտուղները: Աշնան վերջերին դարձեալ սկսում են, գեղնիլ տերեւները և թափվել, և այն շարունակի ինչպէս ասվեցաւ: Այսպէս է ահա կեանք անցկացնում ծառը տարեց տարի:

ՈՍՏԻԿ:

Ո՞ւր ես առաջ գրնում, խեղճ ոստիկ ծառին, Տե՛ս չձգեն քեզ ալիք յանդունդը ծովին, ինչպէս անտէր որբիկ, թշուառ, անպաշտպան, Որ ընկել է ձեռքը չարանենդ մարդկան:

Չես ունենալ, ոստիկ ազատութեան հնար. Չո՛հ կլինիս, խեղճիկ ալեաց չարաչար: «Չեմ գարհուրում ծովից, ոստիկն ասաց, կեանքս արդէն կորել է, վաղուց եմ ցամքած: Հարազատ այն ծառէն ինձ պոկեց հովը, Հիմի ի՛նչ, թող տանէ ուր ուզէ ծովը: Հիմի ուց գէնն ի՛նչ է էլ ինձ մրիտիթար, Գալար ծառին կրպչելու էլ չունիմ հնար»:

ՋՈՒՐ:

Չուրը հեղուկ մարմին է, այսինքն այնպիսի մարմին, որի մասնիկներն այնքան թոյլ են կցված իրար հետ, որ անդադար ջանք են անում իրարից հեռանալու: Այդ մասնիկները չեն կարող մէկ — մէկի վրայ մնալ, մինչև որ նորանց չպահես մի ամանի մէջ: Սակայն շատ փոքր քո-

նակութեամբ ջրի մէջ՝ մասնիկները կարող են իրար կցված մնալ կաթիլածու) ինչպէս օրինակ, շատ անգամ մի հատ կաթիլը կախված մնում է ոստերի կամ տերեւների ծայրում, մինչև որ քամին վայր է գցում նորան: Այդպիսի յատկութեան համար ջրին անուանում են կաթիլանդուկ մարմին:

Չուրը կարող է լուծել իւր մէջ շատ մարմիններ, — աղ շաքար) կիր) բոյսերի կամ անասունների նշարներ և այլն: Ջրի այդ յատկութեանցն է, որ բնութեան մէջ յստակ ջուր չէ կարելի գտնել, որովհետև նա անդադար հոսում է հողի՝ գանազան շերտերով և հաղորդակցվում գանազան մարմինների հետ: Ամենից յստակ ձիւնի կամ անձրևի ջուրն է: Իւր մէջ կիր պարունակող ջուրը կոչվում է կրային ջուր) նա կոչո է լինում և չի լուծում սապոնը: Ծովի ջուրը դառնաղի համ ունի, որովհետև գանազան աղեր է պարունակում: Մի քանի գետերի և առ հասարակ լճերի մէջ ջուրը պարունակում է իւր մէջ գարծարանական մնացորդներ, որոնք փտելով նեխում են և սկսում են ջուրն ապականել. յստակ ջուրը միշտ նոյնն է և ամենեւին չի ապականվել: Հանքային ջրերն ունենում են այն հանքերի համը, երբեմն էլ գոյնը, որոնց միջից անցնում են նոքա մինչև գեանից դուրս բղխելը: Ամեն մի խառնուրդից գտած յստակ ջուր շատ թափանցիկ է լինում և ոչ ինչ համ ու հոտ չունի:

Ամենքս էլ գիտենք) որ ջուրը միշտ հեղուկ չի մնում. աստիկ ցրտից նա սառուց է դառնում, իսկ աստիկ տաքից — գոլորչի: Սթէ մի ամանի միջև ջուրը երկար ժամանակ եռացնենք՝ բոլորովին կսպառվի: Ո՞ւր կերթայ նա. կգոլորչանայ ու կցնդի օդի մէջ: Ջրի մասնիկները, որ առանց էն էլ թոյլ էին կցված իրար հետ) ջերմութե-



նից առաւել և առաւել անգայտանում են (խոռութիւնը կորցնում են), այնպէս որ վերջապէս օղից աւելը թեթեւա- նալով բարձրանում են վեր: Մի պնակ որ պահենք եռա- ցող ջրի վերայ՝ պնակի երեսին կը ժողովիլ նա իբրև կա- թիլներ. սորանից կարող ենք իմանալ, որ ջուրը չի ան- հետանում խապու: Ջրի գոլորշիքը ղիպելով սառն պը- նակին՝ պաղում են, խտանում և ստանում կաթիլների ձև:

Սակայն առանց տաքացնելու էլ ջուրը կարող է գոլորշիանալ. թրջեցէք ձեր թաշկինակը և կախ արէք թէկուզ ցուրտ սենեկի մէջ, մի քանի ժամանակից յետոյ կտեսնէք, որ թաշկինակը ցամաքել է: այսինքն ջուրը գոլորշիացել է նորա միջեց թէ և դուք չէիք տեսած գո- լորշին: Չէք տեսել դուք գոլորշին նորա համար, որ պաղ թաշկինակից պաղ էլ սենեկի մէջ ջրի մասնիկները կա- մոց — կամաց են գոլորշիանում այն ինչ եռացնելիս նո- քա շատ արագ ցնդելով ընկնում են խսկոյն պաղ օղի մէջ, և շատ արագութեամբ պաղելով փոքրիկ կաթիլներ են դոյացնում, որոնց միութեանը շողի կամ գոլորշի ենք ասում մենք: Ահա ինչու ձմեռը տեսնում ենք ձիւուց բարձ- րացող գոլորշին, խի ամառը չենք տեսնում, թէ և, յայտնի բան է, ձին ամառը շատ է քրտնում, քան թէ ձմեռը:

Եւ այսպէս մի և նոյն ջուրը զանազան ջերմ աստի- ճանների տակ չորս տեսակ փոփոխութիւն է կրում, — իբրև սառուց, հեղանիւթ, գոլորշի կամ մանրիկ կաթիլներ, և իբրև գազ կամ օդակերպ դրութեամբ, Մենք զիտենք, որ մոմը հեղուկ է դառնում տաքութենից, երկաթն էլ սաստիկ տաքութենից առաջ կակղում, յետոյ հեղուկա- նում է. ոսկին ոչ միայն հեղուկանում, այլ և կարողա- նում է շողիանալ: Հեղուկ սնդիկը սաստիկ ցրտից այնպէս է սառչում, որ նորան կարելի է կռել ինչպէս արծաթ,

բայց երբ եռացնեն նորանից կոոյանայ գոլորշի որ շատ փնասակար է առողջութեան համար: Զանազան մամիւ- ներ ջերմութեան ենթարկելով՝ բնագէտ մարդիկը հա- մոզվել են, որ ամեն մի մարմին ջերմութենից ընդարձակ- վում է, խի ցրտից — դուժ է գալիս: Բայց ինչ ասել է մարմինն ընդարձակվում է. — ասել է, թէ նա առաջուանից աւելի տեղ է բռնում, չփոխելով իւր կշիւը: Աերցնենք մի ֆուռնո ծանրութեամբ սպունգ և սեղմենք նորան ձեռք- ներիս մէջ, նորա կշիւը նոյնը կմնայ, բայց նա աւելի քիչ տեղ կբռնի, բաց անենք ձեռքներս, նա դարձեալ կընդ- արձակվի առաջուան չափ. բայց ոչ ինչ կշիւ չի աւելա- նալ նորան: Մի դաւաթ հալած արձիճը... քիչ կկշռէ, քան թէ նոյն չափով ձոյլ արձիճը. իւրը երբ սառչում է՝ նորա ծաւալը փոքրանում է ամանի մէջ, և այն: Ահա ինչու մի կտոր ձոյլ արձիճը կուզվի հալած արձիճի մէջ, և պինդ մոմը — հալած մոմի մէջ:

Բայց այս ընդհանուր կանոնից բացառութիւն է կազմում ջուրը՝ մի բաժակ սառուցը մի բաժակ ջրից թեթեւ է. եթէ մի շիշ ջրով լցնենք և բերանը խցելով ցրտի տակ դնենք, այն ժամանակ շիշը կտրաքի, պատճառ, սառուցը շատ տեղ է բռնում, քան թէ այնքան ջուրը, որքանից նա դոյացած էր: Ահա ինչու սառուցը թեթեւ է ջրից և որովհետև թեթեւ է, ուստի և լողում է ջրի ե- րեսին ու չի սուզվում:

Եթէ մենք սկսենք ջուր ու իւր սառցնել երկու ամանների մէջ՝ կնկատենք որ իւրը սակիցն է սառչում, խի ջուրը ընդհակառակն, երեսից: Ջրի այս զարմանալի յատկութեանը պարտական ենք մենք նորանով, որ զի- տերն ու լճերը ձմեռն երեսից են միայն սառուց կապում, իսկ սառուցի կեղևը պահպանում է տակի ջուրը սառչե-



չուց: Եթէ որ ջուրն էլ ուրիշ մարմինների պէս սառչել-  
 լիս սեղմվէր և ոչ թէ լայնարար, այն ժամանակ մեր գե-  
 տերն ու լճերը կսկսէին ամանի միջի իւղի պէս տակից  
 սառչել, բոլոր ջուրը կգոյացնէր մի սառցեղէն զանգուած  
 և բոլոր ջրային կենդանիքը ձմեռը կսատակէին:

Օր:

Մի փոքրիկ փետուր դնենք սեղանի վերայ և հով-  
 հարենք նորան գրքով: Մենք ձեռք չենք տալ փետրին,  
 բայց նա ինչո՞ւ է ընկնում: Ի հարկէ վախենալուց չէ այդ,  
 որովհետև փետուրն անշունչ առարկայ է:

Գրքի և փետուրի մէջ տեղը կայ երևի մի երրորդ  
 մարմին, որ մենք չենք տեսնում: Այդպէս էլ է այնտեղ  
 կայ օդ: Երբ դողդողալով շարժում են ծառերի տերևները,  
 երբ ծածանվում են ալիքների նման արտերը, երբ ման  
 դալիս փրփուում են մեր փէշերն ու թևերը, երբ թող է  
 բարձրանում, կամ յանկարծ մեր գդակը թռչում գր լի-  
 ներիցս—պէտք է գիտենանք, որ այդ միջոցին շարժում է  
 օդը: Ոչ օդն ենք տեսնում մենք, ոչ նորա հոսանքը  
 —շարժմունքը, բայց մենք կարող ենք նկատել, նորա ներ-  
 գործութեամբ յառաջացած երևոյթները: Օդի սաստիկ  
 շարժմունքը կամ հոսանքը քամի է անուանվում, իսկ ա-  
 լելի ուժգինը—մրրիկ, որ երբեմն կարողանում է ծառեր  
 պոկ տալ և տանիքներ փրցնել,

Եւ այսպէս մենք թէև օդը չենք տեսնում, բայց  
 մեր երկու արտաքին զգայարաններով—չօշափողութեամբ  
 և լսողութեամբ, կարողանում ենք գիտենալ, որ նա կայ:  
 Բայց ինչո՞ւ օդը չենք տեսնում: Պատուհանների ապա-

կին երբ որ շատ պարզ ու թափանցիկ է լինում, կար-  
 ծում ես թէ իսկի ապակի չկայ, մինչև որ չես շօշափում  
 նորան: Ապակին չենք տեսնում, որովհետև նա շատ թա-  
 փանցիկ է: Իսկ օդը ևս առաւել թափանցիկ է: Սակայն  
 երբ շատ հաստ է լինում օդի շերտը կարող ենք տես-  
 նել, նա կապոյտ դոյն կունենայ. այսպէս էլ ջուրը, ա-  
 պակին կապոյտ գունով են երևում մեզ, երբ որ շատ են  
 լինում: Մեր երկրի չորս կողմը պատած է յիսուն վերս-  
 տաչափ հաստութեամբ օդ, որ մթնոլորտ (ատմօսֆեր) է  
 ասվում. դորա միջով է որ կապոյտ է երևում մեզ լայ-  
 նածաւալ երկինքը: Մթնոլորտն էլ շատ թափանցիկ է,  
 նորա միջով մենք տեսնում ենք երկնքի աստղերը:

Որովհետև օդը չենք տեսնում, նորա յատկութիւն-  
 ներն էլ չենք կարող տեսնել, այս պատճառով պէտք է  
 ճանաչենք նորա յատկութիւնները միայն փորձերով: Չըն-  
 նենք, օրինակ թէ ինչպէս է ներդործում նա ուրիշ մար-  
 մինների թող ասենք ջրի վերայ:

Ա երցնենք մի դասարկ բաժակ և մի ջրով լցրած  
 խոր աման. բաժակը գլխիվայր պահենք և սկսենք փոքր  
 առ փոքր խրել ջրի մէջ: Մենք կտեսնենք որ ջուրը բա-  
 ժակի մի մասը կլցնի, նորանից վեր էլ չի բարձրանալ,  
 թէ և ամբողջ բաժակը ջրի մէջ խրենք: Ի՞նչն է ուրեմն  
 արգելք լինում ջրին բարձրանալու: Բաժակի մէջ ուրիշ  
 ոչ ինչ չէր կարող լինել, բացի օդից. կնշանակէ օդը  
 մարմին է, որ իւր համար բռնում է մի որոշ տեղ և իւր  
 տեղը չի տալիս ուրիշին, օրինակ ջրին: Բաժակը ջրի մէջ  
 խրելիս, զգում ենք որ նա ընդդիմանում է, այս ոչ թէ  
 բաժակը, այլ օդն է ընդդիմանում. թող մի քիչ ծռենք  
 բաժակը, տեսէք ինչպէս շուտ կխրվի նա ինքն իրան:  
 Այս էլ նորանիցն է, որ օդը դուրս է դնում բաժակից,



և մենք մինչև անգամ տեսնում ու լսում ենք նորան ջրի միջից դուրս գալիս մեծ պղպղակներով, որոնք մակերևու- թին հասածին պէս տրաքում են:

Գրեւք բաժակը ջրի մէջ կողքի պահած, այնպէս որ նա բոլորովին լցուի ջրով: Այժմ շուռ տանք բաժակը ջրի մէջ գլխովայր ուղղածից դիրքով և սխենք դուրս հանել նորան, այնպէս անենք սակայն որ բաժակի շրթ- թունքը խապու չդուրս գան ջրից. մենք դուրս կհանենք ոչ միայն բաժակը, այլ և ջուր նորա մէջը լցուած: Ինչ- չու հապա ջուրը չի թափվում բաժակի միջից վայր: — Որովհետև օդը իւր ծանրութեամբ ճնշում է ամանի ջրի մակերևոյթը. ջուրն էլ մտնում է բաժակի մէջ, որովհետև օդից դատարկ է լինում նա: Գուրս ծծեցէք օդը մի որ և է խողովակի միջից և յետոյ թոյլ չտալով, որ նորա մէջ օդ մանի, խրեցէք մի ծայրը ջրի մէջ, ջուրը արագութեամբ կը բարձրանայ խողովակի մէջ: Ի՞նչն է այն սեղ քշում նորան:

Ուրեմն օդը թափանցիկ և ծանրութիւն ունեցող մարմին է, թէ և նորա ծանրութիւնը շատ աննշան է: Մի հեշտ փորձով գոնէ կարող ենք գիտենալ, որ օդը ջրից թեթեւ է: — Մի շեշի բերան խցենք ու գցենք ջրի մէջ, նա չի խրվել. այժմ լցնենք նորան ջրով, նա իսկոյն տակ կհասի, կնշանակէ ջրով լինելը ծանր է, քան թէ օդով լինելը:

Ամենքդ էլ տեսած կլինիք, թէ ինչպէս մանուկները գրչից կամ մատուրի խողովակից տրաքիչ են շինում: Գրչի մի բերանը անց են կացնում վարունգի կամ սեխի կեղև, և կամ մշատուրի խողովակի մի բերանը անց են կացնում որպիսի և իցէ խցան. միւս բերանից խրում են ճիպատ մետղի նման, այնպէս որ կողքերով օդ չկարողանայ անց- նել. մտցը դեռ խցանին չհասած՝ նա տրաքելով դուրս է

թռչում խողովակից: Ինչն է այս. — մտցի ու խցանի արանքում զանվում է մի երրորդ մարմին, օդ, որ ճնշե- լով դուրս է թռչնում խցանը: Խողովակի մէջ մտցը յետ ու յառաջ քշելով, երբ դեռ խցանը դուրս պրծած չի լինում, կարծես թէ մի բան ընդդիմանում է զսպա- նակի պէս մտցի ու խցանի արանքում, այդ օդն է, որ մտցը ներս հրելիս սեղմվում է, իսկ դուրս քաշելիս ընդ- արձակվում. օդի այդպիսի յատկութիւնը, որ ճնշվելիս դուժ է գալիս իսկ ազատ մնալիս դարձեալ ընդարձակ- վում — ասվում է առանգականութիւն:

Վերցնենք այժմ մի փամփուշտ պաղ օդ լցնենք մէջը, բերանը պինդ կապենք և դնենք տաք վառարանից մօտ. փամփուշտը հետ զհետէ կուռչի և եթէ թողնենք նորան այն սեղ՝ կտրաքի: Գրսից օդ իհարկէ չի մտել փամփուշտի մէջ, ուրեմն միջի օդն է, որ տաքանում և ջերմութենից լայնանում է. սպա ուրեմն օդն էլ բոլոր միւս մարմինների նման ջերմութենից ընդարձակվում, իսկ ցրտից սեղմվում է: Չմեռն օդը պաղ ու թանձր է իսկ ամառը — տաք ու անօսր: Տաք օդը թեթեւ է լինում պա- ղից և վեր է բարձրանում: Եթէ որ մի մեծ ու թեթեւ գունդ լցնենք շատ տաք օդով, գունդը կարող է թռչել պաղ օդի մէջ:

Բայց առանց տաքանալու էլ օդը միշտ աշխատում է ընդարձակվել, նորա անտեսանելի մասնիկները ջանք են անում անդադար ցրիւ գալ, և եթէ քիչ օդ պարու- նակող մի փամփուշտ դնենք օդից զուրկ մի տարածու- թեան մէջ, նա արագապէս կուռչի և մինչև անգամ կպայթի: Ջուրը ձգտում է տարածիլ գետնի երեսով իսկ օդը ձգտում է տարածիլ դէպի ամեն կողմ. ահա ինչու օդը և ու- թիշ նորա նման մարմիններ կոչվում են ոչ հեղուկի այլ



զազանման մարմիններ: Ջրի մասնիկները միայն վատ են կրց-  
ված իրար հետ, իսկ օդի մասնիկները ոչ միայն վատ են  
կցված, այլ և աշխատում են իրարից հեռանալ: Այսպէս  
են լինում ջրի մասնիկներն էլ, բայց միայն այն ժաման-  
ակ, երբ ջուրը գազն նման սկսում է բարձրանալ: Ինքն  
բառ ինքեան հասկանալի է, որ օդը և բոլոր գազերը  
պէտք է շատ թեթեւ լինին ջրից:

Օդը կարևոր է ամեն մէկ կենդանու շնչառութեան հա-  
մար, մինչև անգամ ձկների համար, չնայելով որ նորա ջրի  
մէջ են բնակվում: Եթէ ձուկը գցեն մի ջրով լի ամանի մէջ  
և այնպէս փակեն ամանի բերանը, որ օդը ներս չերթայ  
ձուկը կսատակի, թէև ջրի պակասութիւն չի լինիլ նորա  
համար: Երևի դուք շատ անգամ կլինիք նկատած, որ  
ջուրը եռ գալիս նորա երեսին անընդհատ բարձրանում  
ու փուլ են գալիս փամփշտիկներ, այդ՝ օդն է, որ ջերմու-  
թենից հալածված՝ դուրս է թռչում ջրի միջից: Եթէ  
շատ եռացրած, թէև յետոյ պաղած, ջրի մէջ գցենք ձուկը,  
նա կսատակի, որովհետև այդպիսի ջրի մէջ օդ չի լինիլ:  
Խլուրդն էլ իւր խոր գեանափորի մէջ, հողի տակ զեռա-  
ցող ճճին էլ շնչում են: Ամենայն տեղ էլ, ուր մարդիք  
կարողացած են լինիլ, սարերի կատարին, թէ այրերի մէջ,  
գտնվել է օդ: Սորանից եզրակացնում ենք, որ օդը մի ծովի  
պէս շրջապատում է երկիրը, և այդ օդեղէն ծովի յա-  
տակի վերայ ման ենք գալիս մենք, ինչպէս ձկները լո-  
ղում են ջրի մէջ. օդը մտնում է ջրի և մինչև անգամ  
հողի մէջ: Գոհանանք ուրեմն Արարչից, որ այդպէս ա-  
ռատաձեռնորէն շրջապատել է մեզ այն թանկազին նիւ-  
թով, առանց որի աւելի շուտով կմեռնէինք մենք, քան  
թէ առանց հացի ու ջրի:

## ՀԱՏՈՒԱԾ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԻՆՉԻ՞Ս ՄԵՐ ԱԶԳԸ «ՀԱՅ» Է ԿՈՉՎՈՒՄ:

Մեզանից 4000 տարի առաջ Ասորեստանի Բաբելոն  
քաղաքում մէկ քաջ ու հսկայ մարդ կար, որ Խի-  
րում էր այն կողմերին, նորա անունն էր Բէլ կամ Նեբ-  
րովթ: Այն ժամանակներն աշխարհը տակաւին խորին հե-  
թանոսութեան մէջն էր, ինչպէս որ այսօր էլ շատ ան-  
կիրթ ազգեր: — Եթէ մի մարդ ազգի մէջ մեծ անուն էր  
հանում իւր քաջութեամբ, յաղթութեամբ կամ բարե-  
գործութեամբ՝ նորան իրրև Աստուած էին պաշտում:  
Այդպիսի փառքի էր արժանացիլ Բէլն էլ իւր քաջու-  
թիւններով:

Բէլը չտիպանց գոռոզացած իւր համարմունքով՝  
մորումը դրեց, որ բոլոր մերձակայ ժողովրդներին իրանց  
երկիրներովը հանգերձ ձեռքի տակն առնի ու իրան հպա-  
տակեցնի: Այդ ի հարկէ շատ ուրիշ քաջ տղամարդկանց  
սրտին ծանր թուալու բան էր: Եւ ահա նոցանից մի ա-  
ռաւել աղատասէր ու կորովի մարդ, «հաստաբազուկ» անձ-  
նայ և գեղապատշաճ, շայկ անունով, չկարողանալով  
զիմանալ Բէլի այդ յանդուգն բռնասիրութեանը՝ ար-  
ստամբեց նորանից ժողովեց իւր որդիներին՝ թոռներին,  
ազգականներին ու բարեկամներին 300 հոգու չափ, հե-



ուսացաւ Բաբելոնի սահմաններէնց և եկաւ բնակութիւն հաստատեց Արարատեան երկրում: Այդ տեղ զեռ առաջուանից մի ցիր ու ցան ժողովուրդ էլ կար որ խոյն հպատակեցաւ Հայկին:

Անձնամուլ թագաւորը տհաճ լինելով այս բանի վերայ մտքում զրեց առաջ կահուղ վարովի Հայկի հետ և պատգամաւոր ուղարկեց իւր որդուն որ Հայկը զայ հնազանդի իրան և բնակվի իւր երկրի մէջ ուր կուզենայ: Բայց Հայկը զայրացած մերժեց Բէլի հրաւերը:

Այն ժամանակ գոռոզ հսկան մեծ ամբոխ ժողովեց իւր հպատակներէնց և կատաղի հեղեղի պէտ զնաց Հայկի վերայ: Այս բանը երբ որ լսեց Հայկը, զլսին հաւաքեց իւր կորիճ ու քաջաղեղ մարդկանց և պատրաստ վեցաւ հանդիպելու աստուածանալ ցանկացող Ներբով թին. թէպէտ Հայկի կորիճներ խումբը փոքրիկ էր բայց նա քաջալերական խօսքերով ողևորեց նորանց, և նորա աչքի առաջ ունենալով իրանց անցուցանելն անկախ կեանքը՝ սիրտ առին որ քաջութեամբ դէմ կենան թշնամու բազմաթիւ զօրքին:

Արդարև, հենց նորանն է յաղթութիւնը, ով որ մի գործ ձեռնարկելիս հաստատ կամքով ու սրտով է սկըտում: Հայկը իւր բոլոր քաջերով բռնութիւնն ատող մարդիք էին, ուստի և ամենքն էլ լաւ համարեցին քաջութեամբ մեռնիլ, քան թէ կրկին անգամ Բէլի նման բռնաւորի ձեռքի տակն ընկնիլ: Եւ ահա, երբ որ երկու կողմից կռուողները ճակատ ճակատի եկան, Հայկը զիտեց ուղղակի զրահաւորված Բէլին, լարեց աղեղը և իւր ահագին եռանկիւնի նետը ցցեց նորա կուրծքի մէջ: Վայր ընկաւ հսկան, սարսափեց նորա զօրքը այս տեսնելով և ցիր ու ցան եղաւ ու փախաւ:

Դորանից յետոյ Հայկի ժողովուրդը սկսեց ազատ կերպով ապրիլ Արարատի սահմանում, և հետ զհետէ աճում ու բազմանում էր ընդլայնելով և իւր բնակաւորած երկիրը: Փոքրիկ ազգը իւր նահապետ Հայկին զիւցազնի յարգանք տուեց և նորա քաջ ու հռչակաւոր անուամբը կոչվեցաւ «Հայ ազգ»:

Ահա որտեղեց և երբ է ծագել Հայ անունը:

ԳԱՐՆԱՆԱՄՈՒՏ

Քեզ ողջոյն, զուարթուն	Իւր վարդի յետքից
Առուգահասակ դարուն.	Վաղեց Արարատ
Քեզ ողջոյն բիւր անբուն	Շինել իւր բունը:
Տալիս է Հայոց—Տուն:	Շատ երկար Հայաստան
Անուշաւանի սօսիք տերևով,	Քո դարուն սպասեց.
Միտերը ծառից	Մաղկեցաւ նա ալեօք,
Իւրեանց ճըւղողով	Շատ լացեց արտասուեց:
Օրհնումեն գալը,	Տխուր ձմեռը
Երկնքի զեսպան,	Մասեաց դագաթը
Դուես մեր կեանքի	Թաղեց անխնայ
Պաշար ու պաշտպան:	Յուրտ ձնի մէջը.
Երբ հեղիկ մօտեցար	Կարօտ շատ նստաւ
Մասիսի դաշտերին՝	Դալար արօտի.
Բքածին ամպերը	Մով դարձաւ թափած
Տարագիր գնացին.	Արտասուքն աչքի:
Հին լեռը բացեց	Հին Մասիս միւս անգամ
Իւր թաւուտ կուրծքը.	Զարթեցաւ խոր քնից,
Քեզ կանաչ դիպայ	Չորս բոլորը ծաղիկով
Սփռեց հովիտը:	Մառերով զարդարեց:
Արահար սոխակը	



ԳԱՐՈՒՆ

Գեկտեմբերի կիսից արդէն օրերը սկսում են նկատել կերպով երկարել, իսկ մարտի 9-ին ցերեկն ու գիշերը հաւասար են լինում: Այդ պատճառով էլ զարնան սկիզբը համարվում է մարտի 9ը: Արեգակը ոչ միայն երկար ժամանակ է մնում երկնքի վերայ, այլ և օրէցօր աւելի է ջերմացնում: Չիւնը փոքր առ փոքր սկսում է հալվել և երկրի երեսով ջրերը առուացած վազում են դէպի գետերն ու լճերը: Սառուցն էլ արդէն սկսում է խոնարհել արևի ճառագայթների առաջը: Տեղ-տեղ գետերի ափերում դոյանում են ընդարձակ ջրաղաշտեր, որովհետև ջրերը աճելով ուռչում դուրս են թափվում ափերից: Երկնքն սկսում է աւելի պարզել և օրն աւելի ջերմանալ:

Գեռ բոլոր ձիւները չվերկացած՝ արդէն այս ու այն տեղ սկսում են դուրս երել Տին գեղնած խոտի մօտից պայծառ կանաչ բողբոջներ: Արտումն էլ ցորենի ցանքը սկսում է թաւիշով պատել գետնի երեսը: Առաջին խոտի հետ բացվում են առաջին ծաղիկներն էլ: Կապուտաչք ձնածաղիկը գլուխ է դուրս բերում հին տերեւների տակից: Տեղ-տեղ լոյս է ընկնում «սասանի ձախարակն» էլ. (առիւծատամն), իսկ թուփերի տակ ծիլ են արձակում ծներեկն ու թրթնջուկը: Ծառերը նոյնպէս զարթնում են ձմերեան թմրութենից և արևի ճառագայթներիով ջերմացած՝ սկսում են լցվել հիւթերով: Սթէ այս միջոցին ճեղքները ուռնում կամ բարդու կեղևը, տրանից հիւթը կկաթի:

Տերեւների պտոյտները (բոխերը) որ աշունքից մինչև այժմ մնացած էին աննկատելի ու միակերպ՝ սկսում են ուռչել, աճել, թափ տալ իրանց կինամոնազոյն թե-

փուկը և արձակել կանաչ տերեւներ: Թուփերն ու ծառերը ամենքն էլ աշխատում են ածնել զարուհքը թաւաշաղարդ զգեստով: Մայիսի սկզբում արդէն ամեն բոյս կանաչած է լինում: Անտառները դարձեալ տերեւաւորվում են, իսկ դաշտերում սկսում են գլուխ բարձրացնել հազար տեսակ ծաղիկներ: Չմեռը թագաւորում է միակերպութիւն, իսկ զարուհքը ամեն օր մի նոր բան է լոյս ընկնում. կամ համեստ կերպով դուրս է գալիս փշոտ թուփերի տակ քնքոյշ մանուշակը, կամ շուշանն է տարածում իւր անոյշ հոտը շրջակայքում, կամ փայլում են կանաչի միջից մորու գեղին ու սպիտակ ծաղիկները, որ զարնան վերջերում տալիս են մեզ գեղեցիկ հիւթալի հատիկներ, և կամ թերթերուտ վարդն է սկսում շնորհք տալ բուրաստանին: Կեռասենիքը, խնձորենիքը, տանձենիքը, շլորենիքը և այլք ծածկվում են սպիտակ կամ վարդասպիտակ դոյներով: Ամենայն բան ողջոյն է տալիս զարնանը, ամենայն բան ծաղկում ու բուրում է անոյշ հոտով:

Գարունքն եկաւ թէ չէ՝ բազմաթիւ թռչուններն էլ սկսում են մեր աշխարհը թափվել. որտեղից են դառնում նրա: Այսօր արտումն է գալիս զիլ-զիլ երգերով օղի մէջ բարձր, էգուց սրաթուխ, մկրատագի ծիծեռնակը, միւս օրը աղաւնիքը, կիւռները, բարձր օղի մէջ, սկսում են երելի հարաւից դէպի մեզ թռչող արագիլների ու կուռնիների շարքերը: Եռտով սխալն էլ կցում է իւր արծաթահաչիւն երգը: Սկաւոր թռչուններից մեզ մօտ մնացողները սկսում են իրանց բունները շինել, դէս ու դէն ընկնել, ճրվճիւլ, կրկրչալ, ժողովում են յարդ, մամուռ, խոտ, կաւ և շինում են բնակարաններ իրանց ձագերի համար:

Չանասեր մրջնակները, նախշուն թիթեռնակները





(Թիթերմաղիներ), կոպիտ բզէզները, ի վերջոյ անտանելի մեղեդներն ու մոծակները, մի խօսքով հազար տեսակ թռչող ու զեռացող միջատներ մինը միւսից յետոյ սկսում են լոյս աշխարհ ընկնիլ: Բազմաշխատ մեղուն էլ ամբողջ ձմեռը մթին փեթակի մէջ քնելուց յետոյ զարթնում է, դուրս է գալիս իւր մոմեղէն ապարանքից և թռչում է քաղցրիկ մեղր ժողովելու ծաղիկներից:

Պաղանների թագաւորութեան մէջ մեծ փոփոխութիւն չի նկատվում: Բայց պէտք էր տեսնել թէ ի՞նչ քան է ուրախ գարունքի գալուն ընտանի անասունը, կովերն ու ոչխարները առաւօտեան կանուխ իրանք են վազում հովուի առաջը:

Ուրախանում էին մարդիք առաջին ձիւնը տեսնելիս այժմ աւելի ուրախ են առաջին ծաղիկները բացված տեսնելով: Տարուան իւրաքանչիւր եղանակը տալիս է մարդուն իւր զուարճութիւնը: Տան պատուհանները սկսում են բաց անել և մաքուր զով օդ ներս թողնել, որ սենեակները հովահարվին: Փողոցներում, ինչպէս և ամեն տեղ, շատանում են աղմուկներն ու ձայներն: Գիւղացու դործերը կրկին սկսում են շատանալ. բայց ո՛չ ինչ, նա գործից չի վախենում:

Սայլն ուղղում է գիւղացին, գութանն ու արօրը սարքում է և երբ գետինը մի քիչ ջերմանում է ու ցամաքում՝ դնում է դաշտը: Նա գոմէշները կամ եզները լծում է ու սկսում զարնանացանը, որի հունձը պէտք է լինի աշնան ցանածների հետ միասին, — ցորեն, գարի, կորեկ սիսեռ) ոսպ: Բանջարանոցներում սկսում են մարգ մարգ փորել հող և վարել կաղամբ, ձախդեղ, աղցան, կոտեմ, անանուխ, պրաս և այլն: — Ուրախանում է գարունքին խեղճ մարդը ևս, այժմ, փառք Աստուծոյ, ե-

ղանակը ցուրտ չէ: Փառահեղ արեգակը լոյս է տալիս ու ջերմացնում ամենքին էլ ձրի, ամենքին էլ միօրինակ:

ԳԱՐՈՒՆ

Ո՛հ, ի՛նչ անուշ և ի՛նչպէս զով  
Առաւօտուց փչես հովիկ,  
Ծաղկանց վոյ գուրգուրալով  
Եւ մաղերուն կուսին փափկիկ.  
Բայց չես հովիկ իմ հայրենեաց  
Գնա՛, անցիր սրտէս ի բաց:

Ո՛հ, ի՛նչ աղու և սրտազին  
Ծառոց մէջէն երգես, թռչնիկ  
Սիրոյ ժամերն ի յանտառին  
Չմայլեցան ի քո ձայնիկ,  
Բայց չես թռչնիկ իմ հայրենեաց,  
Գնա՛ թռիր սրտէս ի բաց:

Ո՛հ, ի՛նչ մրմունջ հանես վտակ,  
Ականակիտ և հանդարտիկ.  
Քու հայելոյդ մէջ անապակ  
Նային զերենք վարդն ու աղջիկ.  
Բայց չես վտակ իմ հայրենեաց,  
Գնա՛ հոս սրտէս ի բաց:

Թէպէտ թռչնիկ և հոյն Հայոց  
Աւերակաց թռչն վերայ  
Թէպէտ պղտոր վտակն Հայոց  
Նոճիներու մէջ կտողայ,  
Նոքա հառաչք են հայրենեաց,  
Նոքա չերթան սրտէս ի բաց:





ԻՆՉՈՎ Է ՍՆԱՆՈՒՄ ԽՆՁՈՐԵՆԻՆ

Խնձորենին բերան չունի ամուր կերակուրներ ծամելու համար. բայց նորա փոխանակ նա կարող է իւր արմատների ծայրի ստոյաներով ծծել հողի միջից այն հիւթը, որի մէջ գտնվում են խնձորենուն հարկաւոր բոլոր նիւթերը այնպիսի լուծված գրութեամբ, ինչպէս որ լուծված է լինում շաքարը մի գաւաթ ջրի մէջ:

Ահա ինչու ամեն մի բոյսի անպատճառ հարկաւոր է անձրևը. առանց թացութեան նա չի կարող սնունդ առնուլ որ կնշանակէ թէ՛ չի կարող ծծել ցամաք հողից իրան կարեւոր նիւթերը: Խնձորենու համար ասե՛նք դեռ մեծ փորձանք չէ, երբ երկար ժամանակ անձրև չի գալիս. նորա արմատները խոր թաղված են հողի մէջ, ուր որ միշտ թաց է լինում, իսկ փոքրիկ խոտն առանց անձրևի բոլորովին դեղնում ու թառամում է շուտով, որովհետև նորա կարծիք արմատները հիւթ չեն գտնում հողի վերին ցամաք շերտերի մէջ:

Ահա եկաւ գարունը. ձիւնն սկսում է հալվել ու ջրել երկիրը. խնձորենու արմատներն էլ ծծում են հողից սնուցիչ հիւծերը: Հիւթերն սկսում են վեր բարձրանալ ծառի ճիւղերի միջով, ինչպէս որ ջուրը բարձրանում է շաքարի միջով, երբ մենք նորա մի ծայրը գցում ենք ջրի մէջ: Գարունըն որ ծակին ծառի կեղևը՝ հիւթ կրղիտէ: Շատ բոյսերի հիւթը քաղցր է լինում: Հիւթը բարձրանում է ոչ թէ ամբողջ բունի միջով, այլ միայն նորա երեսի փափուկ շերտերով. ահա ինչու է որ շատ ծառերի մէջը թէև լինում է փուչ կամ փտած, այնու առանցիկ նորա կանաչում են ամեն տարի ու նորանով ճիւղեր գցում:

Հիւթը մտնում է վերջը տերևների մէջ, որոնցով շնչում է ծառը, ինչպէս որ մենք շնչում ենք թոքերով: Ջրի մի մասը հիւթից շոգիանում է և հիւթը դորանից աւելի թանձրանում է. բացի դորանից տերևների ծակափքով ծառի հիւթն օդ է ծծում. խլում է օդից այն ինչ որ իրան հարկաւոր է, և արձակում ինչ որ անպէտք է ծառի համար, բայց կարեւոր է կենդանիների համար: Ահա այդ հիւթովը որ ծծվում է գետնից և փոփոխվում տերևների մէջ, սնանում է խնձորենին: Կնթեցէք ծառի բոլոր տերևները՝ նա էլ պտուղ չի տալ և չի աճիլ. իսկ եթէ մի քանի տարի շարունակ քաղէք խնձորենու տերևները՝ նա կչորանայ իսպառ:

Տերևների միջից ծառի թանձրացած ու ծանրացած հիւթը սկսում է կրկին ցած գնալ ոստերի ու ճիւղերի միջով, անցնելով կեղևի ու վերջնական բարակիկ շերտի արանքով: Նա գոյացնում է ծառի միջուկի երեսից մի ուրիշ նոր շերտ: Եթէ մի տեղ կտրես ծառի կեղևը մինչև նոյն իսկ միջուկը՝ հապա վերևում դարձեալ կաճի ու կհաստանայ ծառը, իսկ ներքևում կմնայ անփոփոխ, որովհետև ցած իջնող հիւթը կտրուածքից չի կարող ներքև անցնիլ:

ԱՐԾԻՒՆ ՈՒ ՀԱԻԸ:

Միանգամ գիշատիչ արծիւն բնինել էր երկաթեայ վանդակի մէջ, տխուր ու մռննջ էր նա և կատաղաբար չորս կողմը նայելով չէր մօտենում առաջն ածած մնի կտորներին: Վանդակը դրած էր դուրսը և նորա մօտով ման էին գալիս հաւերը: Դոքա սկզբում բաւականին հե-



ուու էին շրջում՝ արծուից դողեցող մտիկ տալով ահարկու թռչունին, բայց յետոյ հասկանալով, որ նա չէ կարող վնաս տալ վանդակի միջից) փոքր առ փոքր սիրա առան), սխեցին պըտըտիլ վանդակին շատ մօտ) և վերջապէս կցեցին խօսիլ արծուի հետ:

«Ինչո՞ւ չես ուտում, ասաց նորան մի բարեսիրտ փումբլիկ հաւ) մի թէ չես տեսնում առաջդ թափած քո սիրելի կերակուրը: Տես ինչպէս խորթակով ենք ուտում մենք գարու հատիկները: Կեր) մեր աէրն էլի կտայ քեզ: Որ չուտես՝ կմեռնես: Հոգս մի՛ անիր) անազատ կեանքը այնքան վառ չէ ինչպէս դու կարծում ես) վանդակդ էլ բաւականին ընդարձակ է:

— «Այո՛ այդպէս է) բայց հաւերի և ոչ արծիւների համար» ձայն տուեց վերջապէս տխուր կալանաւորը, հաւի բոլոր գատարկախօսութիւնը զզուանքով լսելուց յետոյ:» էգուց) յաւելացրեց նա) ձեզ շամփուրի կանցկացնեն) կամ կզցեն սպասի մէջ) իսկ դուք այնքան տխմար էք) որ չէք հասկանում ձեր թշուառ դրութիւնը) և յանչափ կուրացած էք ստրկութեամբ) որ չէք կարողանում սիրել ազատութիւնը, ինչպէս ես եմ սիրում նորան: Դուք փոխել էք նորան չնչին հատիկների հետ, որ ձրի թափված են դաշտերում, իսկ ինձ համար անազատ կեանքը ոչինչ գին չունի):

ԲՈՅՍԵՐԻ ԱՃԻԼԸ

Քանի՛ քանի տեսակ բոյսերով ամեն տարի բնութիւնը զարդարում է երկիրը: Մի փոքրիկ տարածութեան վերայ ինչքան բազմապիսութիւն է լինում: Բայց առա-

ւել զարմանալի է այն արագութիւնը) որով բնութիւնը բոյսերով ծածկում է ամեն մի դատարկ տեղ) — մերկ ժայռեր, չքանող ճանապարհներ) մինչև անգամ կտուրներ ու պատեր) և ցանում է խոտեր ու ծաղիկների ծառեր ու թուփեր հողի ամեն մի արագաւանդ կտորի վրայ: Այն բանը մենք տեսնում ենք միշտ) բայց ուշք չենք դարձնում այդ նշանաւոր երևութի վերայ, որովհետև երեսխայտութենից աչքներս սփռել է տեսնել նորան: Արարչի ամենամեծ իմաստութիւնն երևում է ամենից հասարակ ու բնական բաների մէջ էլ) որոնք չեն նկատվում հենց նորա համար, որ այնպէս հասարակ ու բնական են:

Բոյսերի մեծ մասը զարմանալի զօրութիւն ունի աճելու: Մեզ ծանօթ Յամբարուի բոյսը տարին մինչ 40,000 սերմիկներ է գցում: Կաղնին հինգ հարիւր տարի ապրում է, ասենք թէ նա այդքան միջոցին միայն 50 անգամ է կաղն տալիս և ամեն անգամ 500 հատ, բոլորը միասին կլինի 25,000 կաղն) իսկ սոցա իւրաքանչիւրից մի ծառ է գոյանում: Այժմ) թէ որ ենթադրենք) որ նոքա էլ կաղն կտան) իսկ կաղնիներից էլ ծառեր կբուսնին) ապա կարձ ժամանակում կաղնիների թիւը հարիւր միլիոններով պէտք էր համրել: Աճման այսպիսի զօրութեամբն է, որ անթիւ անհամար բոյսեր ծածկում են երկրիս երեսը:

Եթէ որ ամեն մի սերմիկ բոյսից ընկնելով՝ այնտեղ էլ մնար, ամեն մի բոյսի տակ կգոյանային սերմիկների կոյտեր և նոցանից ոչ մինը չէր կարողանալ արմատ ձգել հողի մէջ ու բուսնիլ: Բայց Աստուած իւր իմաստութեամբն ուրիշ կերպ է տնօրինել: Շատ սերմիկներ հասնում են թէ չէ՝ իսկոյն ցրիւ են զալիս դէպի զանազան կողմեր, նոքա այնքան փոքրիկ ու թեթեւ են լինում որ ամենահանդարտ քամին էլ քշում է նորանց հեռու աե-



զեր: Մի քանի բոյսերի սերմերն ունին թեւուկներ, որ թուցնում են նորանք հեռու: Մայր ծառի կոնակները հասնում են թէ չէ՝ ճեղքոտվում են, և նոցանից ցրիւ են գալիս սերմեր դէպի զանազան կողմեր:

Աշունքին, երբ որ անդադար փչում են սաստիկ քամիներ, մենք չալիտի մուսանանք, որ հենց այդ ժամանակն է, երբ բոյսերի սերմերը հասած են լինում և երբ քամին նոյն գործն է կատարում, ինչ որ հողագործը ցանք անելիս: Պետք է միտ բերենք նոյնպէս, որ անձրևներն իսկապէս այդ ժամանակն են թրջում փափկացնում հողը, որ նա կարողանայ ծոցն առնուլ բոյսերի սերմերը: Այսպէս է Աստուծոյ աշխարհում, — բոլոր բաներն էլ ծառայում են մէկը միւսին:

Բոցի գորանից շատ թռչուններ ու անասուններ ևս օդնում են բոյսերի աճելուն: Շատ սերմեր կան որ կաշուն ճանկեր ունին, որոնցով նոքա կաշում են անասուններին և մինչև անգամ մարդկանց շորերին և այսպիսով ցրւում են մի տեղից միւս տեղ: Քանի մի տեսակ սերմեր էլ այնքան կարծր են, որ չեն մարսվում թռչունների ստամոքսում. այդպիսով էլ, օրինակ տեսնում ես մի կեռասի ծառ բուսած մի հին աշտարակի դլին: Կան այնպիսի սերմեր էլ, որոնք գետերի հոսանքներով քշվում են ծովն մէջ, իսկ այն տեղերից ալիքների ուժով դուրս են ընկնում եզերքն ու բուսնում: Յայտնի բան է, շատ սերմեր գետին են թափվում ի դուր, շատերն էլ ծառայում են մարդկանց ու անասուններին որպէս կերակուր: Բայց դորա տեղակ՝ ամեն մի բոյս այնքան շատ սերմեր է տալիս, որ եթէ նոցանից հազարերորդ մասն էլ բուսնի էլի հերիք է երկիրը բոյսերով ծածկելու համար:

Ուրեմն, ամեն բան բնութեան մէջ, ամեն ու անձ

րևը, հողն ու մրրիկը, թռչուններն ու գազանները, դործակցում են բոյսերի աճեցողութեանը, հնազանդելով Ամենակալ Արարչի կամքին:

ԵՐԳ ՀԱՅՐԵՆԻ

Մինչ դեռ յուսով խայտայ բնութիւն  
Յեռ դառնաշունչ ձմերանուցն  
Եւ ի դաւառն իմ՝ հոյրենի  
Գեղածիճաղ դառնայ զարուն

Մինչ բոյր ի բոյր փթթին ծաղկունք  
Եւ ճուտդն նորեկ ծիծռունք —

Ի քեզ ես դարձ առնեմ յայնժամ,  
Ո՛վ ցանկանալիդ իմ՝ Հայաստան:

Ո՛վ Հելուետեան ինձ դաշտավայրք  
Եւ կամ զուարթ մարգարետինք,

Ո՛չ քան զքեզ չքնաղագեղ  
Խալկական պայծառ երկինք:

Հեռի ի քէն պանդուխտ գոյով՝  
Քոյովդ յար տապիմ անձկով .

Ի խանձարուրդ իմոց կենաց,  
Ո՛վ Հայաստան, առնում ես դարձ:

Քայցեն աւուրք) ուր մանկութեան  
Անկցի տխոցս իմ՝ գեղ դալար,

Եւ հեռասցին յինէն վայելք  
Կենաց՝ թեթեւ ի դարշապուր:

Ուր հէզ մուսայ մատն ի յերեր  
Մոռանայցէ երգել զսէր .

Զնինջ ի ծոցդ առնեմ յայնժամ,  
Ո՛վ ցանկանալիդ իմ՝ Հայաստան:



ԻՆՉՈՒ ՕՏԱՐՆԵՐՆ «ԱՐՄԵՆ» ԵՆ ԿՈՉՈՒՄ ՄԵՁ

Օտար ազգերը շատ հազիւ են Հայ կամ Հայաստան բառերը գործածում, նորա մեզ անուանում են Արմեն կամ Արմենի, իսկ մեր աշխարհը Արմենիա: Այս ահա ինչ պատճառով է: Դեռ 1300 տարի փրկչն ծնվելուց առաջ Հայ ազգը մի նահապետ ունէր Արամ անունով. նա շատ քաջ էր և եռանդոտ սրտով սիրում էր իւր հայրենիքն ու ազգը:

Արամ նահապետը իւր կառավարութեան զեկն առած օրից ջերմ աշխատանքով սկսեց հոգ տանել որ Հայաստանը փրկէ այն քանի մի թշուառութիւններից, որ նոյն ժամանակները վրայ էին հասած նորան և որ ծանր տազնապով ծանրացել էին այդ վեհազն տղամարդի սրտի վերայ:

Երևի Արամայ նախորդների թուլութեան պատճառով Հայաստանի շրջակայ ազգերը նեղում ու ճնշում էին նորան. Մարաց Նիւքար իշխանը մէկ կողմից, Ատորոց Բարշամ իշխանը միւս կողմից, Պայապիս անունով մինը մէկէլ կողմից տիրել ու հարկատու էին արել Հայաստանի զանազան մասերը:

Արամ մեծ զօրք ժողովեց ու զայրագին յարձակմունքներով ջարդեց — հալածեց իւր սիրած հայրենիքի թշնամիներին: Այսպէս ոչ միայն Հայաստանը ազատեց օտար տիրողների ձեռքից, այլ և առաւել ընդարձակեց նորա սահմանները՝ ուրիշ հողեր էլ խլելով թշնամիներից:

Սրտի կսկիծը հովացնելու և չորս կողմի բռնաւորներին սարսափեցնելու համար, Արամը մէկ խիստ պատիժ տուեց յանդուզն Մար Նիւքար իշխանին, նորան բռնեց

բերաւ Հայոց Արմաւիր քաղաքը և պարսպի աշտարակի զլինն ճակատից դամել տուեց:

Յաղթութիւնները վերջացնելուց յետոյ հայրենասէր Ազգապետը հրամայեց որ իւր նուաճած երկրներումն էլ բոլորեքեան հայերէն խօսին: Յայտնի չէ թէ ինչքան յաջողեց Արամին այս հրամանի գլուխ տանելը, ըստ որում դժուար ու անբնական բանէ ամբողջ ժողովուրդներ) թութովսօս մանկանից սկսած մինչև զառամեալ ծերունին, մտացնել տալ մի լեզու, որի մէջ անել է նոցա հոգին և խօսեցնել մի այնպիսի լեզուով, որ արմատ չունի նոցա հոգու մէջ: Սակայն լաւ յայտնի է որ Արամը իւր բարձր քաջութիւններով հաշակեց իւր նոյնպէս և իւր սիրած ազգի անուէր, որ այնուհետև հնչվում էր հեռաւոր օտարների բերանումն էլ: Ուրեմն մեր ազգն «Արմեն կամ Արմենի» իսկ մեր երկիրը «Արմենիա» կոչվեցան Արամ քաջ նահապետի անուամբ:

ԱՄԱՌՆ

Ամարան սկզբում օրերն ամենից երկար են լինում: Ամբողջ 15 ժամ արեգակը ցած չէ գալիս երկնքից) իսկ գիշերները այնքան կարճ է լինում, որ մարդ դեռ քնից չկշտացած, լուսանում է:

Որքան հեռանանք ամառը մեր երկրից դէպի հիւսիս, այնքան աւելի օրերը երկար կլինին, իսկ գիշերները կարճ:

Երբ որ կէսօր է դառնում, արեգակը բարձրանում է երկնքի պայծառ ու կասկոյտ կամարի զագաթը և նորա ճառագայթները գրեթէ բոլորովին ուղղահայեաց ընկնում



են մեր գլխին: Կէսօր ասում ենք օրուան այն միջոցին,  
երբ արեգակը գտնվում է երկնքի ամենաբարձր կէտում:

Կէսօրին ոչ միայն արեգակին չէ կարելի մտիկ տալ,  
այլև ամեն մի բանի, որ լուսաւորված է լինում նորա-  
նով, որովհետև արեգակի լոյսն աչք է խտտողում: Ար-  
կինքը, երկիրը և օդը բռնվում է պայծառ ու ջերմ լու-  
սով, և մարդս ակամայ աչք է ածում, որ մի հով տեղ  
զանի պատասպարվելու: Արդէն չափից դուրս տաք է օդը:  
Գաշտերի վրայ շոգը հուրհուրատում է: Այդ թեթև օդն է,  
որ շոգին բրով լցված՝ վեր է բարձրանում ոստոստելով  
սաստիկ ջերմացած գետնի երեսից: Ծառերը չեն խշխշում,  
խակ տերեւները կարծես շոգից յոգնած՝ պճկում, վիղները  
ծռում են: Քուչուները թաղնվում են անտառի խորքում,  
տաւարը դադար է առնում արածելուց և հանգստա-  
նում շուաքների տակ: մարդն էլ քրտինքը կոխած և  
սաստիկ ուժահատ թողում է գործը: Այսպէս ամեն բան  
սպասում է շոգի անցնելուն, բայց հացի համար, խտտի  
համար, ծառերի համար կարեւոր է այս շոգը:

Սակայն երկարատև երաշտութիւնը վնասակար է բոյ-  
սերին, որոնք թէ և սիրում են տաքութիւն, բայց սիրում  
են և թացութիւն: Անտանելի է նա մարդկանց համար  
էլ, ահա՛ ինչու են ուրախանում մարդիք, երբ որ սև-սև  
ամպերը սկսում են կուտակվել, որոտը թնդում է, կայ-  
ծակը պսպրում և զովարար անձրևը թափվում է, որ  
հովացնէ ծարաւատանջ երկրի այրվող սիրտը: Այտ է  
միայն երբ անձրևը կարկտախառն է լինում, ինչպէս եր-  
բեմն պատահում է ամենաշոգ օրերում, որովհետև կար-  
կուտը վիչացնում է թերահաս (հեղի) արտերը: Գիւղացին  
սրտանց աղօթում է Աստուծոյն, որ կարկուտ չլինի:

Գարունն ինչ որ սկսել էր՝ ամառը վերջացում է:

Տերեւները բացվում են, և քիչ ժամանակից առաջ մերկ  
անտառը այժմ հազար տեսակ թուչուների բնակարան է  
դառնում: Մարգագետիններում կանաչ խտոր ծածան-  
վում է ծովի ալիքների նման: Նորա մէջ գեռում են ան-  
համար միջատներ: Ծառերի ծաղիկները թափվում են:  
Բաց-կարմիր կեռասն ու մոյգ-կապոյտ դամնը սկսում են  
զլուխ հանել տերեւների արանքից, խոճորն ու տանձը  
դեռ ևս խակ են լինում, բայց կամաց-կամաց սկսում են  
հասնիլ ու հիւթով լցվել: Ամեն մի հովախի ամեն մի  
ծառաստանի միջեց անոյշ հոտ է բուրում: Անտառում  
մեծ ծառերի վուչակներից կամ գիւղի մէջ փարախումը  
շարած փեթակներից՝ ուրախ-ուրախ բզզալով դուրս են  
վազում Ժրաջան մեղուները և թուչտելով մեղրահիւթ  
ծաղիկների վերայ՝ աշխատում են մեղը պատրաստել, որ  
իրանք էլ կերակրվին, մարդկանց բերանն էլ քաղցրաց-  
նեն: Արտերում զարին ու ցորենն էլ արդէն հասկաւոր-  
վում են և սկսում են դեղնիլ մինը միւսից յետոյ (ցորենը  
զարուց յետոյ): Զեփուռը թեքթեքելով տատանում է  
նորանց: Բակլան, ոռոյն ու սիսեռը իբանց կարմիր ու սպի-  
տակ ծաղիկներով նոյնպէս զարդարում են անդերը: Առ-  
րեկն էլ, թէ և ոչ այնքան բարձր ու նագելի բայց ա-  
ռատ ճիթերով բեռնաւորված սկսում է խոնարհեցնել  
խւր ճոճօփաւոր կատարը, կարծես կամենալով ասել, թէ՛  
«ինչքան արդիւնաբեր լինի՞ այնքան խոնարհ պէտք է  
լինի»:— Բայց միթէ կարելի է անուն-անուն թուել բո-  
լոր այն բաները, որ ամառը երեւում են մինը միւսի յետեից:

Թէ թուչնի, թէ գաղանի, թէ միջատի համար ու-  
րախութիւն է ամառը և առատութիւն: Ահա արդէն  
փոքրիկ անպօր ձագերը ծվծվում են բունի մէջ, և ծնող-  
ները օղի մէջ թուչտելով կերակուր են որոնում նոցա



Համար, նորա գլուխները բունից դուրս հանած ու բերանները բաց վաղուց արդէն սպասուեմ են ուսելու: Ծնողները միանգամ հասկից ընկած հատիկներ են բերում, միւսանգամ մեծղներ, ուրիշ անգամ հասած պողի մասնիկներ: Սրատես ուրուրը լայն թևերը տարածած երկնքի բարձրութենից տեսնելով մի ձագուկի կամ մի անվորձ, տկար, մօրից հեռացած թռչնիկ, նետի պէս ցած է յարձակվում նորա վերայ. խղճուկը զոհ է դնում այդ կատաղի զիշակեք թռչնի ճիրաններին: Պառաւ սագերը վեղները գոռոզաբար ծռմուկելով՝ դէպի ջուրն են տանում իրանց փումբլիկ տեղին ձագերին:

Մազմազոտ, նախշուն թրթուրը (տերտերի շունը) տառանկելով իւր բազմաթիւ ստների վերայ՝ կրճում է տերևներն ու պտուղները: Փայլուն թիթեռնակների թիւը չկայ: Մեղուները ձագ են տալիս և աճում. փեթակի մէջ այժմ նեղուածք է նոցա համար, ուստի և նորա սկսում են բաժանվել ջուկ—ջուկ աշխատասէր թագաւորութիւնների որոնցից մէկը մնում է հին տեղը, իսկ միւսը դնում նոր բնակարան պտուկու: Բայց մեղուապանը վաղուց արդէն պատրաստած է լինում սպազայ սերնդի համար նոր փեթակի նա շվշվալով հաւաքում է նորանց) մի ձեռքում աւելը բռնած, որ փախտտականները նորա վերայ ժողովվին, իսկ միւսում վառած շորերի մի փաթոյթ, որ սորա ծուխը թոյլ չտայ մեղուններին կծոտել իրան: Սրջինն արդէն շատ ստորերկրեայ անցքեր ու ամբարանոցներ է շինել և սկսել է մթերել իւր ձմերվան պաշարը: Այսպէս) ամենքի համար առատապէս բաց է արել Սրարիչը իւր ողորմած աջը և թափում է (զեղում է) երկրի վերայ ջերմութիւն, բարերար անձրև, ծաղիկներ, պտուղներ, խտտերի ու հացաբոյսերի անթիւ սերմեր) և այլն:

Եստ ու շատ է ամառը զիւղացու գործը: Հազիւ նա պրծաւ ցեղ, որ աշնանացանի համար փափկացնէ հողը, և ահա վրայ հասաւ խոտահարը: Հնձողները ծանր հագուստները հանած, փայլուն ու զընգզընգող գերանգիքն առած՝ շտապում են դաշտը խոտ հարելու (հնձելու): Կնանիքը նոյնպէս սիրով փոցներն ու եղաններն առած կուտակում են արդէն չորացած խոտը: Ահա և բարձր ու բոլորակ դիզեր դրվեցան: Նրբեմն, եթէ մօտ տեղ մի մեծ ու լայնատարած ծառ է լինում, զիւղացին կտորում է նորա միջին ձգները ու դէզ է դնում ծառի վերայ) որ խոտը տաւար չուտէ, և կամ նա սպահով լինի կրակ ընկնելուց կամ փտելուց:

Խոտահարը վերջացաւ թէ չէ՝ զալիս է հունձը: Գարին արդէն հասել է, այնպէս որ եթէ քիչ էլ թողնես նորան չհնձած՝ կվաղահանի (կթափվի): Կարձ ժամանակից յետոյ հասնում է ցորենը. զիւղացին գերանդին ցած է դնում մանզանն առնում. սիրուն տեսարան է երբ հնձողների շարքը մանկելով արտերի այս ու այն կողմից կաշեղէն դողնոցները (առաջակապները) կապած քաղցրաձայն երգելով սկսում են հնձել ոսկեշող հացաբոյսը: Արտեղ քիչ առաջ ծածանվում էր ցորենը, այժմ այնտեղ միայն կտրած յարդեր են ցցված: Հնձողը նախ ժողովում է բռան մէջ դարու կամ ցորենի ցանկերը) յետոյ քանի մի ձանկ միասին կապում է, որ դառնում է կուտակի այսպիսի տասն կուտակ պինդ կապելով շինում է խուրճեր, և վերջապէս արդէն հնձած արտի մէջ դնում է տեղ—տեղ փանջակներ (դիզեր) որոնցից ամեն մինը տասն խորձ է լինում: Այն երկրում, որտեղ հացաբոյսը կարձ է լինում, արտերը հնձում են գերանդիով խոտի պէս: Դժուար է հնձողի բանը կիզող արևի տակ, նորա ձակա-



տից քրտինքը թափվում է առատ կաթիլներով: Յիրաւի մեծ սովորոյթ է հարկաւոր այսպիսի ծանր գործի համար. բայց և ինչքան ջանասիրութիւն ու համբերութիւն պէտք է ունենայ խեղճը: Հակառակի պէս հունձի ժամանակ մէջ են ընկնում պաս շաբաթներն էլ և զըրկում հնձողին նորա միակ սիրտ հովացնող բանից, այն է— սառն մածնից ու թանից, որ նա շատ ակտորժակով ձաշում է կէսօրին ծառի շուաքի տակ:

Հունձը պրծաւ թէ չէ՝ զիւղացին խեղոյն սկսում է հնձածը կրել կալը, որ կասէ: Կալը ջրում ու հաւասարացնում են: Ամեն օր առաւօտեան շատ վաղ զիւղացին խուրճերը ցրվում է կալի մէջ, ձիանք կամ գոմէշներ ու եղներ է լծում և գրեթէ ամբողջ օրը չարչարվում է մի հաշանի վերայ: Անդադար լսում ես նորա քաջալերական ձայնը յոգնած անասուններին և տակը քարած կամների չըխէջրիցը: Քանի մի անգամ նա սրանում է, եղում է հաշանը որ լաւ կասվի. պրծնելուց յետոյ երկու մեծ կուտակներ շինելով կալի ծայրերում՝ սկսում է քամել: Ծանր ցորենը թափվում— ամբարվում է մէջ տեղը իսկ թեթև դարմանը քամին քշում է դէպի մարազը: Ինչքան ինչքան քրտինք և ուժ է թափում զիւղացին մինչև որ վերջացնում է կալը:

Բայց ինչու էլի ուրախ է զիւղացին ամառը, երբ նա այդքան չարչարանք է կրում: Ո՛հ, շատ են դորա պատճառները: Նախ զիւղացին գործից չէ վախենում, նա մեծացել է աշխատանքի մէջ: Երկրորդ նա գիտէ, որ ամառնային աշխատանքն ամբողջ տարին կերակրում է նորան: Երրորդ զգում է զիւղացին, որ նորա աշխատանքով կերակրվում է ո՛չ միայն իւր գերդաստանը, այլ և բոլոր աշխարհը— և՛ ես, և՛ դու, և՛ ամեն մի ճոխազարդ պա-

րոն, թէև այդպիսի պարոններից շատերն արհամարհանքով են նայում զիւղացու վերայ: Նա իւր անշուք գործով կերակրում է ամենքին այնպէս, ինչպէս ծառի արմատը նորա տերեւազարդ գոռող կատարներին:

Շատ ջանասիրութիւն ու համբերութիւն է հարկաւոր զիւղացին գործերի համար, բայց և ո՛չ պակաս հմուտութիւն ու բանիմացութիւն են պէտք: Փորձեցէք դուք էլ հնձել և կտեսնեք որ այդ հեշտ բան չէ: Առանց սովորելու գերանդիով ոչ ինչ չես կարող անել: Լաւ դէզ դնելն էլ հեշտ բան չէ. հերկելու համար մեծ փորձառութիւն է հարկաւոր իսկ լաւ սերմնացան լինել ամեն մի զիւղացու անգամ գործը չէ: Բացի դրանից պէտք է գիտենալ, թէ երբ ինչ անես, ինչպէս սարքես արօրն ու գութանը, ինչպիսի փայտ յարմար կլինի լուծի համար, ինչպիսին սամիների համար, ինչպիսին կոտորակի ու համնի և այլն:

Տեսէք ինչքան շատ բան պէտք է գիտենայ զիւղացին. և ինչպէս կարելի է ազէտ անուանել նորան, թէ և նա չիմանար կարգալ ու գրել:

Քաղցր է քնում զիւղացին ծանր աշխատանքներից յետոյ զգալով որ կատարեց իւր սուրբ պարտականութիւնը: Մեռնելիս անգամ նա ակն չի քաշել, թողնելով մշակած դաշտերը իւր զաւակներին, որոնց նա պահել— մեծացրել է, սովորցրել է աշխատանքի և իւր տեղը գործաւորներ շինել Աստուծոյ և մարդկանց առաջև:

ԱՌԱՌՕՏԵԱՆ ԵՐԳ ԾԻՆԱԿԱՆԱՅ

Ա՛յ մարդ, այսօր շատ քնեցար, ննջեցիր՝ Առաւօտեան հով ժամանակն անցուցիր:



Արեգակը ծալի ծայրէն ծագեցաւ:  
Ջերմութիւնը ձորն ու դաշտը փրօուեցաւ:

Ընկերներդ վաղ արտերը զնացին,  
Ցորեն, զարին գերանդիով հնձեցին.  
Խուրճ կապեցին բարդ բարդեցին դաշտումը,  
Նրստան հանգչել կազմիների հովումը:

Ա՛յ մտրդ, վեր-կաց սառը ջրով լուացվեր,  
Գօտիդ կապէ, զերանդիդ առ, դաշտ հասիր,  
Քանի հով է հունձդ արա՛ արառումըդ,  
Հունձրդ հնձէ՛ մի ծուլանար գործումըդ:

Հունձդ կապէ բարդդ բարդէ, սուռն արիւ  
Հանգստացիր երբ քօ հուճդ կատարի  
Բեր գերանդիդ կախէ պատին քօ տանը,  
Ես իրիկուան կը պատրաստեմ սեղանը:

Ա՛յ մարդ, հերիք ինչ որ այսօր քնեցար,  
Աչքդ մէկ բաց, սես թէ որչափ ուշացար  
Մեր դրացին վաղ անցկացաւ կամուրջէն,  
Վաղ լռել է մեր զրգերը ձայնելէն:

Ի՞նչ ես պառկել, ի՞նչ ես քնել, սիրահան,  
Արեգական շողը հասաւ մեր դրան  
Մի ծուլանար ժամանակդ խընայէ.  
Այն պիտի մեզ բոլոր ձմեռը կերակրէ:

ԹԻԹԵՌՆԱԿ

Ինչ՞ համար այնպէս վրայ-պրծած թռչկոտում է  
նախշուն թեթեռնակը ծաղկից ծաղկի, շուտ-շուտ թաղց-  
նելով իւր փոքրիկ գլխուկը ծաղիկների անուշահոտ անօ-  
թիկների մէջ: Երեւի նա էլ բերան ունի, երեւի նա էլ  
իւր համար կերակուր է որոնում ծաղիկների մէջ: Այն

թիթեռնակն էլ բերան ունի միայն շատ փոքրիկ բայց  
այս նորա համար է որ նա չի ուտում իւր կերակուրը,  
այլ խմում է մի երկայն լողուկով կամ աւելի լաւ ասել,  
փոքրիկ կնճիթով որ խողովակաձև զոյտցած է լինում նորա  
ծնօտներից: Թիթեռնակը կամ գուրս է հանում իւր  
կնճիթը, որ հիւթ քաշէ ծաղիկների անօթիկներից, և  
կամ կծկում է նորան գալարելով, որ հեշտ լինի թռչելը:  
Թիթեռնակ կայ որ շատ երկար կնճիթի ունի, կայ այն-  
պիսին էլ, որ ամենեին չունի: Բայց ինչո՞վ են ապրում  
այս վերջիններս, նոքա չեն կարող ամուր կերակուրներ ծա-  
մել, կնճիթի էլ չունին հիւթ ծծելու: Ուրեմն ինչո՞վ:  
Ոչնչով: Նոքա իրանց բոլոր կեանքում ոչ ինչ չեն ու-  
տում, բայց նոցա կեանքն էլ մի օր է միայն և հէնց  
այդ օրը ձու ածելուց յետոյ մեռանում են:

Թիթեռնակի գլխուկի վերայ մենք կարող ենք տես-  
նել շոշափուկներ և երկու մեծ-մեծ շատ բաղադրեալ  
աչքեր, որոնք բաղկացած են լինում հազարաւոր ման-  
րիկ աչքերից: Թիթեռնակի թեփկոտ (խաւոտ) և մի քիչ  
գուրս պրծած կուրծքի վերայ գտնվում են երկու անթա-  
փանցիկ մեծ թևեր և վեց փոքրիկ երկայն, վեց խաղանի  
ոտներ: Երկու հատ յետևի թևեր էլ կան փոքր ու կուրծքն  
իրար միաւորվելու տեղում: Թիթեռնակի բոլոր չորս թևերն  
էլ ծածկված են անթիւ անհամար մանրիկ գոյն զգոյն  
թեփուկներով, որ շատ նմանվում են շողշողուն փոշու:  
Խոշորացուցով կարելի է տեսնել, որ այդ թեփուկները  
փետուրների նման՝ սուր ծայրովը մտած են լինում թևի  
մէջ, իսկ լայն ծայրովը—իրար վերայ նստած: Թիթեռնակի  
թևերի գոյն զգոյն զարդն էլ կախված է այդ թեփուկ-  
ներից և սոքա են, որ օգնում են թիթեռնակին թռչկո-  
տիլ: Թէ որ անզգուշութեամբ մէկը թափ տայ թիթեռ-



նակի թւերից այդ փոշին՝ նա համարեա թէ էլ չի կարող թուչի:

Ե՛ւ գունով, և՛ մեծութեամբ զանազան են լինում թիթեռնակները: Նոքա շատ կարճ կեանք են անցնում, ոմանք ապրում են մի օր միայն: Նոքա ձու են ածում այնպիսի տեղ, ուր որ զաւակները, որոնց երեան էլ չի տեսնում մայրը, կարողանային առատ կերակուր գտնել իրանց համար: Բոլոր թիթեռնակները կերպարանափոխութիւն են կրում, — ձուից, որ ածած է լինում մի որ և է տերեւի վերայ, դուրս է գալիս որդնիկ — Պրծուր. թրթուրը շատ ուտում է և մեծանալով դառնում անշարժ բոժոժ կամ պանուծապատան. իսկ բոժոժից դուրս է գալիս դարձեալ նոր թիթեռնակ, որը նոյնպէս ձու ածելուց յետոյ մեռնում է:

Գեղեցիկ արարած է թիթեռնակը և զուարճացնում է մեզ, երբ տեսնում ենք նորան ծաղիկների վերայ ուրախ-ուրախ ձախրելիս. բայց մի և նոյն թիթեռնակը թրթուր եղած ժամանակը յոյժ շատակեր է և մեծա-մեծ փնասներ է հասցնում այգիներին, դաշտերին, անտառներին ու բանջարանոցներին: Ելել լաւ է, որ թուշունները փչացնում են թիթեռնակների բիւրաւոր ձուերը, իսկ գորտերը, խէզներն ու միւսերը՝ թիթեռնակներին իրանց, եթէ ոչ՝ նոցա թիւր անհամար և տուած փնասը անչափ կլինէր: Տան շորերն ու դահոյքն ապականող ցեցն էլ այն ժամանակ չէ փնաս բերում, երբ թուշում է, այլ այն ժամանակ, երբ սողալիս է լինում իբրև փոքրիկ սպիտակ որդն:

ՇՈՒՇԱՆ

Քարերն ու ժայռերը հողի զաւակներն են: Նոքա ամենից աւելի են նման հողին, դորա համար էլ նա իւր

կուրծքին կայցրած է պահում նորանց և չի թողում որ հեռանան իրանից: Շատ անգամ է ջուրը նախանձել հողին: Գորա հարազատ զաւակը — սառուցը երբէք մի ձմեռից աւելի չի ապրիլ, այդ պատճառով էլ ջուրը չարակամ լինելով հողի անթիւ և մշտատե զաւակներին՝ աշխատում է անդադար խորտակել նորանց: Անձրևի կաթիլները մաշում են ժայռերի զազաթները և սառչելով ճեղքոտում են ամենակածր քարերը:

Ահա մի անգամ էլ խօսք կապեցին բոլոր կաթիլները, հաւաքվեցան հեղեղներ, վտակներ ու գետեր կազմեցին և ամեն մի առաջն ընկած բան քշելով ածեցին ծովի մէջ: Ամբողջ ովկիանոսը զինաւորվեցաւ կռուելու, նորան դաշնակցեց մրրիկը, կայծակը լոյս տուեց նորան, ալիքները ուռան ու փրփրեցան, գոռալով ու թնդալով բարձրացան նոքա և ծածկեցին ցամաքը: Այն ժամանակ կործանվեցան պինդ-պինդ ժայռերը կատաղե ջրերից, ցիրուցան ընկան նոցա կտորտանքը, մինչև որ տիղմ դարձան ու պղտորեցին ջուրը: Մեծ եղաւ բնութեան միջի կոխը: Հողի զաւակները խորտակվեցան և ջրերը սիրտը հովացած յետ դարձան իրանց տեղերը:

Բարձր երկնուղէշ ժայռերի տեղակ այժմ սփռված էր գետեղերքում ու ծովեղերքում մի տղմուտ գաշտափայլ: Տօթաղին արևը փոքր առ փոքր անհետացրեց կռուի նշանները, գաշտափայրն անապատի շոր, հագաւ, երկիրը քարի պէս պնդացաւ ու ճաքճք քոտեց, և մի ջերմ ու խեղդող պտոյտահողմ թողի ամպեր բարձրացնելով սկսեց պլարտել քարուքանդ ժայռերի վերայով: Այդ տեղ թագաւորում էր մահը, ոչ մի հատ կանաչ տերեւ, ոչ մի ծաղիկ, ոչ մի թիթեռնակ չէր կարելի գտնել հալ ու մաշ հողի վերայ:



Սակայն այդ տեղ էլ կեանքի նշոյլ կար) միայն թաղ կացած: Հազարաւոր սերմիկներ աննկատելի կերպով հանգստացած էին հողի մէջ, սպասելով պատահ ժամանակի:

Պէտք է զիտենալ որ բոյսերն աճում են երկու եղանակով. սերմիկներէից կամ կոկոններէից. Յառերն ու թուփերը ճղնիկների վերայ կոկոններ (պտոյտներ) ունին. դոքա ծածկված են լինում ամուր կեղևով: Շատ բոյսեր կան որոնց կոկոնները գետնի տակն է գոյանում, այդպիսի կոկոններին ասում են տխուկների, դոքա էլ զրօից ծածկված են լինում ամուր կեղևներով. դոքա մի քանի շերտ ճիւղն ու խիտ սեղմված թերթերը կարողանում են դիմանալ անպտուղ գետնի չոր ու ցամաք զանգուածների ճնշմանը:

Երբ որ դալիս են անձրևները, շաւիղներ են բաց աւում փափուկ հողի մէջ և քշում իրանց հետ աւաղի հատիկները: Սերմիկներն ու տխուկները ներս են ծծում տաք հիւթը: Մոխուկից բուսնում է մի սրածայր տերև, նորա յետեւից էլ միւսերն են դուրս գալիս իրար վերայ գեղեցիկ ձևով: Ինչքան շատ են տաքանում տերևները արևի լուսի տակ) այնքան շատ են գեղեցկանում: Ամենից վերինները դառնում են շքեղազարդ շուշաններ: Սպիտակ ու պայծառ փայլում է շուշանը շրջակայ մթնադոյն տարածութեան մէջ: Վեց հատ թերթեր բաղկացնում են ծաղկի ծածկոցը. վեց հատ ոսկեշող առէչներ նաղելի կերպով ձօձում են ծաղկանօթի միջև կանաչ թերթերի վերայ:

Տգեղ ու մուայլ անապատը այժմ ծածկվում է հազարաւոր ծաղիկներով, կակաչը - յակինթը, արքայազանգուրն և ուրիշ հազար ու մի ծաղիկներ, աշխատում են մինը միւսից առաւել գեղեցիկ լինել, բայց նոցա մէջ ամենից սիրունն է լինում սպիտակ շուշանը:

Բացվել էր գարունը, սար ու ձոր ծաղկել, Անոյշ հասն ու հոգն ամեն տեղ բռնել, Ամեն աշխարհից հեռու տեղերից փախած թռչուններ իրանց բուներից եկան ողջունել գայլուստը գարնան, Մայր ու ձագ նստած թուփերի վերան: Պարկեշտ սոխակն էլ իւր այրված սրտի, իւր սիրուն վարդի սերն ու իւր մոքի կարօտն ու աշխոյժ բերան բերելով՝ խոր ձորում նստած վիշտերը լալով՝ Նայում էր ջրին, իւր վարդի թփին՝ Սպասում էր որ բացվե սիրելին:

Բայց վարդն անիրաւ մնացել էր փակ լսեղճ՝ սոխակի սիրտը դարձել էր կրակ:

Այս դառն բողբոջն սատանի քամին Ո'րտեղից հանեց մեր կորած իշին, քունն էր հատել, թէ կերը պակսել գայլն էր յետ ածել, թէ տէրը դնքսել,

Ականջները խլած՝

Սարն ի վեր ընկած՝

Վաղեց ու հասաւ, դունչը վրայ բերեց Անմեղ վարդի թուփն ու կոկոնն որ բռնեց՝ Փշեց ու ջարդեց, արաւ կտոր - կտոր

Ու ինքը վայր ի ձոր

Գլուխն առաւ զնաց:

Սոխակն այս բանը որ տեսաւ՝

Եկաւ

Վարդի վրայ կանդնեց

Իւր սուգն սկսեց —



«Անման իմ վարդ, ցանկալն հոգւոյս  
 Սրախ բերկրանքի ապաւէն ու յոյս,  
 Ինչն դառն օրհաս հանեց քեզ աշխարհ,  
 Երբ ոչ որ քո զինն պէտք է չիմանար,  
 Երկինքն է տեղդ, ինչն ես մնում  
 Իշն կերակուր այս փշի միջում:  
 Քանի փուշ ու էշ երկրից չեն պակաս՝  
 Մտածումեմ որ անտէր կմնաս,  
 Կամ այրիր դու ինձ, որ մի օր պրծնիմ,  
 Կամ թև առ թռչնիք, երեսիդ մեռնիմ»:



Իմ սիրուն սոխակ մի այդքան ցաւիր,  
 Կաց մեր միջումը քո վարդը դովիր,  
 Էշն աղբի մէջ է առել իւր ծնունդ,  
 Նորա հոտովն էլ առնում է սնունդ,  
 Քեզ ծառ ու ծաղիկ, քեզ վարդ մանուշակ  
 Պարզեւէ Տէրն, իմ աղնիւ սոխակ:



ԹՈՒԹԱԿՆ ՈՒ ՍՈՒՍԱԿ

Մի թութակ տան մէջ այնքան ճղղաց, զոռաց  
 շրվիլաց, որ ասնուտէրը հրամայեց դուրս տանել նորան:  
 Թութակի ինքնասիրութեանը զիպաւ այս բանը, և նա  
 սկսեց դանդատել սոխակին, որ եկել էր տեսնելու մեր  
 տարաշխարհիկ թութակին:

«Աչքիս լոյս, ասաց թութակը սոխակին, ես լսել եմ  
 որ դու լաւ վարպետ ես երաժշտութեան մէջ. խնդրեմ  
 լսես իմ երգերը և ասես բացայայտ թէ ինչ պակասու-

թիւն կայ նոցա մէջ և թէ ինչո՞ւ իմ տէրը չի սիրում նո-  
 րանց: Նա չէ, որ այնքան զուարճութեամբ լսում է այն-  
 պիսի վատ երգիչներին, ինչպիսին է արտուտը, քնարիկը  
 կամ ծիծեռնակը, որոնց ձշխներ աւելի մկներին ծփոցին է  
 նման, քան թէ երգի: Ի՞նչ պատճառով, հէնց որ սկսում  
 եմ իմ բոլոր ձարտարութիւնը ցոյց տալ, այդ տխմարը  
 հրամայում է հեռացնել ինձ:—«Երգիր, ասաց սոխակը, ես  
 ուրախութեամբ կլսեմ քեզ պէս սիրուն թռչունի երգը»:  
 Թութակը սկսեց իւր բոլոր ձարտարութիւնը բանեցնել.  
 —կրկնաց աքլորի ու հաւի պէս, հաչեց շան պէս, մլաւեց  
 կատուի պէս, մի խօսքով խառնափնթոր կերպով կրկնեց  
 բոլոր բերան արած բառերն ու երգերը: «Այժմ, սիրե-  
 լիս, ասաց նա սոխակին, վերջացնելով իւր ձանչիկ երաժ-  
 շտութիւնը,—ասա խնդրեմ, լրած կամ մի այսպիսի բան  
 երբ և իցէ»:

—«Դու շատ հմուտ ես ձայնդ նմանեցնելում, ասաց  
 սոխակը թութակին, բայց ես կցանկանայի լսել քո յա-  
 տուկ երգը»:

Թութակը տարակուսած մտիկ արաւ Սոխակին և  
 նորից սկսեց մլաւել կատուի նման, հաչել շան նման  
 կուայել ագռաւի նման, դուրս տալ իւր բոլոր սերտած  
 խօսքերը: Բայց որքան էլ աշխատեց սոխակը՝ չկարողա-  
 ցաւ լսել թութակի յատուկ երգը:

—«Տեսնում ես ահա, ասաց վերջապէս սոխակը, քո  
 դիւանոր պակասութիւնդ այն է, որ դու երգում ես ու-  
 րիշն նման, ուրիշն ձայնով: Ինչքան տկար լինի ծիծեռ-  
 նակի ձայնը, որին դու արհամարհում էիր, բայց նա իւր  
 մեղմիկ երգի մէջ արտայայտում է իւր սեպհական զղաց-  
 մունքը, իւր սէրը, իւր վիշտը, իւր ուրախութիւնը, իւր  
 սիրութիւնը: Ահա ինչու են զուարճութեամբ լսում նո-



բան մարդէք իսկ քեզ հրամայում են դուրս տանել երբ սկսում են երգել: Աշխատիր որ զանես քո սեպհական երգը, այն ժամանակ քեզ էլ կլսեն ուշադրութեամբ: Բայց ես շատ եմ կասկածում, որ դու այսքան երկար ուրիշին նմանվելուցդ յետոյ կարողանաս արտայայտել քո յատուկ զգացմունքը:

ԱՇՈՒՆ

Արդէն յունիսի 9-ից սկսած փոքր առ փոքր օրերն սկսում են կարճանալ, իսկ գիշերները երկարիլ: Սեպտեմբերի 11-ին ցերեկը դարձեալ հաւասար է լինում գիշերին: Այս աշնանային գիշերահաւասարն է և աշնան սկիզբը: Սրեգակը առաւօտեան 8 ժամին է ծագում, իսկ երեկոյեան 4 ժամին մայր մանում:

Ամպերը գրեթէ ամեն օր պատած են լինում երկնքի երեսը. դոքա այն դարձանային ամպերը չեն, որ արծաթի սարերի պէս թափառում էին երկնակամարի վերայով: Օդը սկսում է ցրտանալ: Հետզհետէ սկսում է գիշերները եղեամն զնել խոտերի, կտուրների վերայ:

Աշնանային մանր անձրևներն ամենեւին նման չեն ամառան փոթորկալից անձրևներին. աշունքն անձրևում է համարեա ամեն օր, և երկիրն այնպէս շուտ չի ցամաքում, ինչպէս ամառը: Քամին անդադար փչում է հեռու-հեռու ցրուելով ծառերի ու խոտերի հասած սերմերը:

Ծառերի տերեւները տեղ-տեղ սկսում են դեղնիլ, կարծես թէ աշնան մահաբեր ձեռքը թառամեցրած լինէր նորանց: Ամենից առաջ ուռիս էր բացվել, ամենից

առաջ էլ նա է սկսում դեղնիլ: Փոքր առ փոքր դաշտերը դատարկանում են. էլ չեն երևում արտերում դիզած խութները. ծաղիկներն անհետացել են. այս տւ այն տեղ աչքաթող արած խոտը դէպի գետին է թերվում և կարծես սպասում ձիւնին: Ամեն բան լուռ, համբաւում, խաւարում է և մերկանալով ամառվան պայծառ զարդերից, ստանում է աշնան միատեսակ գորշագոյն կերպարանքը: Տարվան այդ եղանակում բնութիւնը նման է լինում մի բազմալատակ մարդու, որին նինջը յազթահարում է: Մի քանի ժամանակ անցնելուց յետոյ նա (բնութիւնը) փաթթվելով սպիտակ վերմակի մէջ՝ քրնում է ամբողջ ձմեռը:

Տեղափոխական թռչունները մինը միւսի յետեից պատրաստվում են ուղևորվելու: Ամենից առաջ ճանապարհ են ընկնում ծիծեռնակները. դոցա յետեից արագիւնները, սասարկները և այլն: Աղաղակ բարձրացած՝ կամ երկար շղթայաձև շարքերով, կամ անկիւն կազմելով թռչում են դէպի հեռաստան մեր ամառային հիւրերը: Անտառները հանդարտում են ու դատարկվում. միայն ազուաւները նստելով մերկ ճգների վերայ կուայում են իրանց խապոտ ձայնով, իսկ կաշաղակները կրկնալով թռչում ոստից ոստ: Սեւացած, մուսլաղէմ երկրին նայելիս մարդ տխրում է. դոնէ ձիւնը շուտ անէր ծածկեր նորա մերկութիւնը:

Գալիս է ձիւնն էլ, բայց երկար ժամանակ չկարողանալով դիմանալ, երբեմն մի-երկու ժամ մնալուց յետոյ անհետանում է:

Աշունքը գիւղացու գործը հետզհետէ սակաւանում է, բայց դարձեալ անգործ չի մնում: Նա խաղողը քաղել քամել, գինի շինել, կարասների մէջն է ածել.



գորանից յետոյ պէտք է աշունքի սկզբում հերկել հողը ցարանել ու սերմել: Երբ որ գործից թեթևանում է գիւղացին՝ բարձում է սայլերին կամ բեռնում ձիերին ցորենի հակերը և տանում ջաղաց աղալու: Կամ թէ ուրազն ու կացինը ձեռին՝ զանազան երկրագործական գործիներ է շինում: Գորանից յետոյ գիւղացին այլ ևս այնքան գործ չունի ինչքան ամառը: Ճամանակ առ ժամանակ թէ փայտ կամ ցախ պէտք է բերէ անտառից՝ այդ է) միւս ժամանակներն աղատ է: Այս է պատճառը, որ գիւղական հարսանիքների մեծ մասը այդ ժամանակներումն է լինում (աշունքի վերջերում և ձմերան սկիզբներում), երբ շատ են լինում տօն օրերը և առատ նոր քաղցր զինին: Շատ ու շատ նեղութիւններ էր քաշում գիւղացին մինչև հիմայ) հարկաւոր է նորան մի քիչ էլ հանգստանալ, ուրախութիւն անել:

ԱՆՁՐԵՒ

Ձերմութեան ազդեցութեամբ սառուցը հեղանիւթ է դառնում, իսկ հեղանիւթը— շողի: Ջրի շողիանալու համար մեծ տաքութիւն հարկաւոր չէ. թրջած թաշկինակը պաղ քամու տակ էլ կարող է ցամաքիլ, սառցի կտորը ցրտի տակ էլ է փոքրանում շողիանալուց) թէև քիչ-քիչ: Արդէն մենք գիտենք թէ ինչու շողիացող ջուրը մեզ չի երևում և ինչու ձմեռը տեսնում ենք քրտնած ձիւց բարձրացող գոլորշիք) թէև ձին ամառը շատ է քրտնում, քան թէ ձմեռը: Այժմ՝ դժուար չէ կարծեմ հասկանալ, թէ ինչպէս է ջուրը երկրից բարձրանում մթնոլորտի մէջ՝ իբրև գոլորշի կամ շողի և ինչ

պէս թափվում այնտեղից բազմաթիւ կաթիլներով՝ իբրև անձրև:

Երբ օդը պաղ լինի երկրի մակերևութից, այն ժամանակ կարելի է տեսնել գետերի, լճերի, ծովերի ու ճահիճների շողիացումն անգամ: Այդպիսի երևացող շողիները մտախտոլ են կոչվում կամ թուրպ և լինում են այնպէս թանձր, որ մի քանի քայլ հեռուից ոչինչ չի կարելի տեսնել: Բայց ջուրը միշտ ու միշտ շողիանում է) թէև մեզ չի երևում) և փորձերով հաստատված է) որ օդի մէջ միշտ ջրի գոլորշիք կան:

Երբ որ բարձրում գտնվող գոլորշիքը մեզ երևում են՝ ամպ ենք անուանում նորանց: Ամպը նորանով է միայն զանազանվում թուղպից, որ մթնոլորտի բարձր շերտերումն է գտնվում: Շատ անգամ ցածում անտեսանելի գոլորշիքը բարձրում տեսանելի են դառնում, պատճառ) ինչքան բարձր է օդի շերտը երկրից՝ այնքան պաղ է լինում: Բնական օրէնք է, որ ամեն մի թափանցիկ մարմին, անցկացնելով իւր միջից լուսոյ ճառագայթները, առաւել քիչ է տաքանում նոցանից) քան թէ անթափանցիկ մարմինը: Մեր երկիրն էլ իբրև խիտ ու անթափանցիկ մարմին աւելի երկար է պահում իւր մէջ արևի ճառագայթներից ստացած տաքութիւնը, քան թէ օդը. ինչքան անօր է լինում օդը) այնքան քիչ է տաքանում: Բայց հասկանալի է) որ օդը ինչքան բարձր՝ այնքան անօր է կամ անդայտացած: (Ինչու): Ահա ինչու երկրի անտեսանելի գոլորշիքը բարձրանալով օդի վերին շերտերը՝ ամպանում են ու տեսնելի են դառնում:

Բարձր սարերի զագաթները երած մարդիքը) հաւատացնում են, որ ամպերը թուղպ են, ուրիշ ոչինչ: Նոյն իսկ ցուրտը) որ չերևացող շողիքը երևացող ամպեր է



չինում, ամպերն էլ փոխարկում է անձրևի կաթիլներին: Օդի մէջ լողացող ամպի վերայ երբ փչում է պաղ քամի՝ այն ժամանակ շողիները թանձրանալով կաթիլներ են դառնում և օդից ծանրանալով՝ սկսում են անձրևել:

Ամպերը կարող են զանազան բարձրութիւն ունենալ: Ամենաբարձր ամպերը եօթն կամ ութ վերստ հեռու են լինում մեզանից, նոքա թեթև են լինում, կարծես արծաթազօծած և կամ բաղկացած փափուկ սպիտակ փետուրներից, ուստի և սսվում են փետրային ամպեր: Այդքան բարձրութենում շատ ցուրտ է լինում, այդ պատճառով փետրային ամպերը, երևի, բաղկացած են սառած փամփոշիներից կամ սառցային բիւրեղներից: Այդպիսի բարձր թեթև ամպերը երկար ժամանակ կարող են թափառել մթնոլորտի մէջ և անձրև չդառնալ. և առհասարակ նկատված է, որ փետրային ամպերը լաւ եղանակ են գուշակում: Իսկ երբ գոլորշիքը շատանում են օդի մէջ, ամպերը ծանրանում են և սկսում են ցած իջնիլ. կուտակվում են իրար վերայ մեծ-մեծ ժայռերի, ամբոյնների, աշտարակների, օւղտերի ձևով և վազում են հոգմի ուղղութեամբ, այդպիսի կուտակված ամպերը ի հարկէ անձրև են գուշակում:

Աշխարհիս բոլոր մասերում հաւասարաչափ չէ անձրև գալիս և ոչ էլ անձրևները հաւասար են լինում մէկ մէկի: Երբեմն մի անձրև քանի մի բուպէի մէջ այնքան ջուր է թափում, որքան մի ուրիշ անձրև գուցէ մի շաբաթում էլ չէ թափէր: Ծովից մօտիկ և ջերմ երկիրներում անձրևը թէև ուշ-ուշ է՝ գալիս բայց գալիս է հեղեղներով: Կան այնպիսի ջերմ ցամաք անապատներ էլ՝ ծովից ու մեծ գետերից հեռու, ուր որ համարեա թէ երբեք անձրև չի լինում: Այդպիսի տեղերում բոյսերը չո-

րանում են, դեռինը պատառ-պատառ է լինում տօթից, թռչունները, գազանները և միջատները կամ փախչում հեռանում են, կամ սատակում այն տեղ: Այդպիսի տեղերը գտնվում են միջին Աֆրիկայում և Ասիայի քանի մի կողմերում: Այնպիսի երկիրներ էլ կան աշխարհիս վերայ՝ ուր որ մի քանի ամիս շարունակ անձրև է գալիս իսկ յետոյ մի քանի ամիս էլ կաթ չի կաթում: Այդ տեսակ անձրևները կոչվում են շրջանաւոր կամ պարբերական անձրևներ. նոքա կախումն ունին նոյնպիսի շրջանաւոր քամիներից, որոնք մի քանի ամիս շարունակ փչում են մի ուղղութեամբ՝ ջրի դոլորշիներ բերելով իրանց հետ, և յետոյ նոյնքան ժամանակ էլ ուրիշ ուղղութեամբ՝ հեռու տանելով գոլորշիքը:

ԱՐՏԱՍՈՒՈՂ ՈՒՌՆՆԻ

Կարկաչահոս գետի եղերքում երես առ երես բուսած են երկու ուռենիք, ճկուն, կարմրաուռն ձիւներով: Նոքա երկուսն էլ աճել են մի զոյգ սերմիկներից, որ մի ժամանակ զլուս զլիս պարկած են եղել հինօրեայ ուռենու ծաղկի մէջ: Երբ որ այդ սերմիկները դեռ ևս քնած էին իրանց տաք օրրանի մէջ, մի սաստիկ քամու ձայթիւն դուրս խլից նորանց այն տեղից ու զցեց սերմիկներից մէկը մէկի միւսը միւս եզրը. նոքա ընկան փափուկ խոնաւ հողի մէջ, պստիկ արմաաներ զցեցին և փոքր առ փոքր իրանք էլ մեծ ծառեր դարձան: Մենակ նոքա չէին այն տեղ, ուրիշ շաա ծառեր էլ բուսան նոցա չորս կողմում, այնպէս որ երկու հարազատ քուրիկները դժուարութեամբ էին միմեանց երեսը տեսնում: Ահա ինչու



նոքա այնպէս ցած են թողել իրանց ոստերը և այնպէս վշտազին սօտախում են իրանց տերևներով: Եւ այն ինչու մարդիքն էլ տխրալի ծառեր են համարում ուռենին և շատ անգամ անկում են նորան իրանց սիրելիների գերեզմանի վերայ և անուանում նորան արտասուող:

Յիրաւի ուռենու ոստերից կաթիլ-կաթիլ թափվում է արտասուքի պէս մի տեսակ վճիտ հիւթ, բայց այս կաթիլները ոչ թէ ուռենին է պատրաստում, այլ նորա վրայ բնակվող միջատները:

Սակայն արտասուող ուռենին էլ ունի իւր ուրախ օրերը: Գարնան սկզբում, երբ այլ ծառերն ու թուփերը տակաւին քնած են լինում, նոցա պտոյաները (կոկոններն) սկսում են արդէն զարթնիլ: Մինչ այն ժամանակ կինամոնագոյն թեփուկներով փաթաթված քնած էին նոքատաք հովը փչեց թէ չէ՝ նոքա խոկոյն քանդեցին իրանց բանտի պատերը և դուրս երևեցան այնտեղից որպէս փափուկ ու սիրուն բամբակի քուլաներ: Այդ քուլաներն ուռենու ծաղիկներն են, բայց նոքա երկու ծառերի վերայ էլ նման չեն իրար: Այլի վրայ քուլաները դեղին են և թեփուկների տակ ունին բազմաթիւ փոշտներ, այդ տեղ է հասնում ոսկեփայլ փոշին: Մեղրի հոտ է գալիս քուլաներից, և մեղուները խումբ-խումբ շտապում են նոցա մօտ անուշահոտ կերակրի պաշար առնելու համար: «Շատ լաւ, ասում են մեղուներին ոսկեշող քուլաները»—մեղր առէք ինչքան կողգէք, Ցէրը ձեզ հետ, բայց դորա փոխանակ մի փոքրիկ ծառայութիւն արէք մեզ:—այն տեղ գետի միւս ափում բուսած է մեր հարազատ քուրիկը՝ գնացէք նորա մօտ, բարև տուէք մեզանից և մեր ոսկեփայլ փոշուց ընծայեցէք նորան որքան կարողանաք»: Մեղուները յանձն են առնում ուրախութեամբ, նոքա իրանց

թաւուտ հանդերձը բոլորովին շաղխում են ոսկեշող փոշով, մնում է նորանց թուշիլ միայն մինչև միւս ուռենին, որ կատարեն յանձնառութիւնը: Այս մէկ ուռենու քուլաները աւելի քնքոյշ ու աւելի կանաչ են, նոքա նոյնպէս մեղրի հոտ ունին և զբաւում են մեղուներին, բայց նոցա թեփուկների տակ չկան փոշտներ, այլ երկ-երկու սերմնատուն բաց բերանիկներով, որոնք անհամբերութեամբ սպասում են իրանց հարազատ քրոջ ոսկեղէն ընծային: Մեղուները կրերեն այդ ընծան և անկասկած կտան ում որ պէտք է հասնի, բերում են նոքա, և ի պարգև իրանց աշխատանաց՝ այստեղ էլ են մեղր ստանում: Ուրախութեամբ ընդունում են սերմնատներ ունեցող քուլաները՝ իրանց հարազատ թէև հեռաւոր, քուեր ընծաները: Թաղցնում են նորանց և նոցա օգնութեամբ շինում են իրանց փոքրիկ սերմիկները:

Աշունքին նորէն փչում է քամին, նորէն ցրվում է սերմիկները, և թէպէտ նոքա հազարներով փչանում են, բայց այնքան շատ են լինում, որ ինչպէս և իցէ մէկն անուշա ընկնում է պտղաբեր երկրի վերայ և ժամանակին ուռի ծառ է դառնում:

Այսպէս ուրեմն մեղուների շնորհով մի ուռենին ընծայ է ուղարկում միւսին:

ԱՂԲԻԻՍԱԿՆ

Արդէն շատ անգամ եմ լսել կարկաչուն աղբիւրակների մասին, բայց դեռ ոչ ոք չի պատմել ինձ թէ ինչ են նոքա կարկաչում այնքան: Ահա մէկ վճիտ աղբիւրակն դուրս է վազում մեծ քարի տակից, թող նստեմ հի-



մայ նորա մօտ և տեսնեմ թէ ինչ է քչքչում: Անհամար փոքրիկ այլքներ մէկ-մէկի առաջը կտրելով ու խոստջալով դուրս են թռչում քարերի ու աւազների առանքից) բարձրացնելով ու շքշքելով նոցա հատիկները:

«Ասացէք ինձ, սիրուն փոքրիկ այլքներ, պատմեցէ՛ք ինչո՞ւ էք այդպէս շտապում, ո՞րտեղեց և ո՞ւր էք վազում ինչո՞ւ էք այդպէս բօթբօթում իրար:

—Ա՛հ, խոստջացին այլքները, մենք շատ ենք և շատ-շատ, այնտեղ սարի մէջ գեռ այնքան էլ կանք, որ անկարելի է մեզ համրել. մենք ամենքս էլ ուզում ենք յոյս աշխարհ դուրս գալ, բայց դուռը փոքրիկ է և հասնելու ենք այսպէս բօթբօթում իրար:

«Բայց ո՞րտեղ էք եղել մինչև այժմ և ի՞նչ էք արել: Չլինի հէնց այն օրիցն էք նստած սարի մէջ, երբ աղանին Նոյին բերաւ ձիթենու շէւղը որ նշան տայ թէ ջրերը ցամաքել են:

«Ա՛հ, ո՛չ, ո՛չ, ո՛չ.» քչքչացին այլքները մէկը միւսին ընդհատելով, և նորանցից իւրաքանչիւրն այնպէս շտապեց ասել իւր պատմութիւնը, որ ես ոչ մի խօսք էլ չկարողացայ ջոկել: Աս կուացայ աղբիւրական վերայ, վերջրի մի բուռն ջուր՝ մաքուր և սառն, և մի-մի կաթիլ մատներիս արանքից անցկացնելով՝ սկսեցի ունկնդիր լինիլ նորանց մի առ մի: Ի՛նչպիսի հրաշալի պատմութիւններ ասես որ չպատմեցին նոքա ինձ:

—Մենք անցեալ ձմեռը ձիւնի հատիկներ էինք, ասացին ինձ երկու կաթիլներ, և այնտեղ սարի վերայ ընկած ուրախ-ուրախ փայլում էինք արևի լուսով, մինչև որ նա հալեցրեց մեզ զարունքին:

—Մենք կարկառի հատիկներ էինք, քչքչացին ուրիշ կաթիլներ, և առանց ամբողջ հասկաւորած արտը տեղն

ու տեղը նստեցրինք:—Իսկ մենք ցօղի կաթիլներ էինք և ջուր տուինք ծարաւ շուշանին, ասացին երկու հատ ուրիշ կաթիլներ:—Մենք ծովի երեսին նաւեր էինք քշում. —մենք յազեցրինք ծարաւ մարդուն և փրկեցինք նորա կեանքը:—Մենք պտորտեցնում էինք ջրաղացի քարը, —մենք փրկում էինք շողենաւի անիւների տակ, —մենք անուշիկ հիւթ էինք կեռասի մէջ. —մենք համեղ զինի. —մենք դեղ. —մենք թոյն. —մենք կաթն, ճրփճրփացրին իրար յետեւից վճիտ կաթիլները, մարգարիտների նման թափվելով մատներիցս:

Մի հատ պայծառ կաթիլ կախ ընկաւ մտտիս ծայրիցը. —«Նս մի ժամանակ արտասուք էի շնջաց նա. —ես մի կաթիլ քրտինք, ասաց նորա յետեւից միւսը, վայր ընկնելով գետնի վերայ. —իսկ ես մի ժամանակ քո սրտի մէջ էի, ձայնեց երրորդը. մի կաթիլ ջերմ արիւն էի յետոյ դու շնչելէս դուրս թուայ իբրև շողի և մտայ ամպերի ծոցը:

Ես տեսայ որ այս պատմութիւնների վերջը չպիտի լինի, կաթիլները կրկին շարտեցի աղբիւրակի մէջ:

Ես միտք ունէի ամաչեցնել պարծենկոտ աղբերակին և ասացի նորան, դու լաւ կանես որ պատմես ինձ, թէ ինչ նոր բան ես տեսել սարի մէջ:—Ի՛նչ պիտի լինի այնտեղ միտք էի անում ինձ ու ինձ, քարեր են անշարժ ընկած աշխարհի ստեղծմանից դէս, որ և յաւիտեան պիտի մնան ընկած, մինչև որ մարդիք գուցէ քանդեն ու պէտք ածեն նորանց, բայց ինչքան մեծ էր իմ զարմանքը, երբ աղբիւրակը բոլորովին հրաշալի բաներ պատմեց ինձ:

—Ամեն մի կաթիլ, ասաց նա, ձիւն եղած լինի թէ՛ անձրև, թէ՛ կարկուտ, թէ՛ ցօղ, մտնում է գետնի մէջ և զործում այնտեղ ուժը կարածին չափ, բայց անելով



իւր համար հիացուցիչ կերպերով անցքեր ու շաւիղներ: Մենք չնչին ենք երևում քեզ ու տկար) բայց ինքը էլ ես տեսնում ինչքան շատ ենք մենք) և գուցէ լրած լինիս) թէ կաթիլները միմեանց յետեւից ընկնելով՝ կարծր քարն էլ կծակեն: Մեզանից իւրաքանչիւրը սարերի մէջ քարաշերտերի միջով անցկենալիս՝ խլում քշում է իւր հետ անհատելի կերպով այս կամ այն քարի մասնիկները: Սակայն շուտով ծանրանում է փոքրիկ կաթիլի բնուր) ուժը չի պատում) որ նորան տանէ) ուստի և վայր է գցում մի որ և իցէ ուրիշ խորշում: Այսպէս ուրեմն) կրից ու գածից մենք շինում ենք տեղ-տեղ դեղեցիկ բխրեղներ: Երբեմն կաթիլները սարի մէջ դուրս են դալիս մի մեծ բնդարձակ անձաւ . . . Նա մէկ ժամանակ աղով լեքն է եղել) բայց ջրի միլիոնաւոր կաթիլները ներս են ծծել այդ աղը ու սարել նորան ո՞վ զիտէ որ պուճախ. գուցէ ծովի մէջ) որի ջուրը ինչպէս քեզ յայտնի է) այնքան աղի է: Այդպիսի անձաւի մէջ գուարձալի էլ է մեզ համար գործելը. ուրախ-ուրախ ցած ենք թրուչում առաստաղից) թողնելով այն տեղ մեզ հետ բերած քարի փշուրները. այդպիսով առաստաղի վերայ գոյանում են տեսակ-տեսակ եկեղեցու կամ աշտարակի նման բաներ: Երևի տեսած կլինիս դու, թէ ինչպէս մենք ձմեռը տանիքից թափվելիս սառչում ենք սաստիկ ցրտից և գոյացնում երկայն-երկայն թափանցիկ շիշեր: Մեր ստորերկրեայ գործը մի քիչ նման է դորան) միայն թէ այն տեղ մեր շինած շիշերը ջրից չեն լինում) այլ կրից (ստալակիտիս): Անձանների յատակում կաթիլները հաւաքովելով ստորերկրեայ լճեր են գոյացնում. յետոյ այն տեղից դուրս են դալիս ու մտնում ծայրերի արանքները և ջրվեժների պէս ժայռից ժայռ են թռչում աղմկելով:

Երբեմն մեզ մօտ է դալիս ջուր խմելու լեռնային սալամանդրը) մի երկայնաւուն փոքր անասուն) գունատ ու կոյր. դուք չէք կարող դիմանալ մէկ տեղ առանց արեգակի) բայց նա ատելով ատում է արևի լոյսը և մահու չափ վախենում նորանից: Եթէ մի կտոր փայտ է հանդիպում մեզ ճանապարհին՝ մենք գործ ենք սկսում նորա հետ էլ. ծակտիքը լցնում ենք կայծքարով կամ կրով) իսկ փայտանիւթը կոտրտում ու տանում ենք հետներս. կարճ ասել—նորանից շինում ենք այն) որին դուք անուանում էք բարացած փայտ. բայց այդ սխալ է) որովհետեւ նորա մէջ փայտի փշրանք էլ չի լինում մնացած) այլ քար է լինում բոլորովին՝ փայտի միայն ձեն առած: Մի և նոյն առուտուրն ենք անում մենք խեցիների հետ ևս: Նոքա էլ շինուած են կրից փոքրիկ անասունների ձեռքով հաղարաւոր տարիներ յառաջ. մենք դուրս ենք կրում խեցիների կիրը) բայց անցեալ անասնի և նորա տնակի յիշատակը պահելու համար՝ շինում ենք այդ տնակն ուրիշ նիւթերից):

Բայց ահա վրայ վազից թաւաղը մի ուրիշ ալեք և սկսեց պատմել ինձ մի այլ պատմութիւն. նա պատմեց) թէ ինչպէս միանդամ ջրի կաթիլները քանդել են Ծուխերիայում մի ամբողջ սարի տակը) այնպէս որ նա փուլ է եկել և տակոյն արել ամբողջ չորս դիւղեր իրանց բնակիչներովն ու անասուններովը: Բայց ես ընդհատեցի այդ տխուր պատմութիւնը) ասելով ալեքին) որ ես ոչինչ չեմ սիրում լսել զանազան կոտորածների ու աւերմունքների մասին: Նա ն այն է) պատմիր ինձ մի ուրիշ բան) օրինակ) ասա ինձ) — եթէ քո կաթիլները սարի մէջ այդքան շատ ուտում ու խլում են) այդքան շատ քանդում ու շինում են) ուրեմն



շատ կարելի է քո վճիտ ջուրդ էլ այնպէս մաքուր ու անխառն չէ) ինչպէս երևում է:

— Շատ և շատ կարելի է) սրտասխանեց աղբիւրակը, որ իմ փոքրիկ գործաւորներից մէկը կամ միւսը կրելիս լինի իւր հեռ այս կամ այն նիւթը:

— Քայց ինչպիսի՞ նիւթեր, ո՞ւր են տանում նորանց քո գործաւորները և ինչո՞ւ հարցրի ես նորան:

— Մենք կիր ենք տանում, ձայն տուին մի քանի կաթիլներ. մեզ վաղուց է արդէն որ սպասում են միլիոնաւոր ծովային կենդանիներ—խխուռներ, պոլխաներ, ծովաստեղներ և ուրիշ շատերը, որոնց հարկաւոր է բնակարաններ ու բուսակը շինել, որովհետեւ այդ բոլորը կրից է շինվում:

— Իսկ մենք վրայ բերին ուրիշ մի քանիսը, տանում ենք կայծքարահող, մեզ վաղուց աչք դրած մնում են) բիւր-բիւր ջրածին ճճիներ ու բոյսեր. մեր ճանապարհի միջերթում բուսած խոտն անգամ պահանջում է մեզանից իւր բաժինը»:

Քանի մի ալիքներ ևս կրում էին իրանց փոքրիկ փամփուռների մէջ մթնոլորտի օդ, որ գետի մանր ձկներն ու ծովի անհամար կենդանիքը կարողանան շունչ քաշել: Ուրիշ քանիսն էլ տանում էին իրանց մէջ ածխային թթուութիւն, որ առողջարար անունով հասցնեն ջրաբոյսերի արմատներին: Այլք կրում էին դաճ, երկաթի ու լուսակրի (Ֆոսֆորի) թթու և շատ ուրիշ աղեր, որ այս բոլորը որ և իցէ ճանապարհով հասցնեն բոյսերին, անասուններին ու մարդկանց: Այն շարիշար մրջնակները, որոնց տեսած կլինիք բեռնաւորված գեռալիս դէպի իրանց բունները, չեն կարող աւելի գործունեայ լինիլ քան թէ աղբիւրի միլիոնաւոր կաթիլները, որոնցից իւրաքանչիւրը

կրում է իւր բեռը) մատակարարելով ամեն տեղ մնունդ ու կեանք: Նրբ է լինում արդեօք այդ մարգարտահատ կաթիլների հանդիսոր: Հազիւ ովկիանոս են հասնում նորա ծանր-ծանր աշխատանքից վաստակաբեկ) — մէկ էլ նորից վաղում բարձրանում են խեղճերը ամպերի մէջ, որ կրկին վերադառնան դէպի իրանց ստորերկրեայ գործունէութիւնը, դէպի օրհնեալ աղբիւրակը:

— Ո՛վ մեծ Արարիչ, շնջացի ես աղբիւրակի մօտից հեռանալով, սահման չունի Գո խմաստութիւնը: Քանի-քանի մեծամեծ գործեր ես կատարում Գու մի կաթիլ ջրի ձեռքով: Ո՛րքան կեանք ու գործունէութիւն կայ Գո աշխարհի մէջ:

ՁՄԵՌՆ

Ձմեռը թէև արեգակը լոյս է տալիս, բայց քիչ է տաքացնում: Նա ամառուան պէս չի մնում երկնքի երեսին. այդ պատճառով էլ ձմեռուան օրերն աւելի կարճ, իսկ գիշերներն աւելի երկար են լինում, քան թէ ամառուանը: Գետերն ու լճերը այնպէս սառչում են, որ սառուցի վերայով կարելի է լինում ման դալ: Գետինը ծածկվում է ձիւնով. բայց ձիւնը օգտակար է, որովհետեւ նորա տակ ամենասաստիկ ցրտերի երեսից պահպանվում են ծաղիկների և հացաբոյսերի սերմերը, որոնք, եթէ ձիւնը չլինէր՝ կարող էին սառչել:

Ծառերի տերեւները դեռ աշունքի վերջերում սկսում են թափվիլ, այնպէս որ զորքա ամենեւին մերկ են լինում. կանաչ տերեւների տեղակ այժմ կախկախվում են ծառերի ոստերից ձիւնի սպիտակ քուլաները: Միայն ե-



դէնին ու շոճին ձմեռն էլ են պահպանում իրանց կանաչ փշաման տերեւները կամ ասեղները: Այն ծառերը որ այդպիսի փշաման տերեւներ ունին, ասվում են փշատերեւ կամ ասեղնաւոր ծառեր:

Չմեռը դաշտերում ու անտառներում շատ քիչանում են թռչուններն ու գազանները, իսկ միջատները բոլորովն անհետանում են: Գոցանից մի քանիսը կոտորվում են թողնելով միայն ձուեր, միւսերը շատ խորը թագնվում են դեանի տակ, ինչպէս միջինները: Մի քանի միջատներ ամբողջ ձմեռը քնած են մնում և զարթնում են միայն ձիւնը հալված ժամանակ: (Չմեռն ուր են գրնում ճանձերը) թռչուններից շատերը ձմեռը հազարաւոր վերատերով հեռանում գնում են տաք երկիրներ, ծիծեռնակները, սարեակները, արտուաները, սոխակները, դեռ աշունքն են հեռանում մեզանից: Վայրի սագերը, արագիլները, կարապները, կռունկները շարիշար երամներով երկարած գնում են երկրքով հիւսիսից դէպի հարաւ, այսինքն դէպի աւելի տաք երկիրներ: Այդպիսի թռչուններին ասում են տեղափոխիկ թռչուններ: Ապքաւները, փասիանները, ազոաւները, կաչաղակները, ծտերը մնում են մեզ մօտ ձմեռը, այդ պատճառով էլ ասվում են աներող թռչուններ:

Գազաններն էլ մեծ մասով ձմեռ ժամանակ թագնվում են որջերի ու փուչակների մէջ: Կոցանից մի քանիսը ամենացուրտ ժամանակը քնում են, կամ աւելի հեշտ ասել, թրմում են, ինչպէս ոզնին արջը, առնէտը: Ընտանի անասունները— ձիանքը, գոմէշները, կովերը, ուղտարները ցրտից ու քաղցից կկոտորվէին որ մարդս տաք գոմեր չլինէր նոցա համար և չպատրաստէր դարման, խոտ ու դարի:

Չմեռը գայլի մարդը իւր պատրաստութիւնը տեսնում է: Նա սկսում է վառարանները փակել, դռներն ու պատուհանները պնդացնել և տաք հազուստ հագնել: Անուաւոր սայլերի ու կառքերի տեղակ սկսում են գործածվել թեթեւ սահնակներ, որ ճանաչով սահում են ձիւնի երեսով: Կիւղացիք դաշտի գործերը դեռ աշունքն են լինում վերջացրած, բայց նոքա ձմեռն էլ ունին իրանց գործը: Կնանիքը ձմեռը իլիկ կամ ճակարակ են մանում ու գործում են գուլպաներ, կապերաներ, գորգեր և այլն: Չմեռ ժամանակն աւելի շատ են վառվում ձրագներ ու կանթեղներ, քան թէ ամառը: (Կնչո՞ւ):

Ուրախալի բան է, երբ ձմեռը ծագում է արեւը և ձիւնաթաղ դաշտերի վերայ պսպղում են միլիոնաւոր կայծեր, իսկ ծառերը հէնց իմանաս զարդարված են լինում ձիւնեղէն ասպիկներով: Բայց ձմեռը նա միայն կարող է ուրախանալ, ով որ տաք տուն ունի ու տաք հագուստ: ով որ բքաբեր ցրտի ժամանակ միջոց ունի նստիլ վառ հնոցի առաջը, կուշտ ընթրիք ուտել և յետոյ տաք անկողնի մէջ քնել: Բայց ի՞նչ է լինում թշուառ ծերունի աղքատի օրը: Չնայելով սաստիկ ցրտին, նա ստիպուած է ման գալ դռնէ դուռն, ձեռք մեկնել սորան ու նորան և սպասել թէ ով է «Աստուծոյ սիրուն» մի կտոր հաց տալիս նորան: Մերունին չունի դռնէ մի տաք քուրձ, նորա տրեխները ծակծկոտ են և հին, վերարկուն պատառ-պատառ, նորա ձայնը դողդոջում է ծերութենից ու ցրտից, աչքերը լցվում են արտասուքով, ձեռներն ու ոտները դողում են: Տրտում է այն մանուկն էլ, որ մանեցնում է կոյր աղքատին, խղճուկը կանգնելով կամ մէկ կամ միւս ոտքի վերայ՝ փչում է փետացած մատներին, այն ինչ դաժան ցուրտն էլ քամում է նորա աչքի արտասուքը: Ո՛հ, թո՛ղ



տուէք նորանց տաքանալու, կերակրեցէք նորանց և ձեռքից եկածը մի՛ խնայէք:

Բայց ձմեռը ամեն օր չի պարզ լինում: Մէկ էլ ես սեննում մի բուք վեր կացաւ, և սաստիկ քամին սուշելով ու Փշշալով սկսեց քշել գալարեղ օդի մէջ ձիւնի բուլաները: Շատ անգամ այսպիսի բուքերին ճանապարհորդը ճանապարհը կորցնում է: Լաւ է, եթէ նա խելք անի մտնի ու թաղվի ձիւնի տակ, (որովհետեւ այնտեղ տաք է լինում), եթէ ոչ՝ շատ հեշտութեամբ կփէտանայ նա դաժան ցրտի ու մրրկի ձեռքից: Ի՞նչքան ուրախ կլինի մարդ այդպիսի օրը գոնէ մի կերպ քաշ գալ մինչ զիւղը: Բարեւերտ զիւղացին սիրով ընդունում է ցրտահալած ճանապարհորդին, հնոցը թէժացնում է և հիւրասիրում է նորան Աստուծոյ սուլածով: Թունդ ցրտերը ջրօրհնէքին են լինում: Հիւսիսային երկիրներում այդ ժամանակ այնպիսի ցրտեր են պատահում որ թռչուններն օդի մէջ մինչև անգամ սառչում ու ցած են ընկնում գետնի վերայ:

ԱՂԲԱՏ ԿԻՆ

Յուրօր փչեց, ձմեռ սաստիկ,

Ձիւնը ծածկեց գետինը.

Ամենայն մարդ մտաւ իւր տուն,

Պատապարզիլ ցրտիցը:

Ժամի դռնում զողողալով

Կանգնած է մի աղքատ կին.

Նորա հանդերձը պատաս - պատաս

Չունի շապիկ իւր հագին.

Անհամարձակ նա իւր ձեռքը

Պարզում է անցկացողին —

«Ողորմութիւն արէք, պարոն,

Անտուն, անտէր աղքատին»:

Չեղ, սիրելիք, ասե՛մ ով էր

Այս խղճալի աղքատը,

Այն ցրտումը ոտաբոկիկ

Կանգնած ժամի դռնումը.

Շատ ժամանակ դեռ չէ անցել

Երբ նա փառքով ու պատուով

Ման էր գալիս փողոցներում

Իւր սեպհական կառքերով.

Այժմ վախով նա իւր ձեռքը

Պարզում է անց կացողին —

«Ողորմութիւն արէք: պարոն,

Անտուն, անտէր աղքատին»:

Ամենայն օր նորա դռնում

Կանգնած էին շատ կառքեր,

Միշտ հացկերոյթ, ընթրիք, զինի

Նուազարան ու տաղեր.

Ամենայն ոք ցանկանում էր

Լինիլ նորան բարեկամ.

Ամենայն ժամ նորան բաց էր

Շոյլը քսակը մեծատան.

Այժմ զրկված ամեն բանից,

Չունի անգամ հացի զին,

«Ողորմութիւն արէք, պարոն,

Անտուն, անտէր աղքատին»:

Ժամի դռնում նա կանգնած է

Աչքերը կոր, վեղը ձուկ.

Նորա նախկին բարեկամքը



Չեն ասում նորան, խղճուկի  
 Ե՛կ դու մեր մօտ, մենք կամօքենք  
 Քո վիճակի դառնութիւնս,  
 կը թուլացնենք ճակատադրիդ  
 Խիտտ հարուածի սաստկութիւնս,  
 Նա տանում է տառապելով  
 Այս տոկալի վշտերին, —  
 «Ողորմութիւն արէք պարօն»  
 Անտուն) անտէր աղքատին»:

ՅՕՂ, ԵՂԵԱՄՆ, ՁԻԻՆ ԵՒ ԿԱՐԿՈՒՏ

Քիչերն արեգակը մայր մտնելուց յետոյ, երկրի մա-  
 կերւոյթը, որ ցերեկով տաքացած է լինում՝ սկսում է  
 պաղել, որովհետեւ նորա տաքութիւնն օդի մէջ է անց-  
 նում, իսկ երբ երկիրը աւելի պաղ է լինում օդից) այն  
 ժամանակ նորա երեսին կաթիլ-կաթիլ սկսում են ժո-  
 դովել այն անտեսանելի գոլորշիքը, որ մինչ այն ժամա-  
 նակ գտնվում էին օդի մէջ. իսկ և իսկ այնպէս, ինչպէս  
 որ պաղ բաժակի կողքերին ժողովվում են ջրի կաթիլ-  
 ներ, երբ որ մենք տաք սենեակ ենք տանում նորան: Այդ  
 կաթիլները ցօղ են անուանվում. նոքա լինում են խոտերի  
 ու տերեւների վերայ սովորաբար առաւօտեան ժամանակի  
 երբ որ գետինը առաւել պաղ է լինում. նոքա շողշողում  
 են արևի տակ և մնում են երկար ժամանակ մինչ ցա-  
 մաքիլը այսինքն վերափն շոգիանայլ: Երաշտութեան մի-  
 ջոցին, երբ անձրևներ չեն լինում, ցօղը զոնէ մասամբ  
 զովացնում է ծարաւած բոյսերը:

Աշունքը, երբ զիշերով այնքան է պաղում երկիրը,  
 որ ջրի փոքրիկ մասերը նորան ղիպչելով սառչում են,

ցօղը գեանի երեսին, պաղած կտրներին, ծառերի տերե-  
 ների վերայ — Եղեամն է դառնում, և մենք զարթնելու  
 տեսնում ենք որ գետինը, խոտերը, տերեւները, ցանկերը  
 և կտուրները սպիտակել են: Բայց արեգակը բարձրանա-  
 լով՝ նորէն ցօղ է շինում նորան, իսկ ցօղը՝ նորէն շո-  
 գիացնում:

Եթէ որ անձրևի կաթիլներն անց են կենում այն-  
 պիսի օդի միջով, որ ամպերից սառն է լինում, այդ կա-  
 թիլները սառչելով՝ դառնում են սառցի կտորներ կամ  
 կարկուտ: Ուրեմն կարկուտը սառած անձրև է: Երբեմն կար-  
 կուի հատիկները շատ մեծ-մեծ են լինում. կարկուտը  
 գալիս է շատ անգամ ամարուան ամենաջերմ ժամանակը,  
 երբ քամին յանկարծակի պաղեցնում է օդը, յառաջ  
 քան ամպերի պաղելը: Հարաւային Ամերիկայում երբեմն  
 ձուրի մեծութեամբ կարկուտ է գալիս, այդպիսի կարկուտը  
 կոտորում է ոչ միայն թռչուններ, այլ և մեծ անասուններ:

Եթէ որ այն ամպը, որի միջից անձրևը գալու է լե-  
 նում, ինքը շատ պաղում է, այն ժամանակ նորա միջի  
 գոլորշիքը դառնում են գեղեցիկ ծիւնափայտներ, կամ փոք-  
 ըրիկ սառցային բիւրեղներ, դոքա բաղկանում են սառցի  
 ամենամանր կտորներից, որ ընդհանուր կենտրոնի շուրջը  
 դասաւորուած են լինում զուգաչափ: Ձիւնի հատիկները  
 տեսակ-տեսակ են լինում և երբեմն նմանվում են սի-  
 բունիկ աստղերի:

ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ԲՈՅՍԵՐՆ ԻՆՉ ՕՐՈՒՏ ԵՆ ՏԱԼԻՍ  
 ՄԱՐԳՈՒՆ

Մարդս ինչպէս աշխարհի տիրապետող՝ իւր կա-  
 թիլներով և մինչև անգամ իւր ցանկութիւնների համար  
 շահվում է կենդանիներից ու բոյսերից:



Անդանիններից մենք ստանում ենք միս, ճարպ, կաթնո՞  
ձու, կաշի բուրդ, սառ, ոսկր, եղջիւր, փետուր, մարգա-  
րիտ, փղոսկր) մեղը, մետաքս և էլն ուրիշ շատ նիւթեր:  
Շատ կենդանիներ, որ չեն տալիս մեզ ո՞չ ուտելի և ո՞չ  
հագնելի նիւթեր, զուարճացնում են մեզ. օրինակ սո-  
խակր, քնարիկը, թուլթակը. մի քանիսին հեծնում ենք.  
միւսերը պահպանում են մեր տունը, այլ միւսերը փչաց-  
նում են մեզ համար ֆլասակար անասուններին: Բայց  
կան և այնպիսիքը, որ ինչքան յայտնի է) միայն ֆլա-  
սակար են. զօրօրինակ, թունաւոր օձերը, անօգուտ) թէև  
փառահեղ, առիւծը, տաղտկացնող ճանձը և այլն:

Բուսական թաղաւորութիւնը մեզ աւելի շատ օ-  
գուտ է տալիս, քան թէ կենդանականը: Կրբև կերակուր  
մենք գործ ենք անում այնքան բազմաթիւ բոյսեր) որ  
նորանց համրելն անգամ դժուար է: Մի քանի բոյսերի  
պտուղն ենք ուտում) ինչպէս է) խնձորը տանձը, ընկոյզը,  
ծիրանը, կեռասը և այլն: Միւսերի ծաղիկները. օրինակ,  
թուզը) որի ծաղիկը թագնված է լինում պտղի մէջ,  
վարդը, որի անուշահոտ թերթերից քաղցրաւենիք են  
չինում և այլն: Այլ միւսերի սերմերն ենք ստանում.  
զօրօրինակ) ցորենը, դարին, կորեկը և առհասարակ բոլոր  
հացհատիկները, կանեփը, վուշը) արեւածաղկի սերմերը  
և այլն: Մի քանիսների միջուկն ենք առնում. ինչպէս)  
սաքօ ասված արմաւենուներ: Ուրիշները տալիս են մեզ  
իրանց տերեւները. օրինակի համար) կաղամբը, անա-  
նուխը) թէյը: Մի քանիսն առաջարկում են մեզ իրանց  
հիւթը) օրինակ, շաքարի եղիզը, ճակնդեղը, խնկենին:  
Միւսերն իրանց սոխարմատը (սոխուկը.) ինչպէս) սոխը,  
սխտորը, դետնախնձորը: Այլ միւսերի արմատներն ենք  
գործ դնում, զօրօրինակ) գազարը, ճակնդեղը պողկը և

այլն: Մենք դեռ չենք խօսում այս տեղ և այն բոյսերի  
մասին, որոնք գործ են անվում իրբև դեղ, և որոնց  
թիւ ու համարը չկայ:

Բոյսերը ոչ միայն կերակում, այլ և հագցնում են  
մեզ. այդպիսիքն են կանեփը, բամբակը և այլն: Շատ  
բոյսերից էլ ներկ ենք ստանում, որոնցով ներկում են  
չիթեր, չուխաներ, փայտաշէն կարասիք և տան պատեր:

Բացի ուտելիքից ու հագնելիքից՝ բոյսերը տալիս են  
մեզ նաև վառելիք և նիւթեր շինութեանց, նաւերի մա-  
կոյիների, դահոյքի և ուրիշ հազար ու մի բաների հա-  
մար, թղթի համար, որի վերայ մենք գրում ենք, թա-  
նաքի համար, որով գրում ենք:

Բայց այս դեռ բոլորը չէ.—բոյսերը մաքրում են այն  
օդը) որ շնչում ենք մենք. նոքա խլում են օդից անխային  
ԹՍՈՒԹԻՆԸ) որ ֆլասակար է կենդանիների կեաքին, նորա-  
նից անուխ են հանում իրանց համար և յետ են տալիս  
օդին ԹՍՈՒԹԻՆԸ, առանց որի ոչ մի կենդանի չի կարող  
ապրիլ:

Բոյսերը կերակրում են ոչ միայն մարդուն, այլ և  
ամեն մի շնչաւորի: Անդանիներից ոմանք ուղղակի բոյ-  
սերով են կերակրվում, իսկ այլ ոմանք ուտում են բոյսե-  
րով կերակրվողներին, բայց ամեն մի կեանք ունեցող՝  
ուղղակի թէ ընդմիջապէս) կերակրվում է բոյսերով: Առիւծը  
պատահում է անգօր այծեամին, բայց նա սնված է լի-  
նում խոտերով. առիւծը զիշատում է խզճուկ նապաս-  
տակին, բայց նապաստակը կերակրվում է փոքրիկ ծառերի  
կեղևով, տերեւներով ու կանաչներով. աղուէսը ուտում է  
հաւին, բայց նորա համեղ միսը զոյացած է լինում հաց-  
հատիկներից. կոպն ու ոչխարը տալիս են մեզ միս) բայց  
այդ միսը զոյանում է խոտից ու դարմանից) որ նոքա մար-  
դաս. ընծերը.

6244



սում են իրանց ստամոքսի մէջ: Պողվատի պէս ամուր փղոսկրը գոյանում է բրնձից, խոտերից ու տերեւներից, որոնցով կերակրվում է փիղը: Մեղուն մեզ մեզը է տալիս, բայց նա այդ մեղըը շինում է բոյսերի անօթիկներից: Շեքամբ մետաքս է հիւսում մեզ համար, բայց նա թելն նիւթը ստանում է թթենու տերեւներից:

Բայց և ինչքան դեղեցկութիւն են տալիս բոյսերը մեր երկրին: Նոքա ծածկում, կենդանացնում ու զարդարում են այն մեռեալ քարերը, կաւերը, աւազները, այն անկեանք հանքերը, որոնցից բաղկացած է երկրի կեղեքը: Ով որ եղել է մի աւազուտ կամ քարոտ անապատում, ուր հարիւրաւոր վերստ շրջակայ տարածութեամբ չի երևում ո՛չ մի ծառ, ո՛չ մի խոտ, և յետոյ մտել է մի առաւել երջանիկ աշխարհ—նա կանգնելով փառահեղ, պայծառ ու կանաչազարդ դաշտի մէջ տեղում և նայելով այն ծածան արտերին, գոյն զգոյն ծաղիկներին, ստուերախոտ ու զով անտառներին՝ չի կարող չփառաբանել այն Տիրոջը, որ ստեղծել է երկիրս և հրամայել է նորան զգե՞տաւորիկ հրաշալի բուսական հանդերձով:

ԿԵՐԱԿՐԻ ԱՂ.

Աղը միակ հանքային նիւթ է, որ գործ է անում մարդը իրրև կերակուր. իսկ իրրև դեղ գործ են անում մի քանի ուրիշ աղեր: Նա ոչ միայն համեղացնում է մեր շատ կերակուրները, այլ և օգտակար է և մինչև անգամ կարևոր առողջութեան համար. բացի դորանից աղի օգնութեամբն է, որ երկար ժամանակ պահում են միտք, ձարպը, ձկները, ոսկորները, վարունգը և շատ ուրիշ օրգանական (գործարանաւոր) առարկաներ:

Երբ

Աղն գոյնը ձեզ լաւ յայտնի է, դունով նորան դժուար է որոշել շաքարից, բայց համից խսկոյն կարելի է իմանալ մէկ բանի մէջ անկ կայ թէ չէ: Աղը բոլորովին լուծվում է ջրի մէջ և տալիս է նորան աղի համ: Բայց ջուրը կարող է լուծել իւր մէջ միմիայն որոշ չափով աղ, նայելով նոյն իսկ ջրի քանակութեանը, և եթէ չափից դուրս աղ անենք ջրի մէջ, նա էլ չի լուծիլ, կամ ինչպէս ասում են—կը յագնայ աղով:

Ջրի մէջ աղը լուծելուց յետոյ՝ կրկին կարելի է յետ ստանալ նորան, դորա համար հարկաւոր է միայն եռացնել ջուրը, մինչև որ բոլոր ջուրը դուրբշնանայ ու ցնդի օդի մէջ, այն ժամանակ մաքուր աղը միայն կմնայ տակը: Եթէ անենք աղաջուրը մի տափարակ ամանի մէջ և դրնենք նորան մի տեղ քանի մի օր, ջուրը փոքր առ փոքր կդուրբշնանայ, իսկ ամանի յատակի վերայ կերեան բազմաթիւ փոքրիկ բիւրեղներ, որոնց բոլոր վեց երեսներն էլ հաւասար կլինին իրար և որոնք այդ պատճառով անուանվում են խորանարդիկներ: Աղի բիւրեղները թափանցիկ են լինում և փայլուն:

Աղը կարող է լինել և՛ հաստատուն և՛ հեղուկ դրութեամբ, ուստի նորան ձեռք են բերում կամ զետնի տակից հանելով, ինչպէս ուրիշ շատ քարեր ու մետաղներ, կամ թէ աղով յագեցած ջրերից, օրինակ—ճերից, որոնց տակը բիւրեղացած նստած է լինում աղը:

Հարկաւոր է ասել, որ ամեն տեղ ծովի ջուրը աղ է պարունակում իւր մէջ, թէ և ոչ հաւասարաչափ, բայց ծովի ջրի մէջ բացի աղեց ուրիշ խառնուրդներ էլ կան, այնպէս որ այդ համը դառն է լինում և անպիտան լուծ համար: Հանքային աղը կամ քարաղը մեղանում ստանում են երևանի նահապի Եջմիածնայ գաւառի Կողբ գիւ-



ղեց և Հին—Նախիջևանից: Հայաստանը շատ երևելի է իւր բազմաթիւ քարաղի հանքերով. Ղարս քաղաքի քարաղը աղնիւ ու թափանցիկ տեսակն է. շատ ընտիր է նոյնպէս Թորգում քաղաքին մօտաւոր Նորչէն գիւղը քարաղը: Ծովի աղը ստացվում է մեղանում Բագու քաղաքից:

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Այն ժամանակուանից սկսած, երբ մարդիկ կարողացան թուղթ շինել, գրագիտութիւնն աւելի և աւելի սկսեց տարածվել, որովհետեւ թուղթը շատ էփան էր մագաղաթից և բոլոր ուրիշ նիւթերից, որոնց վերայ գրում էին առաջ. փող չունեցողն էլ այժմ կարող է ձեռագիրներն արտագրել: Սակայն արտագրելը շատ ժամանակ էր պահանջում, բայց դորանից, հեշտ չէր ձեռագիրներ ձեռք գցելը ևս: Ահա և հնարեցին տառեր ձուլելն ու միանգամից շատ գրքեր տպելը: Այս ի հարկէ) մեծ բերարութիւն էր մարդկանց համար:

Տպածը շատ հեշտ է կարդալ, քան թէ ձեռագիրը, և բաւական է միանգամ շարել տառերը մի գրքի համար,—նորանից յետոյ թէկուզ հազարաւոր օրինակներ տպիր այն գրքից մի և նոյն շարուածքի վերայ: Տպագրութեան արհեստը հնարեց մի գերմանացի, Գութենմբերգ անուանով, մեղանից 400 տարու չափ առաջ: Նորանից առաջ մի տախտակի վերայ փորագրում էին նկարներ կամ գրեր, սև ներկ էին քսում վրան և փորագրածը տպում թղթի վերայ: Գութենմբերգն սկզբում այն արեց միայն, որ տախտակի վերայ փորագրած տառերն սկսեց կտրտել, այսինքն շինեց ջուկ-ջուկ փայտեայ տառեր: Այսպիսի կեր-

պով էլ հարկաւոր չէր ամեն մի էջի համար առանձին տախտակ փորագրել, որ զիրքը տպվելուց յետոյ պէտք էր գէն գցել: Միևնոյն տառից այնքան շատ էր շինվում, որ հարկաւոր եղած տեղը շարում էին նորանից, առանց ձեռք տալու արդէն շարվածին: Երբոր զիրքը տպվում պրծնում էր, հարկաւոր էր միայն շարած տառերը ցրուել և ամեն մէկը իւր գլորոցը գցել, որ յետոյ էլ դժուար չլինի գանելը: Բայց փայտի տառերը դիմացկան չէին. ուստի և մտածեցին տառեր ձուլել արձձի ու գինիի խառնուրդից, այդպիսի տառերը ոչ շատ թոյլ էին, որ շուտով փչանան, ոչ էլ շատ ամուր, որ թուղթը պատեն:

Այժմ դրաշարը ձեռագրին նայելով՝ տառերը շարում է հաւասար չափով, շարքերի արանքում բարակիկ մետաղեղէն քանտններ է դնում, որ շարքերը չխառնվին իրար և ամեն մի երեսի շաւքերը կապում պնդացնում է առանձին շրջանակի մէջ: Այդ շրջանակները դնում են մեքենայի վերայ (քանիսը որ կարող է տեղաւորվել թերթի մի երեսին) տպագրական մուր են քսում և տպում: Արագատիպ մեքենաներ կան, որոնցից մէկը երեք գործաւորի օգնութեամբ մի ժամու մէջ կտպէ 5000 թերթ երկու երեսից էլ:

Երբ որ զիրքը տպվում է այսքան արագ և այսքան շատ քանակութեամբ, էլ նա թանգ չի կարող լինիլ. յետին աղքատն էլ եթէ կամենայ՝ կարող է մի քանի կուպէկով զիրք առնել և կարդալ: Բայց ինչքան արագ են հրատարակվում լուրերը տպագրութեան միջնորդութեամբ — դժուար է մինչև անգամ հաւատալ. օրինակի համար, այսօր երեկոյեան տեղեկանում են մի որ և իցէ պատերազմի կամ նաւերի զալստեան կամ մի ուրիշ բանի մասին, էգոնց առաւօտեան բոլոր քաղաքն արդէն կարդում է



այդ լուրը լրագիրների մէջ: Այսպէս ուրեմն տպագրութիւնը իրար մօտեցնում է մարդկանց և օգնում է լուսաւորութեան տարածվելուն:

ԴՐԱՄԻ ՔՍԱԿԸ

Երեք բարեկամ ուխտ էին դրել միմեանց հետ, որ կենսքի ամեն հանգամանքների ու կարիքների մէջ անձնազոհութեամբ օգնեն իրար) ինչպէս երեքեանքը մի անձն. նոքա բնակվում էին զանազան տեղերում և ժամանակ առ ժամանակ հաւաքվում էին ի միասին, որ մէկ մէկի յայտնեն իրանց գլխի անցքը: Սոցանից մինին միանգամ պատահեց փողի կարօտութիւն) որ թէև այնքան զժուար չէր անցկացնելը, բայց մեծ պակասութիւն կրերէր նորա անունը) եթէ ստիպված լինէր հրապարակաւ յայտնել իւր կարօտութիւնը: Իսկոյն թուղթ գրեց նա իւր մօտաւոր բարեկամին և խնդրեց որ ուղարկէ իրան հարկաւոր եղած փողը: Միւս օրը ստացաւ փողը մի քոակի մէջ կնքած. նա զբազված լինելով դեռ ևս ուրիշ գործով, մի կողմ դրեց քսակը) առանց բաց անելու: Մի քիչ անցած, մինը թուղթ բերեց սորա մօտ միւս բարեկամից, որ խնդրում էր առաջին իսկ փոստով ուղարկել այնքան փող, ինչքան կարող էր: Արդարամիտ մարդը կարծելով թէ իւր բարեկամը աւելի մեծ զժուարութեան մէջ է՝ առանց երկար մտածելու առաւ կնքած քսակը և ուղարկեց բարեկամին:

Բայց էզսը երեկոյեան առաջին բարեկամը) որից ինքը ստացել էր փողը, եկաւ նորա մօտ և տուեց նորան մի և նոյն կնքած քսակը: «Այս ի՞նչ զարմանալի անցք է) հարցրեց

առաջին բարեկամը. այս քսակը ինչպէս ևս կնքած ուղարկել էի քեզ, այնպէս էլ դարձել է ինձ մօտ) խնդրեմ բացատրես ինձ բանի որպիսութիւնը:» — Մի զարմանար պատասխանեց միւս բարեկամը) ևս դեռ չէի բացել քսակը, երբ իմ և քո բարեկամը թուղթ էր գրել ինձ և շատ խնդրում էր) որ ունեցած փողս ուղարկեմ իրան: — «Այժմ հասկանում եմ բանը) ասաց առաջինը) ևս իմ բոլոր պատրաստի փողս ուղարկել էի քեզ և վախենալով) որ մի գուցէ փողի հարկաւորութիւն ունենամ՝ գրեցի մեր բարեկամին և փող խնդրեցի նորանից: Ահա տեսնում ես որ նա էլ իւր մօտ չունենալով խնդրել է քեզանից) որ ուղարկէ ինձ: Այժմ վեր առ այս փողը և գործ դիր) որովհետև նա քեզ աւելի է հարկաւոր: Եւ ի՞նչ պէս կարող է մեզ մի կարօտութիւն պատահել) երբ մենք այսպէս սրտակից բարեկամ ենք միմեանց:»

\* \* 8. \* \*

Արիտոտէլ հին փիլիսոփային հարցրին, թէ ինչ է բարեկամը: Ասաց. «Մի հոգի երկու մարմնի մէջ»:

ՋԵՅՆԵՐՍՕՆԻ ՏԱՍՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

Միացեալ նահագների նախագահ Ջեֆերսօնը) որ մեռաւ 1826 թուականին) իւր բարեկամին ուղարկած նամակի մէջ գրել էր յետագայ տասն կանոնները:  
Ա. Ինչ որ այսօր կարող ես անել) էզուցվան մի, գցիր:  
Բ. Ինչ որ ինքդ կարող ես անել) ուրիշին մի՛ անիլ տար:  
Գ. Մինչև չվաստակես՝ փող մի՛ վաստակ:  
Դ. Իժման է ասելով մի՛ գնիր այն բանը) որ քեզ համար անօգուտ է:



Ե. Հպարտութիւնն ու գոռոզութիւնը մեզ աւելի  
փնաս կբերեն, քան թէ սովը ծարաւն ու ցուրտը:

Զ. Սակաւ ուտելներու համար երբէք չենք զղջալ:

Է. Սիրով արած բանից մարդ չի ձանձրանալ:

Ը. Քանի՛ քանի անգամ տրտմումենք միայն մեր  
երեւակայած թշուառութիւններով, որ իրօք ամենեւին  
չեն պատահում մեզ:

Թ. Ամեն բանի լաւ կողմն առ միշտ:

Թ. Եթէ բարկայած լինիս՝ խօսելուցդ առաջ մինչև  
տասն համբիր, իսկ եթէ կիրքդ սաստիկ լինի—մինչև հա-  
րիւրը:

ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹԻՒՆ

Երկու երիտասարդ, որ սերտ բարեկամ էին իրար  
հետ, մի գարնանային օր ձեռք ձեռքի տուած զգօնում  
էին անտառի մէջ: Նոցանից մինը ասաց իւր ընկերին. եկ  
որոնենք այստեղ մի պատկեր մեր բարեկամութեան համար:

«Մտիկ արա, ասաց առաջինը, այս տերեւազարդ  
վայելչակազմ կաղնուն, որ առոյդ զօրութեամբ բարձրա-  
նում է այստեղ ինչպէս մի տաճարի սիւն. մտիկ արա և  
այս քնքոյշ պատուտակին, տես ինչպէս գրկախառնել է  
նորան, կարծես թէ կամենում է միանալ նորա հետ. ա-  
ռանց կաղնուն նա պէտք է փռվէր գետնի երեսով:» Ե-  
րիտասարդները նայեցին միմեանց երեսին ու խօսեցին.—  
Գեղեցիկ պատկեր է դա. դալար կանաչութիւնը քաղց-  
րապէս զարդարում է ծանրադէմ կաղնու բունը. այդպէս  
էլ աւելի զօրեղը աղնուացնելով ինքն իրան, սիրով քա-  
շում ու բարձրացնում է իւր վերայ նորան, որ աւելի  
քնքոյշ է և թոյլ: Այս մի գեղեցիկ ու քաղցր ներդաշ-

նակութիւն է այս բայց դա՛ չէ բարեկամութեան պատ-  
կերը:

«Ահա այն թումբի կուրծքի վերայ այգեգործը կա-  
պում է խաղողի ծառը փեկոնի վերայ, դա մի խորհրդաւոր  
միաւորութիւն է: Ամուրը կրում է իւր վերայ աւելի փափ-  
կին ու օգտակարին, որ պատրաստէ մտրդուս համար  
ամենազնիւ պտուղը: Բայց մի՞թէ այդ դաշնաւորութիւնը  
չէ հաստատվում մարդու ձեռքով, ասացին երիտասարդ-  
ները. այդ անվում է շահ ստանալու համար, և մի՞թէ  
չէր կարող պատահել, որ խաղողինն ծանր ողկոյցնե-  
րով բեռնաւորված ճեղքէ իրան պահպանող ծառի  
ճիւղը և կամ իւր լայն տերեւներով ծածկէ նորա տերե-  
ւները: Տղեղ չէ այդ պատկերն էլ, դա նման է քաղա-  
քական ընկերութեան մէջ մարդկանց ոյժերի միաբանու-  
թեանը, բայց բարեկամութեան պատկեր չէ դա:

Բարեկամութեան հոգեկից դաշնաւորութիւնը չունի  
իրան հաւասար բան ոչ երկնքումը և ոչ աշխարհիս վե-  
րայ ասում էին նոքա: Վերջապէս նոքա հասան երկու  
մատաղատունկ կաղնիների միաւորված շուքի տակ և  
մտիկ էին անում այն փառաւոր և ուժեղ ծառերին:  
Ի՞նչ հիանալի տունկեր են սոքա, ասացին երիտասարդ-  
ները: Սոցա արմատները պինդ խրտրտած են իրար, սոցա  
կատարները միահաւասար բարձրանում են դէպի երկինք.  
Երկունս էլ համազօր ընդդիմանում են փոթորկին, և եթէ  
յաղթվին՝ երկունս էլ միասին պէտք է կործանվին: Նմա-  
նութիւն չունի՞ արդեօք այս մեր բարեկազութեանը,  
հարցրին երիտասարդները: Նոքա նայեցին միմեանց երե-  
սին փայլաաակող աչքերով և գրկախառնեցին իրար այ-  
րական կաղնիների հովանաւորութեան տակ:



ԲԱՐԴԻՆ ՈՒ ՎԱՋՐ

Մի օր բարդի ծառը կցեց նախատել  
նազողղե վազին՝ գոռոզ դէմք առած.

— «Ի՞նչ ես գուճ եկել, տկար արարած.

Ես էլ որ չլինիմ, շուաք չտամ քեզ .

Ի՞նչ պիտի անես.

Թէ որ չթողնեմ

Փաթաթվես ինձնով,

Ասա ինձ, էլ ո՞վ

Քեզ կպահպանե,

Բարակ քամին էլ հողիդ կհանէ:

Մտիկ արա ինձ, տես ո՞ւր եմ հասել

Ինչպէս հասակաւ, որ ամեն մարդ էլ

Քեզ մտիկ տալիս՝ ուշն ու խելք դնայ

Շլինք ծռելով ո՞վ պատիւ կտայ:

Ոչ ցից է ինձ պէտք, ոչ զերան, ձողե.

Մէկ առատս գետնին, միւսը երկնքի

Ամպի անձրեկի, քամու առաջին.

ձղներս վեր քաշած, որ սուր ու կացին

Նորան չբխուին:

Բայց ձեր խելք՝ ցիղը դուրս եկաւ թէ չէ՝

Շուտով շլինքն է խոնարհում, թերվում,

Ոտի տակ ընկնում, մէկ հով ղխուցելիս

Գետնին չքրի չոք դէս ու դէն ընկնում.

Ափսոս այդ պտուղ, որ դուք էք տալիս:

— «Ինչ իմ անում ես հաստ ճիւղն ու հասակը,

Շատ բարձրանանք էլ, դարձեալ մեր ազգը

Ա՛յն սրտի տէր չէ՝ որ զլուխ բարձրացնի»,

Պատասխան տուեց վաղը սիրելի:

«Ուր թողնենք մեր քաղցր ստղը ճիւղերը,

էլ ո՞վ կցրուի մարդկանց վշտերը,

էլ ո՞վ այն ազնիւ, այն սուրբ բաժակը

կտայ, որ յիշեն հոգու յիշատակը:

Իսկ է) երբեմն շուաքդ տեսնում ենք,

Երբեմն քեզանով մենք փաթաթվում ենք,

Բայց այն էլ կայ որ մեր բարի տէրը,

Թէ որ չստանայ մեր օգուտները,

Քեզ մի օր էլ է չե պահել այդում.

Ուրեմն ի զուր ես դու գոռոզանում.

Մեզ որ պահում են, սիրում, ջուր տալիս՝

Սորանից քեզ էլ է մեր շահը գալիս:

Ինչքան սիրտդ տայ, այնքան բարձրացիր,

Բայց և խնայիր»—

Մենք էլ որ պտուղ չտանք քեզ նման,

Մեր նիւթն ու ոյժը չկորցնենք այսքան,

Ոչ կկեռանանք, ոչ կցածանանք,

Այլ կհաստանանք ու կմեծանանք.

Բանից վախեցողն ու փորի գերին

Սյդպէս կգերանայ հասնի երկնքին»:

\* \* 9. \* \*

Մի ծնող իւր որդուն բերելով ուսուցչի մօտ՝ խնդրեց, որ դաստիարակէ նորան. Երբ ուսուցիչը պահանջեց իւր աշխատանքի վարձը տարեկան 100 մանէթ, ժլատ ու տղէտ ծնողը զարհուրելով վարձի բանակում իւր ձեռքից՝ արաց. «օրհնած, այդքան փողով ես մի սարուկ կարող եմ դնել»: Ուսուցիչը պատասխանեց. «Գնիր, այն ժամանակ կունենաս երկու ստրուկ»:



Մի վանքում կենում էր մի կրօնաւոր, որ իրիկնապահին շատ վաստակած ու թուլացած էր երևում: Վանահայրը մի անգամ հարցրեց նորանից այդ բանի պատճառը: «Ո՛հ, պատասխանեց կրօնաւորը, ես ամեն մի օր այնքան գործ ունիմ կատարելու, որ եթէ Աստուծոյ շնորհը չօգնէ ինձ՝ իմ՝ զօրութիւնս չի հերիքանալ:— Ես երկու արծիւ ունիմ սանձելու, երկու նապաստակ դադարեցնելու, երկու բազէ կրթելու, մի վեշապ յաղթահարելու, մի առիւծ նուաճելու»:— Այդ ինչ յիմար գանգատներ են, ասաց վանահայրը, այդպիսի զանազան գործեր միասին չեն յանձնում մի մարդու, և իմ վանքումս ամենեւին այդպիսի պարտականութիւններ չկան: «Այնու ամենայնիւ, պատուական հայր, ես սուտ չասացի, պատասխանեց կրօնաւորը:— Երկու արծիւներն իմ աչքերս են. որոնց պէտք է մեծ զօրութեամբ հսկեմ, որ չլինի թէ հաւանին այնպիսի բաների, որ կարող էին վնաս տալ իմ յաւիտենական երանութեանը: Երկու նապաստակներն իմ սոսներս են, սորանց պէտք է թոյլ չտամ վազելու կորստական ուրախութիւնների քամակից և ման գալու յանցաւոր ճանապարհներով: Երկու բազէներն իմ ձեռներս են. սորանց պէտք է կրթեմ ու արխայնիմ, որ կարողանամ նոցանով ինձ և իմ կարօտ եղբայրակիցներին օգնել: Վիշապն իմ լեզուս է. սորան պէտք է միշտ սանձի տակ պահեմ, որ նա չխօսի ոչինչ անպայել և անպիտան խօսք: Առիւծն իմ սիրտս է, դորա հետ անդադար պէտք է կռիւ տամ, որ ունայնութիւնը և անձնասիրութիւնը չը թազաւորեն նորա վերայ, այլ որ Աստուծոյ հոգին բնակվի և ներգործէ նորա մէջ: Հիւանդն իմ մարմինս է, որ ինք-

նահաճութեամբ երբեմն այս բանն է ցանկանում, երբեմն այն, առանց քնելու թէ ցանկացած բանը վնասակար է արդեօք թէ օգտակար իմ ճշմարիտ առողջութեանը համար: Այս բոլոր գործերը վաստակեցնում են ինձ»: Վանահայրը զարմանքով ականջ էր դնում կրօնաւորի ասածներին, և վերջումը խօսեց այսպէս. «Եղբայր, դու աշխատում ես Տիրոջ այդումը, նա կվարձատրէ քո ջանքը, յաւիտենական կերակրով կհանգստացնի քո վաստակաբեկ կարողութիւնը:

ԲԱԺԱԿ ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ

Ահա մթնեց արեւմուտքը Հրէաստանի աշխարհին, Պայծառ օրը տեղի տուեց երեկոյեան խաւարին. Արեգական վերջին լուսով դեռ կիսայ էր վառ ի վառ Գրկած պատած այգիներով Ելէօնին սուրբ կատար: Երուսաղէմ— փառք հնու թեան լերանց վերայ հանգչում էր. Կարկաչելով Յորդանանը ավիերի մէջ թաքցում էր, Մեռեալ— ծովը քնաթաթախ աչերն ի վեր ամբարձած, Համարում էր անթիւ ասողեր երկնից տեսքին ըզմայլած: Մուլթը իջաւ... տարածեցաւ զերեզմանի լուսթիւն, Ծագեց լուսինն ու լոյս տուեց Գեթսեմանի այգիուն, Զիթենիի ծարերու տակ հողի վըայ տարածած, Երեք հողի խոր քնել են դարպն ու հողսը մոռացած. Բայց ուրիշ քունկաշկանդել էր համայն ազգի մարդկութեան, Խրուած թաղուած մինչև կոկորդ ճահիճի մէջ մոլութեան: Միայն ՄԻՆԻ սուրբ աչերից քունը հեռի էր փախչում, Ոչ խայթ խըղճի, ոչ աշխարանք նորա հոգին էր տանջում: Նա անմեղ էր. մոլութեանն նա միշտ մնաց անհաղորդ.



Իոկ մարդկութեան համար թափեց այսօր արցունք յորդ,  
 Մահագուշակ սարսուռ ընկաւ նորա տկար մարմնին  
 Երբ փրկութեան մարդկան ազգի բաժակ տեսաւ առաջինս:  
 «Հայր, կոչեց նա, վիշտը հոգին իմ Ծնչումէ չարաչար.  
 Քանի որ կամ սրակ ու փուշ աչքէս անցնում են շար-շար.  
 Կուգայ ժամը (ես այդ դիտեմ) զառը կլինի ողջակէզ.  
 Չի արանջալ իւր վեճակէն, կը խոնարհէ գլուխը հեզ,  
 «Միակ Որդիդ պիտի մեռնի» որ ազգ մարդկան ապատէ,  
 Անգոհ մարդը նորա զլսուն հայհոյանքներ կը թափէ:  
 Հայր, Հայր, ինձնից թող հեռանայ այս բաժակը դառնութեան  
 Որոնց համար ես պիտ մեռնիմ՝ բնաւ չարժեն փրկութեան.  
 Բայց թէ Որդուդ դառն մահը ազգիդ կուտայ նոր մի կեանք,  
 Նոցա անթիւ մեղաց համար լիցի արիւնն իմ փրկանքս:

\* \* 10. \* \*

Մի փիլիսոփայից հարցրին, թէ ինչ բան առաւել հին է. նա պատասխանեց. Աստուած. որովհետեւ նորա զոյուծիւնն անսկիզբն է: Հարցրին. ինչ բան ամենազեղեցիկ է. պատասխանեց. Աշխարհը. պատճառ, նա Աստուծոյ զործն է, եւ նորանից աւելի զեղեցիկ ոչինչ բան չկայ.— Ո՞ր բանն է ամենից մեծ.— Տարածութիւնը. որովհետեւ ամենայն բան պարունակում է իոր մէջ.— Ի՞նչ բան աւելի շուտափոյթ է.— Մխտրը. ըստ որում թռչում ու վազում է ամենայն տեղ.— Ո՞ր բանն է ամենից զօրաւոր.— Կարգը, որ ամեն բանի յաղծում է: Ո՞վ է, վերջապէս, ամենից իմաստունը.— Եւրամտկը. որովհետեւ ամենայն բան գտնում է:

### ՄԱՐԹԻՆՆԵՐ

Եթէ կամենաք մի քար կտորելով քանի մի մասն անել, պէտք է զարկենք այդ քարին կռանով կամ մի

ուրիշ բանով, եթէ ոչ քարը չի կտորուիլ: Սորանից երևում է, որ քարի մասները պինդ կցուած են միմեանց հետ մի անշարժ զօրութեամբ: Այդ զօրութիւնը, որ քարի մասները պահպանում է իրարից հեռանալուց՝ ասպիւմ է կցում: Այս զօրութիւնը տեսնում ենք և ուրիշ շատ մարմինների մէջ. օրինակ, երկաթի սպունդի շրթեղէնի և այլն բաների. բայց ամենի մէջ ոչ հաւասարապէս: Այսպէս երկաթը չի կտորտվում կռանի զարկով, իսկ սպունդը և շրթեղէնը կարելի է մասներով էլ մաս մաս անել: Բայց այսու ամենայնիւ բոլոր այդ մարմինները իրանք իրանց չեն քայքայվում, դոցա մասները մընում են միմեանց հետ կցուած: Այս տեսակ մարմինները, որոնց մասերն իրար հետ պինդ կպած են կցման զօրութեամբ, ասվում են հաստատուն կամ պինդ մարմիններ: Ինչքան շատ լինի մի որ և իցէ մարմնի մէջ այդ կցումը, նա այնքան խիտ կլինի և ամուր:

Բայց արդեօք ջուրը և կաթն էլ կարող են հաստատուն մարմիններ անուանուիլ: Սթէ ջուրը բաժակի մէջ ածենք՝ նորա մասերը չեն հեռանալ միմեանցից և հաստատուն մարմնի պէս կերևի մեզ, բայց եթէ բաժակը կտորուի կամ գլորուի՝ ջուրը կսկսի թափուիլ: Այս նորանից է յառաջանում, որ ջրի մասների մէջ համարեա թէ չկայ կցումն: Այդ պատճառով երբ որ կամենում ենք ջուրը և կաթը պահպանել թափուելուց՝ լցնում ենք ամանների մէջ: Ուրեմն ջուրը և կաթը հաստատուն մարմիններ չեն: Այս տեսակ մարմինները, որոնց մէջ կցումն այսքան աննշան է, ասվում են հեղուկ մարմիններ կամ հեղանիւթ: Ջուրը կաթը և ուրիշ հեղուկները կարելի է լցնել կամ թափել կաթիլներով և այդ պատճառով դորանց անուանում են կաթիլանոց կամ ծորելի մարմիններ:



Մեզ ամեն կողմից շրջապատած է օդը) որով մենք շոունչ ենք առնում: Տեսնենք դա ինչպիսի մամին է: Վերցնենք մէկ փամփուշտ, փչենք նրան ու յետոյ պինդ կապենք բերանը: Մեր փչած օդը այժմ փամփուշտի մէջն է: Հիմայ սխմենք ձեռքով փամփուշտը և յետ քաշենք ձեռքներս: Մենք կնկատենք որ փամփուշտը առաջ կսխմաւի իսկ յետոյ երբ որ վերցնենք ձեռքներս) կրկին կընդուն է իւր առաջուան փչուած դրութիւնը: Այս տեսակ մամինները) որոնք սխմուելուց) թեքուելուց) ճնշուելուց յետոյ, կրկին ընդունում են իրանց առաջուայ դրութիւնը, ասվում են առածդակտն մարմիններ: Առաձգական մարմինների օրինակը մենք տեսնում ենք ուղեկի) պողո՜վատէ զսպանակի և սպունգի մէջ: Այդ պատճառով օդն էլ է առաձգական մամին: Արձակենք այժմ փոքր ինչ մեր փամփուշտի կապը և ձեռքներին մէկը դնենք բերանի վերայ միւսովը ճնշենք նորան: Այդ ժամանակ մենք կզգանք որ փամփուշտի մէջ եղած օդը երբեմն վըսսալով դուրս է հոսւում, և կարծես թափվում է փամփուշտից) որպէս թէ փամփուշտի միջինը չոր հեղանիւթ լինէր: Այդ պատճառով օդը առածդակտնանոց մարմին է: Մի և նոյն ժամանակ նկատում ենք որ փամփուշտի բերանը արձակում ենք թէ չէ՝ միջև եղած օդը իսկոյն սկսում է հոսիլ: Այդ նրանից է յառաջ դալիս) որ օդի մասները միմեանց հետ ոչինչ կցումն չունին. նոքա մինչև անգամ աշխատում են հեռանալ միմեանցից և պտըտիլ ամեն կողմ: Այդ պատճառով եթէ կամենանք պահպանել օդը կամ որ և իցէ ուրիշ առաձգականահեղուկ մարմին) պէտք է պահենք նորանց ամրապէս փակած ամանների մէջ:

Վեր առնենք այժմ մի կտոր սառուց: Մենք արդէն գիտենք որ սառուցը հաստատուն մարմին է: Բայց այդ

սառուցը դնենք մի ամանի մէջ և բռնենք մտի բոցի վերայ: Այդ ժամանակ սառուցը կհալի և մենք կստանանք կաթիլահեղուկ մարմին) այսինքն ջուր: Եթէ այդ ջուրը տաքացնենք) կնկատենք որ նորա միջից սկսում է ցնդիլ կաթիլահեղուկ մարմինը—ջրային շոգիները:

ԿՈՅՐԵՐԸ

Մի քանի կոյր մարդ ընկած մէկ ճամայ Գնում էին այնպէս ինչպէս կոյրը կերթայ. Ոտք էին փոխում, սայթաքում, ընկնում, կամ դիւին տալով գետնի վրայ չքում: Մի անցուորական այս հէնց որ տեսաւ Սիրտը միմիջաց, մէկ փայտ վեր առաւ կոյրերին տուեց, որ էլ վայր չընկնին, փայտը դէմ տալով գնան տեղ հասնին: կոյրերից մէկը գլուխը պատուած փայտը ձեռն առաւ, դարձաւ առաջնորդ. Այսպէս լոքիլոք) մէկ մէկից բռնած Ուղեորվեցան կոյրերը ճամպորդ: Յանկարծ մէջները կռիւ բացվեցաւ, Ով ասես՝ առաջ գնալ կամեցաւ: Այս չվերջացած՝ մի ուրիշ քամի Մտաւ քթները. թէ ձեռնափայտի Յեղն ինչից կլինի ի՞նչ ծառից կտրած: — Բոխի փայտից է, մէկն ասաց յանկարծ. Միւսը ընկերի դունչը ձմռելով՝ «կաղնուց է պոկած», ասաց գոռալով: Այսպէս հետ գհետ բոլորեց կռիւ) Գաս. ընծերոց.



Եւ ո՞վ է կարող տալ համար, հաշիւ,  
 թէ քանի մուշտի) քանի զարկ) քացի  
 Հասցրին իրար կոյրերը խելացի.  
 Մեծ տուր ու գմփոց, աղմուկ բարձրացաւ,  
 Գլուխ ու բերան արնով ներկվեցաւ:  
 Այն փայտը որ պէտք է նորանց պահպանէր,  
 Միս ու աղցան շինեց բոլոր սկրններ.  
 Խելօք կոյրերից մէկն էլ է սակայն  
 Ասածը թողուլ չեղաւ համաձայն:



Իմաստուն մարդիքը մեզ պէս կոյրերին  
 Որ հաւատ տուին, օրէնք կարգեցին,  
 Կամեցան որ մեզ օգնութիւն անեն  
 Ոչ թէ մեր տունը քանդեն կործանեն:  
 Բթամիտ կուրին ինչ ժամ պատարագ.  
 Այնքան ձգձգեցինք հաւատ ու բաժակ,  
 Որ մէկի տեղը հազար ու միլիոն  
 Իրար գլուխ կերան, որ պահեն կանոն:



ՔՐԻՍՏՈՆԵՆՈՒԹԵԱՆ ՍԿԻՋԲԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Ա.

Փրկիչը տակաւին աշխարհի վերայ էր, երբ Հայոց  
 Աբգար թագաւորը լսելով նորա հրաշագործութիւնների  
 համբաւը և իմանալով որ Հրէաները հալածոււմ ու նե-  
 ղացնոււմ են նորան, նամակ գրեց որ գայ իրան բժշկէ և  
 յետոյ իրան հետ միասին հանդիստ ու ապահով բնակվի

Հայաստանի Եղեսիա քաղաքումը: Յիսուս անձամբ չկարո-  
 ղացաւ Աբգարի մօտ գնալ, բայց նամակով խոստացաւ,  
 որ իւր առաքեալներից մէկին կուղարկէ: Քրիստոսի համ-  
 բարձոււմից յետոյ թաղէոս առաքեալը եկաւ Հայաստան,  
 բժշկեց Աբգարին և մկրտեց ինչպէս նորան, այնպէս էլ  
 քաղաքացիներից շատերին, զլիաւորապէս մեծամեծներին:

Աբգարն սկսեց մեծ ջանք անել Հայաստանի մէջ  
 քրիստոնէութիւնը տարածելու համար, և ոչ միայն ինքը  
 հոգևով ընդունել էր քրիստոնէական ճշմարիտ հաւատը,  
 այլ և նամակներ էր գրում ու խնդրում շրջակայ երկր-  
 ների տիրապետողներին, որ քրիստոնէութիւնը չհալածեն  
 իրանց իշխանութիւնների մէջ, այլ ընդհակառակն աշ-  
 խատեն, որ նա տարածվի. մինչև անգամ ինդրեց Հռով-  
 մայեաց Տիրերիոս կայսերը, որ Հրէաներին պատժէ Քրիս-  
 տոսի հետ անթաքար վարվելներուն համար:

Սակայն իւր ցանկացած նպատակը գլուխ չտարած՝  
 մեռաւ Աբգարը, որ անդրանիկն եղաւ քրիստոնէայ թա-  
 գաւորներից:

Բ.

Բայց քրիստոնէութեան արևը երկար չփայլեց Հայոց  
 երկրի վերայ. հեթանոսութիւնը իւր մռայլ քօղով կրո-  
 կին փակեց հայերի հոգեկան աչքը: Մէկ կողմից Աբգարի  
 յաջորդները հալածեցին նոր կրօնը, միւս կողմից էլ  
 ազգն ինքն էր դեռ ևս անպատրաստ մի այնպիսի վսեմ  
 ուսումն ընդունելու համար, որպիսին Քրիստոնէական  
 կրօնն էր:

Այդ ժամանակվանից մօտ 300 տարի էր անցել,  
 երբ քրիստոնէութիւնը կրկին անգամ, բայց առաջվանից  
 աւելի զօրեղ միջոցներով, սկսեց մտցնել Հայաստանի



մէջ: Հայոց թագաւորն այդ միջոցին Տրդատն էր, որ ա-  
նուանի էր իւր զարմանալի քաջութեամբը և Հռովմ քա-  
ղաքումն ստացած վարժութիւններովը:

Միանգամ Տրդատ փառքով ու յաղթանակով մտաւ  
Երիզա գիւղը, որտեղ զանկում էր Անահիտ շատուա-  
ծուհու մեհեանը: Թագաւորն ինքն սկսեց պաշտել Ա-  
նահատին և հրամայեց, որ երկրպագանեն, զոհեր մատու-  
ցանեն և կանաչ պսակներ ու ոստեր ընծայ բերեն նորան:  
Այդ ժամանակ մի Գրիգոր անունով մարդ չկատարեց  
թագաւորի հրամանը, որովհետև սրտանց քրիստոնեայ էր:  
(Գրիգորն այն Անակայ որդին էր, որ նենգութեամբ սպա-  
նել էր Տրդատի հայր Խոսրով թագաւորին): Թագաւորը  
թէ քաղցրութեամբ և թէ զանազան պատիժներ սպառ-  
նալով՝ ստիպեց Գրիգորին, որ քրիստոնէութիւնը թողու-  
բայց երբ տեսաւ, որ ի զուր էր իւր աշխատանքը՝ սկսեց  
զարհուրելի չարչարանքներ տալ նորան, վերջը երբ ի-  
մացաւ, որ Գրիգորը Խոսրովին սպանողն որդին էր՝ հրա-  
մայեց որ նորան կապտանեն, Արտաշատ բերդի խոր վերապը  
զցեն:

Երկար ժամանակ մնաց քրիստոնեայ Գրիգորը վե-  
րապի մէջ, հրաշապատում կեանք անցկացնելով այնտեղ,  
մինչև որ Տրդատը և իւր երեւելի մերձաւորներից շատերը  
չարաչար հիւանդանալով, թագաւորի քոյր Խոսրովիկայի  
երազեց իմացան, որ պէտք էր անշուշտ Գրիգորին հանել  
խոր վերապից, որ բժշկէր նոցա անտանելի ցաւազարու-  
թիւնը:

Ելաւ Աստուծոյ մարդը վերապից և բժշկեց ախտա-  
ժէտների ոչ միայն մարմինը, այլ և հոգին, դարձնելով  
դէպի քրիստոնէութիւն և մկրտելով նորանց: Գորանից  
յետոյ Տրդատի և առհասարակ կառավարութեան օգնու-

թեամբ Ս. Գրիգորը սկսեց ազատ կերպով քրիստոնէու-  
թիւնը Հայաստանի զանազան կողմերում ուսուցանել  
դարձնել Հայերին դէպի այդ ճշմարիտ հաւատը:

Տրդատի ջերմեռանդ քրիստոնէութիւնն ու նորա  
թագաւորական զօրութիւնը մի կողմից Ս. Գրիգորի բազ-  
մաճիգ աշխատանքը և քրիստոնէական ուսմամբ բաց-  
ված ուսումնարանները միւս կողմից՝ օգնական եղան որ  
Հայաստանի մէջ քրիստոնէութիւնը տեղական արմատ  
զցէ: Ս. Գրիգորը կործանեց այլ և երկրում զանազոց կու-  
տունները և բազմացրեց վանքերի, եկեղեցիների և եկե-  
ղեցականների թիւը: Մեր Էջմիածնի մայր եկեղեցին հիմ-  
նարկված է նոյն իսկ Ս. Գրիգորի ձեռքով: Այսպէս իւր  
քրտնաջան ճգամբ տարածեց Ս. Գրիգորը Հայաստանի մէջ  
քրիստոնէական ուսման պայծառ լոյսը, որոյ համար էլ  
անուանվեցաւ «Ղուսաւորիչ Հայաստանեայց»:

ՀԱՅՈՑ ԳՐԵՐԻ ԳԻՒՏԸ

Մենք արդէն գիտենք, որ Հայաստանի մէջ քրիստո-  
նէութիւնը տարածելու ժամանակ Ս. Գրիգոր Ղուսաւո-  
րիչը և Տրդատ թագաւորը բազմացրին ուսումնարանների  
թիւը իբրև հեշտ միջոց լուսաւորութիւն տարածելու  
համար. բայց չնայելով ամեն տեսակ հոգատարութեան  
թէ Տրդատի ու Ղուսաւորչի օրերով և թէ նոցանից  
մինչև 100 տարի յետոյ, ուսման գործը չկարողացաւ ժո-  
ղովորի մէջ աջողակ ընթացք ստանալ: Ի՞նչ էր սորա  
պատճառը:— Այն էր, որ Հայերը ստիպուած էին եկեղե-  
ցումն էլ, ուսումնարաններումն էլ, Յունաց կամ Ասոր-  
ւոց գրերը և շատ անգամ էլ լեզուն գործածել, որով-



հետև այն ժամանակ չկային դեռ ևս յատուկ Հայկական դրեր: Այսպէս կաղեկաղ էր յառաջ գնում հայ դպրու- թիւնը մինչև հինգերորդ դարի սկիզբը:

Հինգերորդ դարի սկզբում Հայաստանի թագաւորն էր Վառաձապուհը, որ անխոնջ ջանքերով հոգում էր ազգի բարիքների համար: Գորա օրերով աշխարհական կարգերին հմուտ և զինուորական արհեստին վարժ մի եկեղեցական էր Մեսրոպ անունով, որ կատարեալ ուսում էր ստացած Յունաստանում: Մեսրոպ ծառայում էր Վաղարշապատի թագաւորական դիւանի մէջ: Մի քանի ժամանակից յետոյ նա մտքումը դրեց հեռանալ թագաւորական պալատի փառահեղութիւններից և սրբակեաց կեանք անցկացնել: Այդ ժամանակուանից նա սկսեց յաճախ մտնել ժողովրդոց դրութեան մէջ. նա ձանաչեց ու տեսաւ, որ թէպէտ քրիստոնէական հաւատը տարածվել էր բայց մի ծանր տգիտութիւն և գրեթէ վայրենութիւն դեռ ևս նստած էր ազգի շատ մասի հոգու վերայ: Այս բանը մեծ ցաւ եղաւ և ծանր ծանրացաւ երանելի Մեսրոպի սրտին: Նա մտածեց, որ անշուշտ հարկաւոր էր հիմնաւոր ուսումն տարածել Հայաստանի մէջ. այդպիսի ուսումն անկարելի կլինէր օտար լեզուով և օտար գրերով: Ուրեմն Մեսրոպի ցանկութիւնը կատարելապէս զլուխ դալու համար՝ անշուշտ հարկաւոր էին բուն հայկական գրերը, բայց դժբա չկային:

Մեսրոպ այդ գգայի պահասութեանը մի ճար գտնելու համար՝ գնաց Ս. Սահակ Աթուղիկոսի մօտ, որ ամբողջ ազգի մէջ սիրելի համբաւ էր ստացել իւր մեծամեծ երախտիքներով, որովհետև անարտունջ և անխոնջ աշխատում էր ազգի հոգեկան յառաջադիմութեան համար և բոլորովին անձնագոհ էր նորա բարիքին: Ս. Սա-

հակը Մեսրոպի հետ խորհուրդ արին, որ Վաղարշապատում մէկ ժողով կազմեն, որտեղ թագաւորն ինքն էլ ներկայ լինէր և մտածեն հայկական գրերն ունենալու վերայ: Ժողովն մէջ թագաւորը յայտնեց իւր լրածը, թէ Դանիէլ անունով մէկ ասորի եպիսկոպոսի մօտ հայոց գրեր կան. վճռեցին որ ձեռք բերեն նորանց: Այդ գրերը ձեռք բերելուց և փորձ անելուց յետոյ տեսան, որ նոքա շատ թերի են հայոց լեզուի հարուստ հնչիւնները ձեռկերպելու համար: Ժրաջան Մեսրոպը ցաւելով այս անյաջողութեան վերայ սկսեց անդադար աղօթել ու կրկին մտածել, որ իրանց մտադրութիւնը լրացնելու հարբքը գտնէ. վերջապէս նորա հոգու աչքին կերպարանվեցան տառեր, որոնց նա իսկոյն գրի առաւ և որոնցով յաջողվեցաւ ունենալ հայկական լիակատար այբ ու բեր:

Ետ մեծ եղաւ ինչպէս Մեսրոպի, այնպէս էլ Ս. Սահակի և Վառաձապուհ թագաւորի ուրախութիւնն այս գիւտի վերայ: Գորանից յետոյ բացվեցան ուսումնարաններ, և հայոց աշխարհի ընդունակ ու յառաջադիմութեան յոյս տուող մանկունքը ժողովվեցան այդ ուսումնարանների մէջ: Ոչ երանելի թագաւորը խնայեց իւր արքունի գաճն ու ազդեցութիւնը և ոչ առաքինի ու Սուրբ հայերն՝ իրանց քրոնաշխատ ջանքը Հայոց աշխարհի լուսաւորութեան համար: Սահակի և Մեսրոպի աշակերտները և աշակերտաց աշակերտները զարգացան հոգեւոր և մտաւոր ուսման մէջ: Գոցանից շատերն ուղարկվեցան կատարաւործվելու Հայաստանի սահմաններից դուրս ևս— Հռովմ, Աթէնք, Բիւզանդիոն, Ալէքսանդրիա, որոնք այն ժամանակները գիտութեան կենտրոններ էին: Այդ տեղերում հայ ուսանողները զարմանալի ընդունակութիւններ էին ցոյց տալիս գիտութիւնների և լե-



զուների մէջ, պատիւ և մեծարանք էին գտնուած և ժամանակի ուսումնականների մէջ համբաւ էին վաստակուած:

Այսպէս Ս. Սահակի ու Մեսրոպի աշակերտներից շատ շատերը երևելի պատմաբաններ ու իմաստասէրներ զուրս եկան և գեղեցկութեամբ հռչակաւոր թարգմանութիւններ արին: Ս. յն ժամանակվան թարգմանութիւնների պսակը Սուրբ գիրքն է որի մէջ մեծագոյն փառքը պատկանում է նոյն իսկ բազմերախտ հայրերին, այսինքն Սահակին ու Մեսրոպին:

Դորանից յետոյ Ս. Մեսրոպը անդադար պըտըտում էր Հայաստանի բոլոր կողմերում և զանազան միջոցներով ամեն ճիղն գործ էր դնում ուսման լոյսն անխափան ծաւալելու համար: Մարդասիրական հոգուց զրգոված Ս. Մեսրոպը գտաւ Վրաց և Աղուանից գրերն էլ և ամեն կերպ աշխատեց, որ նոցա մէջ ևս տարածուի լուսաւորութիւնը:

Յիրաւի երջանիկ էր Հայոց աշխարհը հինգերորդ դարում, երբ այնքան մեծամեծ ջանքեր կային նորա բարգաւաճութեան համար և երբ կարող էր պարծենալ այնպիսի ժրջանութեամբ և իմաստութեամբ անուանի շատ ուսումնականներով: Ի զուր չէ ասում մեր Կորիւն պատմաբանը այն ժամանակուան համար թէ՛ «Հայոց ցանկալի և երանելի աշխարհը անպայման սքանչելի էր»: Ի զուր չէ նոյնպէս, որ հինգերորդ դարը համարվում է Հայոց ուսումնականութեան «ՈՍԿԵՊԱՐԸ»:

ՄԱՐԴՈՒ ՍՏԵՂԾՈՒՄԸ

Գեղեցիկ էր սկզբնական երկիրը, երբ նոր-նոր էր կերպարանված Աստուծոյ խօսքով. բայց նորա վերայ դեռ

ևս չկար մարդը, և ոչ ոք էր որ վայելէր նորա գեղեցկութիւնը: Ցերեկով պայծառ արեղակը բարձրանում էր երկինք և սփռում երկրի վերայ լոյս ու ջերմութիւն, գիշերով հեղեկ լուսինն էր բարձրանում, և փայլում էին բիւրաւոր աստղեր. երկնքի կապոյտ կամարը ոսկի ու արծաթի ամպերով զարդարված, բարձր սփռված էր ինչպէս մի անսահման տաղաւար: Ընդարձակ ծովը ծածանվում ու մունչում էր, բարձր սարերը պարզում էին ամպերից վեր իրանց շողշողուն արծաթեայ գագաթները. ամենայն տեղ հոսում էին ջրաուտ կապոյտ գետեր, եռում ու ցայտափչուր այլքներով փրփրում էին ջրվէժներ, խոխոջում էին պլստրատող վտակների ընթանալով հիւթալի անուշահոտ խտերի միջով. բարձր արմաւենիք հողմահարում էին իրանց կատարները, շուաքաւոր խիտ անտառներ զուրգուրում էին զեփիւռի հետ. կանաչ ու ծաղկասփիւռ դաշտեր բուրում էին անոյշ հոտերով. սիրուն անասուններ ոստոստում և բերկրում էին. պայծառ նախշուն թռչնակներ ու պոպոզուն միջասներ գոհարների պէս փայլելով շրջում էին օդի մէջ. սոխակը երդում էր իւր արծաթահնչեւն երգը, — բայց մարդս տակաւին չկար և ոչ ոք էր որ վայելէր տիեզերքի փառահեղութիւնը:

Արեգակը լուսինն ու աստղերը փայլելով, բայց բոլորովին անզգայ ընթանում էին իրանց սահմանած շաւղով, չտեսնելով ու չզգալով ոչինչ, մինչև անգամ իրանց յատուկ շքեղութիւնը: Վարդը բուրում — պճնում էր, չեմանալով թէ ինչքան գեղեցիկ էր ինքը. սոխակի երգը ոչ ոքի լսողութիւնը չէր զբաւում: Անասունները թէև նստում ու լուսւմ էին ամեն բան, բայց չէին հասկանում ոչ բնութեան գեղեցկութիւնը, ոչ այն իմաստուն օրէնքները, որոնց համեմատ նա ստեղծված էր: Իւր



մարմնի պահանջը լուցուցանելով էր միայն ուրախանում անասունը, նորանը իւր կերակուրն էր միայն, և ուտելով Աստուծոյ հրաշալի արարածները, նա չէր հասկանում թէ ինչքան հրաշքներ կան իւր կերած ամեն մի փոքրիկ բոյսի մէջ: Նոցանից ոչ մէկը չէր կարող գտնէ մի անգամ զլուսն բարձրացնել զէպի երկինք և ասել շնորհակալութեամբ— «Ինչպէս մեծ ու ողորմած ես Գու ով Արարիչ, ինչպէս սիրում եմ ես քեզ»: Ամենայն ստեղծուած ապրում էր բնաղիւր օրէնքներին համեմատ և չէր էլ կարող ուրիշ կերպ ապրիլ, քանի որ չունէր իւր յատուկ կամքը, չէր կարողանում մեղանչել, բայց և չէր կարողանում բարութիւն անել, չճանաչելով ոչ չարը, ոչ բարին:

Տեսնելով թէ ինչքան սիրուն էր աշխարհը, Աստուած սիրալիւր սրտով կամեցաւ ստեղծել մի այնպիսի էակ, որ իւր անմահ հոգով նման լինէր Ինքեան—Տիեզերքի Արարչին, որ կատարէր իւր օրէնքները ոչ թէ կարիքի պահանջմամբ, ինչպէս միւս արարածները, այլ հասկանալով նոցա իմաստութիւնն ու բարութիւնը, որ զիմէր զէպի ճշմարիտը, բարին ու գեղեցիկը՝ իւր յատուկ ցանկութեամբ և մերժէր սուտը, չարը և մեղքը՝ զգուշելով զոցանից:

«Ստեղծենք մարդ, ասաց Տէրը, մեր պատկերի ու մեր նմանութեան պէս» և ստեղծեց հողից մի հիանալի գեղեցիկ մարմին, ներշնչեց նորա մէջ Իւր յատուկ Արարչական բերանից անմահ, բանական և ազատ Հոգի: Աչքերը բաց արաւ մարդը, հիացած և սքանչացած մտիկ արաւ աշխարհին և նորա հոգին զգալով իւր Աստուածային ծագումը, լծվեցաւ երջանկութեամբ, շնորհակալութեամբ և սիրով զէպի Արարիչը:

Որքան էլ բարեւոք լինէր երկիրը, բայց տխուր կլինի մարդը միայնակ, մտածեց Տէրը, և ցանկալով աւելացնել մարդու երջանկութիւնը, ստեղծեց նորա համար մի գեղեցիկ ընկերակցուհի: Ստեղծագործութիւնը վերջացնելուց յետոյ Աստուած ասաց առաջին մարդկանց, «Սիրեցէք մէկ մէկի, ւաճեցէք և իշխեցէք երկրին, ամեն ինչ որ կայ զորա վերայ՝ տալիս եմ ձեզ»:

Այն տեղը, ուր որ կենում էին առաջին մարդիկը, զանվում էին փառահեղ երկրում, Հայաստանի մէջ. այն տեղ, ուր որ հոսում են Տիգրիսն ու Նփրատը: Բայց աւազ, այն տեղն այժմ տխուր տեսարան է ներկայացնում մեզ: Նրևում են տեղ-տեղ հինօրեայ քաղաքների աւազապատ աւերակները միայն, որպէս զի վկայ լինին այդ երկրի հին մեծափառութեանը:

ՄԱՐԴՈՒ ՄԱՐՄԻՆԸ

Ա.

Մարդու մարմինը կազմված է շատ հեղանուտ և ամուր մասերից և այս բոլոր կարելի է ասել, անհամար մասերը կերպաւորում են մի մեքենայ, որի զուգաչափութիւնը թէպէտ այնքան աչքի տակ չեն գցում մարդիք և ուշադիր չեն լինում նորան ինչպէս հարկն էր, այնուամենայնիւ զա է առաւելապէս, որ ցոյց է տալիս մեզ Արարչի կարողութիւնն ու ամենիմաստութիւնը:

Մեր մարմնի հաստատ սիւները ոսկրներն են, սօքա պինդ ու կարծր են և այնպէս ամրապէս կազմված որ կարողանան զէպի վեր պահել մարմնի ծանրութիւնը.



առանց նորանց մարմինը փափուկ ու տկար կլինէր, ինչպէս լինում է ոսկրներից բաժանած միսը:

Ոսկրները ամուր կապված են միմեանց հետ յօդերի միջնորդութեամբ յօդերը պատած են կակուղ ու ձգական ածառներով, այն նպատակով որ չտրորվին միմեանց վերայ, այլ և ունին պինդ կապեր, որ չլինի թէ մինը միւսի միջեց դուրս պրծնի:

Յօդերի գլխուկները (կողովոցները) և դոցա ամանները (կողովները) պատած են ներսից մի անչափ կոկաճառով, որից դուրս է դալիս մի հիւթ երկուքի մէջ տեղում, որպէս զի հեշտութեամբ կատարվի անդամների շարժութիւնը:

Բոլոր ոսկրներն ածառներով ու կապերով միաւորված բաղկացնում են մարդկային մամնի ոսկրակազմը կամ սկելետը:

Ամբողջ ոսկրակազմը բաժանվում է երեք գլխաւոր մասերի, — Գլուխ, իրան կամ Բուն և Անդամներ: Գլխի սկաւառակը (գանգը) բաղկացած է զանազան համակարգած մասներից. — ճակատի, զազաթի և ծոծրակի ոսկրներից: Երեսի վրայ կան քթի, ծնօտների և թշերի ոսկրներ, վերին և ստորին ծնօտների մէջ ամրացած են ատամները, որոնք նոյնպիսի ևս ոսկրներ են, միայն թէ իրանց պատկերի վերայ պատած մի պինդ պսպղուն նիւթով — արծնապակով (միւնէով):

Բունը կամ իրանը բաղկացած է ողնաշարից, կուրծքից ու տաշտից: Ողնաշարը կամ ողնասիւնը բաղկացած է 24 օղաձև ոսկրներից: Նորա վերին ծայրումն են եօթը պարանոցական ողներ, սոցանից ցած թիկունքի վերայ տասներկու ողներ և վերջապէս հինգ հատ մէջքի (գօտկաանդի) վերայ: Թիկունքի ողնական ոսկրների վերայ եր-

կու կողմերից շատ ամուր կապերով հաստատված են կողերը, որոնցից եօթն զոյգ աղեղնաձև կորանայով միաւորվում են կուրծքի տափակ ու նեղ ոսկրի հետ և ձևացնում են կուրծքի փոսը: Միւս հինգ զոյգ կողերը չեն մօտենում կուրծքի ոսկրին և ասվում են Թերակողեր: Այնտեղ, ուր որ վերջանում է ողնաշարը, երկու կողմից դոնվում են Անանուն ասված ոսկրները, սոքա կապակցված են միւսերի հետ և կազմում են տաշտը, այս պատճառով էլ ասվում են տաշտի ոսկրներ:

Անդամները, այսինքն ձեռքերն ու ոտները, որ շատ նման են միմեանց, նոյնպէս բաղկանում են զանազան առանձին մասերից: Չեռքը երեք մասն ունի, — վերին մասն (ծղիք) որ է ուսից մինչև արմունկը, բազուկ, որ է արմունկից մինչև դաստակը, և դաստակ կամ ձեռքի թաթը: Ոտները բաղկանում են, — ազդրներից, որ են տաշտից մինչև ծնկները, սրունքներից որ են ծնկածալից մինչև ոտնաթաթերը, և ոտնամածեր:

Այս բոլոր ոսկրները առաջուց կակուղ են լինում և ածառային բայց հետ զհետե կարծրանում ու ամրանում են: Երեխաների գանգը կակուղ է լինում և ունենում է բաց տեղեր՝ վերայից մորթով ծածկված, որոնք փափկվում են յետոյ: Ոսկրները կատարելապէս ամրանում են միայն 15, և ոմանցը 20 տարեկան հաստիւմ: Ծերութեան ժամանակ նոքա աւելի կոշտ են լինում և բեկանուտ (հեշտ կոտրվող):

Բ.

Մարդու մարմնի ամբողջ մասնիւթը բաղկացած է ջուր-ջուր մասերից, որոնք մկնաձև բոլորակված՝ հաստ կամ բարակ կապերով ամրանում են ոսկրների վերայ սոքա մըկ-



նակները կամ մուսկուլներն են: Ամենայն մկնակ բաղկանում է առանձին բարակ թելերից և պատած է նուրբ մաշկով: Մկնակները ջղերի ազդեցութեամբ շարժում են ամբողջ մարմինը կամ սորա մասերը: Այն ոյժը որով մկնակները պարզվում ու գուճ են գալիս՝ շատ մեծ է, և ասփում է գրգռականութիւն: Այս գրութիւնը մասամբ ներգործում է մեր կամքով. զորօրինակի երբ որ քայլում ենք, վերցնում ենք կամ բռնում մի բան, և մասամբ—ակամայ) զորօրինակ օրտի զարկողութեան, շնչառութեան մէջ: Մի քանի մկնակներ այնպիսի իմաստութեամբ են կարգադրած Արարչից որ երբէք չեն յոգնում և չեն դադարում գործելուց: (Որո՞նք):

Գ.

Գլխի սկաւառակի կամ գանգի մէջ պարունակվում է ուղեղը, մարմնի ամենակարևոր և ամենանուրբ մասը: Աթէ որպիսի և իցէ մի փնաս հասնի նորան, իսկոյն մահ կյառաջանայ:

Ուղեղը շարունակաբար երկարաձգվում է ամբողջ ողնաշարի միջով, անցնելով ողների կազմած գլանաձև խողովակից, և անուանվում է ողնական ուղեղ: Որքան մեծ է Ատուճոյ իմաստութիւնը, որ ուղեղը տեղաւորել է այնպիսի ամուր փակակապի մէջ, ուր որ նա պահպանվում է իբրև անթափանցելի վահանի տակ:

Գլխի ողնաշարի ուղեղից գուրս են գալիս շատ սպիտակ թելեր ու կապեր զանազան հաստութեամբ, որոնք ասարածվում են մարդուս մարմնի բոլոր բաժիններում: Նորանց ասում են ջիղեր և նորա հաղորդակցութիւն ունին իրար հետ: Ջիղերը մեր մարմնի անչափ կարևոր մասերն

են, որովհետև նոցա գրգռականութեամբը միայն մենք կարող ենք զգացողութիւն ունենալ, այս պատճառով մեր մարմնի մենակ այն մասերը կարող են զգալ, որոնց միջից անց են կենում ջիղեր, մազերը, եղունգները ամենևին անզգայ են:

Բոլոր ջիղերի ծագման տեղը ուղեղն է և այս է պատճառը, որ եթէ ճնշեն ուղեղը՝ մարդ կկորցնի իւր բոլոր զգացողութիւնը: Բայց ջիղերը ոչ միայն զգացութեան, այլ և շարժողութեան գործարաններ են: Աթէ մի ջիղ կարեն կամ պինդ կապեն վերայից՝ այն ժամանակ իւր շարժականութիւնը կկորցնի կամ կգօսանայ և այն անդամը, որին հասնում է փնասոված կամ կապած ջիղը: Կարձ ասել, — ամենազօրեղ մկնակային կազմուածն էլ պէտք է դադարէր գործելուց, եթէ ազդեցութիւն չլինէր ջիղերի կողմից:

Դ.

Մարդս տպաւորութիւններ է ստանում և պատկերացնում իրան բոլոր գրսի բաները հինգ զգայարաններով, որոնք են շօշափողութեան, ճաշակի, լսողութեան, տեսողութեան եւ հոտառութեան զգայարանները:

Մենք կարող ենք շօշափել մեր մարմնի բոլոր մասերով, մանաւանդ թէ մասններիս ծայրերով, որովհետև նորա պատած են շատ բարակ ու փափուկ մարմնով և նոցա մէջ վերջաւորվում են բազմաթիւ զգայուն ջիղեր: Շօշափողութեամբ մենք որոշում ենք առարկաների կախուղ կամ կռա, պաղ կամ տաք, խորտաբորտ կամ հարթ լինելը: Սովորութիւնից կամ պարապմունքից մարդու մարմնի որ և իցէ մասը կարող է անզգայանալ: Դարբինները կարո-



ղանում են երկար ժամանակ պահել ձեռքի մէջ տաք երկաթ, ամբողջ օրը զարկում են ծանր կռաններով. զիւղացիք գործում են միշտ կացնով, բահով, արօրով, բայց մեծ ցաւ չեն զգում որովհետեւ նոցա գործածութենից ձեռքի ւրիւր ծածկվում է մի հաստ կաշուով: Աւելի մեծ զգացողութիւն ունի մարդս աչքի մէջ, այն պատճառով էլ մի ամենափոքր շեղ անգամ աչքն ընկնելիս սաստիկ ցաւ է պատճառում:

Ճաշակի գործարանն է լեզուն: Աթէ շօշափենք լեզուի երեսը մատով՝ կտեսնենք որ նա ծածկված է բազմաթիւ փոքրին պտուկներով, որոնք շատ զրգռական են. այս պտուկներովն է ահա ճաշակ զգում մարդս որի համար էլ նորանց անուանում են ճաշակի ջիղեր: Հիւանդ ժամանակը ամեն բան դառն է թւում մեզ, զգուանք ենք զգում ամենալաւ կերակուրներից, սորա պատճառն այն է որ մեր բերանի մէջ կերակրի հետ խառնվում է սպաւկանված ու վատ հիւթ, որի համը ի հարկէ դառն է լինում: Ճաշակը օգնում է մեզ որոշել լու ու թարմ կերակուրը փչացած անպիտան կերակրից, զգուշացնում է մեզ փասակար ուտելիքների գործածութենից:

Ճաշակի հաւատարիմ ընկերն է Հոտառութեան զգայարանը: Շատ իմաստուն կարգադրութիւն է, որ քիթը—հոտառութեան գործարանը գտնվում է բերանի վերայ. այդպիսով մարդս կարող է միայն հոտառութեամբ էլ հետու կենալ փասակար բաներից մինչև նոցա բերան հասնիլը. պատճառ, ըստ մեծի մասին այն բանը, որ փասակար է մարդու կեանքին նորա ստամոքսի մէջ՝ վատ հոտ էլ ունի: Բոլոր զգացութիւններից հոտառութիւնն է ամենասաստիկ տպաւորութիւններ անում. օրինակի համար, մի քանի տեսակ հոտաւէտ նիւթերից յառաջանում է

օրտի նուազումն. մի քանիսները կարող են զուարթացնել թուլացած սիրտը: Ով որ քնած ժամանակը ներս շնչի մի քանի տեսակ ծաղիկների չափազանց սաստիկ հոտը, նորան կարող է կաթուած պատահել և մինչև անգամ մահ: Հոտտելով զգում ենք, որ սենեկի մէջ վատ շոգիներ կան, երբ այդ տեղ կիսավառ ածուխներ են լինում, կամ երբ վառարանների ծխահանք փակած են լինում փայտը վառվել պրծնելուց առաջ: Ով որ քուն մտնի մի այդպիսի շոգելից սենեկում, նորան այնպիսի թմրութիւն կպատէ, որ կտանէ դէպի մահ: Հոտը յառաջանում է այն ժամանակ, երբ հոտաւէտ առարկաների ամենամանր մասնիկները բաժանվում և օդի հետ միասին մեր քթին են հասնում:

Ամենքիս յայտնի է, որ լսողութեան զգայարանը ահանջներն են: Գրսից երեւոցող ահանջը, այսինքն այն լայն ու որորածոյ աճառը, մեր ահանջի պատիկ մասն է: Մի երկար զլանաձև խողովակ դրսի ահանջից տանում է դէպի ներսինը, դա գնալով գնալով աւելի նեղանում է: Այդ խողովակը անուանվում է լսողական անցք: Գորա մէջը գտնվում է մի դեղին կպտուն հիւթ, որին ասում են ահանջի կեղտ. դա շատ դառն է և դորանով կթունաւորվի այն պատիկ սողունը, որ կուղենայ ներս մտնել ահանջի մէջ: Այդ կեղտը պաշտպանում է ահանջն օդի երեսից էլ, որը սաստիկ զրգռելով լսողական անցքը՝ կարող էր ահանջացաւ պատճառել:

Տեսութեան զգայարանը աչքերն են: Գոքա գտնվում են երեսի վերին մասում, պաշտպանված ամուր ոսկրակապ փոսերի մէջ, որոնք անուանվում են աչքի փոսեր կամ ահնակապիճներ: Իմաստնապէս է տնօրինել Արարիչը, քնքոյշ աչքերն այդպիսի ամուր փոսերի մէջ դնելով, ուր որ նոքա



բաւականին ապահով կարող են լինիլ հարուածներէց: Աչքերը պահպանվում են կոպերով ևս: Իւրաքանչիւր աչքը փակվում է վերին և ստորին կոպերով: Սոցա եղերքում մօտ-մօտ բուսած են փոքրիկ մազեր—Պերձերուկները: Սոցա օգուան այն է, որ թոյլ չեն տալիս լուսի շառաւիղների բազմութեանը միասին աչքերին հասնելու, այլ պաշտպանում են նորանց թողից: Աչքերից վերև կիսակամարածե ձգվում են ունքերը: Գորա շնորհք են տալիս մարդուս դէմքին, այլ և յետ են պահում ճակատի կծու քրտինքը, որ նա չթափվի աչքերի մէջ և վնասէ նորանց:—Աչքն ինքը, կամ ինչպէս ասում ենք—աչքի խնձորը, գնտաձև է: Երեք հատ իրար երեսից դասաւորած պատեաններ ունի աչքը, որոնցից ամեն մինը առանձին նշանակութիւն ունի: Գրսից մենք նկատում ենք աչքի մէջ երեք զլխաւոր մասեր՝ սպիտակուց, ծիածան և բիր: Զանազան աշխարհների մարդկանց աչքի ծիածանը ունենում է այլ և այլ դոյն՝ զլխաւորապէս սեւ, բաց-կապոյտ և արմաւագոյն:

ՄԱՐԴՈՒ ՍՆՆԴԱՌՈՒԹԻՒՆԸ

Քանի՞ ձեռք հազուստ է փոխում մարդս իւր կեանքի մէջ, այն ինչ եօթանասուն-ութսուն տարեկան մի ծերունի կրում է իւր վերայ մի և նոյն մարմինը, և սա չի մաշվում: Քանի՞-քանի հազար վերստ ճանապարհ է անցած լինում մարդս մինչ իւր կեանքի վերջը. քանի՞ դոյզ կօշկներ պատուտած, այն ինչ նորա ոտքի կաշին բոլորովին չի մաշվում, թէև դա շատ ու շատ բարակ է լինում կօշկի կաշուց: Զեռնոցները մի քիչ հազում են թէ չէ պատու-վում են, իսկ մեր ձեռքի բարակ կաշին հազած ունինք

մինչև մահներս բայց դա չի մաշվում: Աթէ մարդս շինված լինէր ոչ փայտից, այլ երկաթից անգամ, այն ժամանակն էլ այդքան երկար միջոցում անդադար շարժվելուց նա պէտք է քրքրվէր, մաշվէր և նորա բոլոր յօդուածները խախտվէին և ջլատվէին. բայց ո՞չ. մարդուս փափուկ մարմինը ապրում ու ապրում է, ծերանում է, կնճռոտում է, սակայն մնում է անխախտ (չի աւերվում):

Անդամի և անկենդանի առարկաների մէջ եղած այսպիսի տարբերութիւնը իմանալու համար հարկաւոր է առաջ-առաջ իմանալ, թէ ինչո՞ւ կեանք չունեցող առարկաները մաշվում են գործադրութենից, փոքրանում է նոցա ծաւալն ու կշիռը և վերջապէս նոքա մասնատվում են: Քսեցէք խարտոցը փայտին կամ երկաթին—և դուք կը նկատէք, որ նոցանից քերվում—թափվում են փոքրիկ մասնիկներ: Մասնիկը պոկ է գալիս մասնիկի յետևից, փոքր աւելի ու աւելի մեծանում է, և այսպէս եթէ մենք շարունակենք խարտոցով քսել՝ ամբողջ իրը կարող ենք մանրել իբրև փոշի: Մի և նոյնն է պատահում և ամեն մի գործածվող առարկայի հետ, միայն թէ ո՞չ այնպէս արագութեամբ և ո՞չ այնքան նկատելի կերպով: Անդադար տրորվելուցն ամեն մի իր մաշվում է: Ինչքան որ կա-կուղ լինի իրը և տրորումը սաստիկ, այնքան շուտով աւերվում (կործանվում) է նա: Մինչև անգամ արծաթի գդալն երբ նորանով շատ ուտում են՝ բարականում է, եղերքը քսվում են և վերջապէս էլ պէտք չի գալիս գործադրելու համար: Բայց ի՞նչ կլինէր, եթէ որ արորմունքից մաշված ամեն մի մասնիկին փոխարինէր նորը: Այն ժամանակն էլ կմաշվէր իրը:

Մեր մարմնից նորա անդադար շարժողութիւնների միջոցին բաժանվում են (անջատվում են) հազիւ նկատելի



կամ բոլորովին աննկատելի մասնիկներ և առաւել շատ քան թէ փայտից ու երկաթից) որովհետեւ մարմինը կահուղէ փայտիցն էլ) երկաթիցն էլ: Բայց բանն այն է) որ մեր մարմնի մէջ անսխտանացած ու անջատված մասնիկների տեղը բռնում են նորերը և այսպիսով նա միշտ ու միշտ վերանորոգվում է: Այս բանն է) որ չի կատարվում կեանքից զուրկ մարմինների մէջ: Իրերը չեն սնանում) ուստի և մաշվելուց յետոյ չեն նորոգվում) բայց մեր մարմինը անդադար նորոգվում է այն կերակրովն ու այն խմելքովն) որ ներս է ընդունում մարդս բերանով:

Կերակուրը բերանի մէջ ծամվել — պրծնելուց յետոյ, խառնվելով լորձունքի հետ կուլ է տրվում և կերակրանքի միջով ընկնում է ստամոքսը: Այստեղ առանձին հիւթերի օգնութեամբ, ( որ թորում են ստամոքսի կողքերից) ենթաստամոքսեայ զեղձից և լեարդից) ուտելիքը փոխարկվում է կերակրահիւսի: Այս խիւսից սննդարարութեանը պիտանացու հեղուկ մասերն առաջ-առաջ դառնում են կաթն և յետոյ ներս ծծվելով՝ առանձին բարակիկ խողովակների մէջ դառնում են արիւն) որ հոսում է մեր երակների միջով. իսկ ամուր և անսխտան մասերը զուրս են թափվում մարմնից:

Արիւնն այն կարմիր հեղանիւթն է) որ ներկում է մեր շրթունքը) լեզուն) թշերն և մեր բոլոր մարմնին տալիս է կարմրաւուն գոյն: Ով որ մատը կտրած լինի) նա լաւ կխանայ, թէ ինչ ասել է արիւն: Նա հոսում է մեր ամբողջ մարմնի մէջ անթիւ կակուղ խողովակների միջով) որոնք անուանվում են երակներ: Եթէ ձեռքներին նայինք) մենք կարող ենք նկատել մորթի տակ թէ ինչ պիսի ձղներով են տարածված մեր մարմնի մէջ երակները) բայց մենք կտեսնենք միմիայն հաստ ձղները) իսկ փոքրիկ-

ներին մորթի երեսից անկարելի է նկատել: Բայց հաւաստիանալու համար) թէ արդարեւ անթիւ են այն երակները) որոնք միջով հոսում է մեր արիւնը՝ մի հեշտ հնար կայ) — ծակիր կամ կտրիր որ տեղի մորթը կամիս և խոշոյն արիւն զուրս կգայ: Մտի կարմիր գոյնը յառաջանում է նորանից) որ նորա մէջ անթիւ արիւնայի երակներ կան: Ահա այս իսկ արիւնն է) որ սնուցանում է, այսինքն վերանորոգում է բոլոր մարմինը) ոսկրներն էլ) մկանունքն էլ) մորթն էլ. նորանից են բուսնում և՛ մազերը) և՛ եղունգներն) որոնք միշտ ու միշտ երկայնանում են: Բայց ինչպէս է որ մի և նոյն արիւնից այդպիսի տարբեր իրեր են զոյանում) — այս բանը ձեզ անհնար է բացատրել: Աստուած այնքան խորիմաստ կերպով է կարգադրել մարդուն) որ մինչև անգամ շատ ուտում առած ժամանակն էլ չի կարելի հասկանալ մարդու մէջ կատարվող բոլոր բաները: Բայց պարզայայտ է) որ արիւնը վերանորոգելով մարմնի այս կամ այն մասը) և անսխտանացածը փոխարինելով նոր մասնիկներով՝ լաւ գործաւորի պէս առնում զուրս է դցում անսխտանը) կամ ստամոքսից, կամ արտաշնչութեամբ, կամ քրտինքի միջոցով) կամ կերպարանագործելով նորոգում է նորան:

Փոքրիկ արիւնատար երակները այդպէս փոքրիկ չեն մնում ամեն տեղ) այլ մինը միւսի հետ միաւորվելով աւելի և աւելի հաստանում են և մեծ խողովակների պէս հասնում են սրտին և արիւնը թափում այնտեղ:

Սիրտը հէնց նորա համար է զարկում (բարախում) որ ստիպէ արեանը շարժիլ: Նա մի մնալի պարկ է (մկնակ) մէջը դատարկ, և բաղկացած է միջնապատով բաժանված երկու կէսերից) այսինքն աջ ու ձախ խոռոչներից: Սիրտը սեղմվելիս (գուճ գալիս) արիւնը զուրս է մղվում



նորանից և թափվում երակներին մէջ, իսկ պարզվելն (ընդլայնվելն) ներս է հեղվում կրկին սրտի մէջ: Այն երակները, որոնց միջով արիւնը հոսում է դէպի սիրտը, ասվում են լոկ երակներ (վենաներ), իսկ այն երակները, որոնք արիւնը սրտից դուրս առած տարածում են ամբողջ մարմնի մէջ, անուանվում են դաբկերակներ (արտերիաներ):

Երակների միջև արիւնը լինում է մուգ-կարմիր և անպիտան աննդարարութեան համար: Երակներից նա երկու մեծ խողովակներով թափվում է սրտի աջակողմեան խոռոչը. իսկ այստեղից սիրտը գուճ գալով դուրս է մղում դէպի թոքերը: Թոքերը բռնած ունին ամբողջ կրծափոսը և մարդս օդ է ներշնչում սոցա մէջ շնչափողը միջնորդութեամբ: Շնչափողը թոքերին հասնելն բաժանվում է երկու ճղների. իսկ սոքա նոյնպէս բաժանվում են անթիւ մանր ճղների, որոնք իրանց ծայրերումն ունին ամենապտտիկ փամփուշտներ (փուշիկներ): Ահա այս փամփուշտների մէջն են գալն սրտից—երակային արիւնը իսկ շնչափողից—օդը: Արիւնը օդին դիպչելն բնալուծաբար (քիմիաբար) միաւորվում է նորա թթուածնի հետ. մուգ-կարմիր գոյնը դառնում է պայծառ—կարմիր (ալ), և առաջ որ անպիտան էր, այժմ պիտանացու է դառնում: Այլ ինչու համար են մարդիք շնչում անդադար. հէնց որ մարդս դադարեց շնչելուց՝ արիւնն էլ չի միաւորվել քիմիաբար օդի թթուածնի հետ, մարմինը չի կարող սնունդ առնուլ և մարդս կմեռնի: Արեան անպէտք մասնիկները մենք արտաշնչում ենք թոքերի միջոցով, իսկ աննդարարութեան համար պէտքական արիւնը նորից դառնում է սիրտը, միայն թէ ոչ աջակողմի այլ ձախակողմի խոռոչը: Նրբոր սիրան ընդունում է զարկերակային արիւնը՝ ընդլայնվում է և ապա դուրս է քշում նորան առաջ-առաջ մէկ մեծ զար-

կերակի միջով, իսկ յետոյ անթիւ առաւել և առաւել բարակների միջով, որոնք ծառի ճղների պէս զատվում—հեռանում են իրարից և տարածվում մեր բոլոր մարմնի մէջ: Այդ ժամանակ արիւնը սխում է արդէն վերանորոգել մեր մարմնի մասնիկները:

Այսպիսի կերպով կատարվում է մեր մէջ արեան շրջանառութիւնն և արիւնը անդադար պտըտելով կամ դէպի սիրտը, կամ սրտից դէպի թոքերը, կամ թոքերից կրկին դէպի սիրտը և կամ սրտից նորէն բոլոր մարմնի մէջ՝ անընդհատ սնուցանում է, այսինքն վերանորոգում է մեր մարմինը: Ահա ինչու չի մաշվում մեր մարմինը:

Անդադար սնուցանելով մարմինը՝ արիւնն ինքն էլ է սպառվում. պէտք է լինում վերջապէս նորան էլ նորոգել, նիւթ տալ: Այս պարտականութիւնը կատարում է ստամոքսը: Նա ինչպէս մեզ արդէն յայտնի է, բոլոր մեր կերած ու խմածից նիւթ է պատրաստում արիւնի համար, առանց այս բանի արիւնը շատ շուտով կսպառվեր, մարմնի համար սնուցիչ ու վերանորոգիչ բան չէր մնալ, նա ուժահատ կլինէր, կակարանար, իսկ յետոյ վերջապէս կմեռնէր.— ահա թէ ինչու ուտելիքն ու խմելիքն այնքան կարևոր են մեզ համար. ահա ինչու ուտելիք չեղած ժամանակ մարմինը նիհարանում է, նորա ոյժերը թուլանում են, և եթէ սնունդը պրծած է իսպառ՝ նա մեռնում է:

Ստամոքսը սիրտը և թոքերը գործում են մի և նոյն գործը: Գոքա երեք էլ աշխատում են, որ կերակրից ու խմելիքից արիւն պատրաստեն, պիտանի շինեն նորան աննդարարութեան համար օդի հետ հաղորդակցելով և ցրուեն ամբողջ մարմնի մէջ: Արիւնն ինչպէս մի բարի գործաւոր, նորոգում է ամենը, ինչ որ հարկաւոր է և դուրս է տանում անպէտք եղածները:



Այն գործը որի կատարվելովը վերանորոգվում է միշտ մեր մարմինը ասվում է սննդառուծիւն: Սա կատարվում է մարդուս մէջ երեք զանազան գործողութեամբ.— ժարտողութեամբ, արննաշրջութեամբ և շնչառութեամբ: Եթէ սոցանից որ և իցէ մէկը դադարի, իսկոյն կդադարեն և միւսերը միմեանց յետեւից. ապա կկարճվի և նոյն իսկ կեանքը: Այս գործողութիւններից իւրաքանչիւրը կատարվում է մի քանի գործարաններով, որոնցից շատերի անունը մենք ասացինք. ամեն մի գործարան իւր գործն է անում, իսկ ամենքը միասին կատարում են միայն մի գործ— պաշտպանում են մարդուս կեանքը: Մենք ծանօթացանք մի միայն ամենախոշոր գործերին որ կատարվում են մեր մէջ, բայց դեռ ևս չենք ծանօթ հազարաւոր մանր գործերի, որոնցից ամեն մինն անշուշտ կարևոր է մեր կեանքի համար: Ուսանինք միայն, և շատ բան կսովորենք. բայց ամենայն բան չգիտեն ամենագիտուն մարդիքն էլ: Շատ իմաստուն և հրաշալի կերպով է շինել Աստուած մարդուն, այնքան հրաշալի որ մինչև հիմայ ինչքան էլ շատ ուսանում են մարդիք, էլ չեն դեռ չեն կարողանում կատարելապէս հասկանալ—այդ շնուածքի բոլոր գաղտնիքը:

ՀՈԳՈՒ ԿԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Մինչև այժմ քննեցինք մարդու մարմինը և տեսանք նորա հրաշալի ծարտարապետական կազմուածը, բայց մարմինը առանց հոգու մեռած է, նորան կենդանութիւն տուողը հոգին է: Հոգին չենք կարող շոշափել մեր որ և իցէ արտաքին զգայարանով. նորան ոչ կարելի է տեսնել, ոչ հոտոտել, ոչ լսել, ոչ ճաշակել և ոչ շոշափել, որով-

հետև հոգին անսարմին է: Բայց թէ և մենք չենք կարողանում ըմբռնել նորան մեր ոչ մի արտաքին զգայարանով, սակայն նա է, որ մեր մէջ և տեսնում է, և լսում, և շոշափում, վերջապէս նա է մեր մարմնի շարժարանը:

Աստուած պարզեւել է անմարմին հոգուն շատ կարողութիւններ:

«Հոգին կարող է զգածել այն ինչ որ անդրադառնում է աչքերի մէջ, հնչվում է ականջների մէջ, զիպչում է մարմնին: Առանց հոգու մարմինը կարող է ունենալ այդ զգածութիւնների համար կարևոր գործարանները, բայց ոչինչ չէ կարող զգալ: Այդ բանը հոգու գործն է: Ուրեմն հոգին ունի զգածման կամ զգայութեան ընդունակութիւն կամ կարողութիւն:

Եթէ մենք տեսնենք մի որ և է առարկայ նորան մէկէլ տեսնելիս կմտաբերենք, որ արդէն միանգամ տեսել ենք նորան: Մինչև անգամ եթէ չտեսնենք էլ միւս անգամ՝ էլի կարող ենք միտք բերել նորան, եթէ մինը միտներս զցի, կամ թէկուզ ոչ ոք էլ չյիշէ նորան: Ուրեմն, հոգին ոչ թէ միայն կարող է զգածել որ և իցէ առարկայ, այլ և մտաբերել իւր զգածութիւնը: Այս ընդունակութիւնն անուանվում է յիշողութիւն կամ մտաբերութիւն:

Եթէ մենք տեսած լինինք մէկ առարկայ կարող ենք երբ կամենանք չտեսնելով անգամ նոյն առարկան, ներկայացնել նորան մեզ: Մենք կարող ենք այնպէս ներկայացնել մեզ ծանօթ մարդկանց, որ ասես թէ նոքա մեր առջևը կանգնած լինին, թէ և նոքա հետու լինէին մեզանից: Հոգու այսպիսի կարողութիւնն ասվում է ներկայացման կամ ուշաբերական ընդունակութիւն:

Տեսնելով մի քանի առարկաներ մենք կարող ենք



նոցանից մի նոր այնպիսի առարկայ ստեղծել մեր մշտ-  
քում, որ իրօք չլինի: Օրինակի համար մէկ տեղ տեսած  
լինելով մի տուն, միւս տեղ — մի գետ, ուրիշ տեղ — մի  
ծառ — մի ճանապարհ — մի սար — մի ջրաղաց, կարելի է  
այս բոլոր առարկաներից գոյացնել մի այնպիսի տեսարա-  
նացոյց պատկեր (լանդշաֆտ) որպիսին տեսած չլինինք,  
կամ որպիսին գուցէ չկայ անգամ ոչ մի տեղ: Այս կա-  
րողութիւնը, որով մեր մտաբերած և ներկայացրած զգա-  
ծութիւններից յօրինում ենք որպիսի և իցէ պատկերներ  
թղթի վերայ, կամ միայն մեր գլխում — անուանվում է  
երեւակայութեան ընդունակութիւն, կամ միայն երեւակայութիւն:  
Ապա ուրեմն, մեր հոգին ընդունակ է զգածել, մտաբերել  
իւր զգածութիւնները, ներկայացնել իրան և կազմել նո-  
ցանից իւր երեւակայութեան մէջ նորանոր — Պատկերներ:

Երբ որ մենք քնած ժամանակ երազներ ենք տես-  
նում, այն ժամանակ մեր հոգու մէջ ամենից շատ զոր-  
ծում է երեւակայութիւնը: Արթուն ժամանակը մեր տես-  
ած ու լսած ից երեւակայութիւններս այնպիսի պատկեր-  
ներ է ստեղծում, որպիսիքն ամենեւին չենք տեսած և  
որոնք անում են մեզ վերայ երբեմն տխուր, երբեմն հա-  
ճոյական տպաւորութիւն: Երազները կամ, ինչպէս ա-  
սում են, անուրջը (երազական ցնորները) մեր երեւակայու-  
թեան պտուղներն են: Ոչ միայն քնած, այլ և արթուն  
ժամանակներս շատ անգամ յափշտակված ենք լինում  
երեւակայութեամբ: Նայեցէք թէ ինչպէս է վաղում փոք-  
րիկ տղան, հեծած իւր մահակի վերայ, նա երեւակայում է,  
թէ ձիու վերայ է նստած: Մանուկները շատ անգամ  
երեւակայում են թէ մեծ-մեծ հերոսներ են, քաջ տղա-  
մարդիկ են, որովհետեւ նոքա շատ լսած են լինում այդ-  
պիսիների մասին:

Մի քանի առարկաներ տեսնելիս կամ թէ ներ-  
կայացնելով նորանց մեզ՝ համեմատում ենք նորանց մէկ  
մէկի հետ. — դանում ենք նոցա միջի նմանութիւններն ու  
զանազանութիւններն և անում մեր եզրակացութիւնը:  
Օրինակի համար տեսնելով երկու խնձոր մենք կարող ենք  
եզրակացնել, թէ նոցանից որն էր մեծ կամ փոքր, կար-  
միր կամ դեղին, լաւ կամ վատ. մենք նայում ենք, օրի-  
նակի երկու բոյսի վերայ, համեմատում ենք նորանց և եզ-  
րակացնում, որ թէ և այդ երկու բոյսերն էլ ծաղիկ են,  
բայց նորանից մինը վարդ է, իսկ միւսը մանուշակ. մենք  
տեսնում ենք երկու անասուն և համեմատելով նորանց  
եզրակացնում ենք, որ նոցանից մէկը թռչուն է, իսկ միւսը  
ձի, որ ձին թռչելի չունի, որ թռչունը երկու օտ ունի և այլն:

Համեմատել որպիսի և իցէ առարկաներ իրար հետ,  
դանել նոցա նմանութիւններն ու տարբերութիւններն և  
անել իւր եզրակացութիւնը — կնշանակէ դատել իսկ հո-  
գու այդ կարողութիւնը — դատողութիւն:

Մենք ոչ թէ միայն զգում ենք ցուրտ, տաք, ցաւ,  
ձնշակ, հոտ, այլ և զգում ենք, որ այդ տպաւորութիւն-  
ներից մի քանիսը հաճոյական, իսկ մի քանիսը անհաճելի  
են: Մենք մեր հոգու մէջ զգում ենք ցանկութիւն հեռու  
կենալ անհաճոյ բաներից և ստանալ հաճոյականը, այդ-  
պէս էլ շատ ուրիշ տեսակ ներքին զգացումներ — վեշտ, ու-  
րախտութիւն, բարկութիւն, շնորհակալութիւն, յոյս, յու-  
սահատութիւն, բարեացակամութիւն և այլն: — Հոգին  
ունի հինգ արտաքին և շատ ներքին զգացումներ:

Մենք արդէն գիտենք, որ մարմնի շարժողութիւն-  
ներին հոգին է կառավարում և որ մարմինն իւր բոլոր  
շարժական գործարաններովը մնում է անշարժ առանց հո-  
գու մասնակցութեանը: Հոգու այն ընդունակութիւնը,



որով նա կառավարում է մարմնի շարժողութիւններն, աւս-  
վում է կամք:

**Այժմ** յիշենք հոգու այն ընդունակութիւնները  
կամ կարողութիւնները, որ սովորեցինք մենք:

- 1) Հինգ արտաքին զգացումներ. 2) Յիշողութիւն.
- 3) Ներկայացման կամ ուշաբերական ընդունակութիւն. 4) Երևակայութիւն. 5) Գատողութիւն. 6) Մի քանի ներքին հոգեկան զգացումներ և 7) կամք:

**ՄԱՐԳԱՐԷ**

**Ա**հեսալ այն օրից, երբ Հայրն երկնքում  
Ինձ սուեց շնորհ մարգարէական,  
Ընթեռնում եմ ես մարդերի աչքում  
Նոցա չար հոգին ամբարշտութեան:

**Ե**ս այնուհետև սկսայ քարոզել  
Սուրբ ուսմունք սիրոյ և ճշմարտութեան,  
Ընկերքս բոլոր ինձ քարկոծ առնել  
Վերկացան, իբրև կատաղած գազան:

**Ց**անեցի մոխիր ես գլխիս վերայ,  
Քաղաքներից դուրս փախայ չքաւոր,  
Անապատի մէջ ապրում են ահա  
Ասածոյ սեղանից իբրև թևաւոր:

**Ա**յն տեղ խորհրդով տեսութեան վերին  
Հնադանդ է ինձ հողեղէն ստեղծուած.  
Ունկնդիր են ինձ աստեղք երկնային  
Շողողուն փայլով ուրախագգեստուած:

**Բ**այց երբ դէպ քաղաք այն աղմկային  
Լինում է ուղղել իմ շտապ քայլեր,

**Ա**յն տեղ այլորք ժպտմամբ անձնասէր  
Ասում են այսպէս՝ երեխաներին.

«Նայեցէք ահա՝ օրինակ դա ձեզ,  
Իւր հպարտութեամբ անհաւան էր մեզ,  
Մեզ հաւատացնել տխմարը կամեր,  
Թէ նորա շրթամբք Աստուած խօսում էր:

«Նայեցէք, տղայք, այդ մարդու վերայ՝  
Խոթող ու նիհար զունաստ տեսութեամբ.  
Տեսէք ինչպէս մերկ և աղքատ է դա.  
Գորանից փախչում են արհամարհութեամբ»:

**ԻՆՉՈՎ Է ՆՄԱՆ ՄԱՐԴՍ ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐԻՆ**

**Մ**ի քանի անասունների և մարդու մէջ մենք շատ  
նմանութիւններ ենք գտնում:

- 1) Մարդս ծնում է ուրիշ մարդկանցից՝ անասունը ծնում է ուրիշ անասուններից: 2) Մարդս երեխայութեան ժամանակ սնանում է մօր կաթով, բոլոր կաթնասուն անասունները—նոյնպէս: 3) Մարդս աճում ու մեծանում է, անասունը նոյնպէս մեծանում է: 4) Մարդուն ինչպէս ամեն մի անասնի էլ, կեանքի համար կարևոր են—կերակուր, ըմպելիք և օդ: 5) Մարդս ունի հինգ արտաքին զգայարաններ, անասունների մեծ մասն էլ անսնում են լսում են, շոշափում են և զգում են համ ու հոտ: 6) Մարդս ունի յիշողութեան ընդունակութիւն, մեղուն էլ գտնում է իւր փեթակի ճանապարհը և ճանաչում է նորան ուրիշ շատ փեթակների մէջ: 7) Մարդս կարող է երևակայել, անասունները—նոյնպէս: Մենք գիտենք որ երազներն ու անուրջքը յառաջանում են երևակայութենից:



կասկած չկայ որ անասուններն էլ երազներ են տեսնում, թէ և չեն կարողանում պատմել տեսածը. շունը երբեմն քնած տեղը ոռնում ու կնձկնձում է. ուրեմն նորան երևում է որ և իցէ տեսիլք. էշերը շատ անգամ քնած ժամանակը զոռում ու քացի են տալիս. թէ որ այդ անասունները երևակայութիւն չունենային, ի հարկէ չէին կարող երազներ տեսնել: 8) Մարդս ընդունակ է առարկաները համեմատել և ընտրել նոցանից աւելի լաւն ու օգտակարը. անասունները նոյնպէս ընդունակ են համեմատել առարկաներն և ջոկել նոցանից իրանց հաւանածը. շունը նապաստակի յետէն ընկած ժամանակ քանի մի ձանապարհներից ամենակարճն է ընտրում. մրջինները բունները շինելիս շատ յարդերի ու ծղանների միջեց այն են ջոկում, որին իրանց ուժը կպատի: — Ապա ուրեմն անասուններն էլ հասկացողութիւն ունին, թէ և շատ ու շատ քիչ, քան թէ մարդը: 9) Մարդս զգում է բաւականութիւն ու տհաճութիւն և ազատ կամքով կարող է շարժել իւր մարմինն. անասունները նոյնպէս զգում են բաւականութիւն կամ տհաճութիւն և մարդու պէս աշխատում են վայելել առաջինն և մերժել երկրորդն, այլ և ազատ կամքով շարժողութիւններ անել — անասունն էլ մարդու պէս կամք ունի: 10) Մարդս ունի բազմաթիւ հոգեկան զգացումներ, անասնի մէջ էլ մենք կարող ենք գտնել նոցանից մի քանիսը — նա բարկանում է, վշտանում է, վախենում է, սիրում է, ատում է, ուրախանում է, զայրանում է, — միայն թէ այս բոլորը չէ կարողանում արտայայտել խօսքով, այլ աղաղակներով, մարմնի շարժումներով և գործողութիւններով:

Բայց ունի մարդս մի այնպիսի բան որ չունի ոչ մի անասուն և որը միայն մարդուն է սեպհական:

ԻՆՉՈ՞Վ Է ԳԵՐԱԶԱՆՑ ՄԱՐԴՍ ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐԻՑ

Ա.

Մենք արդէն ճանաչեցինք մարդու նմանութիւնները անասունների հետ. այժմ հարկաւոր է ցոյց տալ նորա տարբերութիւնը անասուններից: —

Մարդս ունի երկու ոտք և երկու ձեռք, ոչ մի անասուն չունի երկու ոտք ու երկու ձեռք: — Թռչունն երկու ոտք և երկու թև ունի, սարդը վեց ոտք և ոչ մի ձեռք, ձին չորս ոտք և ոչ մի ձեռք, կապիկը չորս ձեռք և ոչ մի ոտք. միմիայն մարդն է որ ոտքերի վերայ ման գալիս՝ ազատ կերպով կարողանում է գործածել իւր ձեռքերն էլ: Այս է ահա այն ականաւոր տարբերութիւնը, որ կայ մարդու և անասունների մարմնի կազմութեան մէջ: Ուրիշ մի երևելի աչքի ընկնող տարբերութիւն չկայ: Բայց ինչպիսի մեծ զանազանութիւն է երևում նոցա գործողութիւնների մէջ:

Երբ որ մեզ մօտ խօսում են մի օտար մեզ անհասկանալի լեզուով, մենք լսում ենք միայն խօսողի հրնչիւնները, բայց չենք հասկանում դոցա միտքը: Կարգալ չիմացողը թէ և մտիկ է աալիս գրքին, բայց չի հասկանում նորա միջի գրածը: Մենք զգում ենք որ ներսում բարախում է սիրտներս, բայց մինչև որ մեզ չեն բացատրում, չենք հասկանում, թէ ինչպէս և ինչու է լինում այդ: Մենք լսում ենք հողմի ձայնը, տեսնում ենք որ նա կոտրտում է ծառի ձղնիկները, սուլելով հնչում է խողովակների մէջ, շօշափում ենք նորան մեր մարմնով. բայց ինչեց ենք իմանում որ այդ օդի շարժողութիւնն է, և ինչպէս ենք գտնում նորա շարժողութեան պատճառը: Բաւական չէ մենակ տես



նել, լսել շօշափել, հարկաւոր է հասկանալ էլ մեր տեսածը, լսածն ու շօշափածը, հարկաւոր է իմանալ նորա նպատակն ու պատճառը:

Անասունն էլ մեզ պէս տեսնում, լսում ու շօշափում է, յիշում, երեւկայում ու դատում է. բայց չի հասկանում, չի իմանում ոչ մէկ բանի նպատակն ու պատճառը, չի կարողանում ինքն իրան մի բան սովորել, թէև կան մի քանի անասուններ, որոնց մարդս կարող է զանազան գործողութիւններ սովորեցնել: Բոլոր տեսած ու լսածն հասկանալ, մեր շուրջն և մեր մէջ կատարվող գործերի պատճառն ու նպատակն իմանալ, աւելի և աւելի բան սովորելու կարողութիւն ունենալ — միմիայն մարդուն է սեպհական, այդպիսի ընդունակութիւնն անուանվում է բանականութիւն: որից զուրկ են անասունները:

Մի վատ բան անելուց յետոյ թէև անելիս հաճելի եղած լինէր մեզ, զգում ենք որ այն չենք արել, ինչ որ հարկաւորն էր. իսկ լաւ բան անելու ժամանակ թէև անհաճոյ թուէր նա մեզ, զգում ենք որ այն արենք ինչ որ պէտք էր: Մենք ունինք մի այնպիսի ընդունակութիւն, որ շատ լաւ որոշում է բարին չարից. դա մեր խիղճն է: Անասունների մէջ խիղճ չի երևում:

Մենք շատ անգամ, ստիպում ենք մեզ, ոչ թէ այն բանն անել, որ դուրեկան ու ցանկալի է, այլ այն որ պէտք է անել: Անասուններն այսպիսի կարողութիւն չունին. նոքա միշտ այն են անում, ինչ որ իրանց ակտոր ժելի է: Այն ընդունակութիւնը, որով կարող են մարդիքն ստիպել իրանց միայն պէտքականն անել, ասվում է կամք: Անասունները կամայականութիւն ունին, բայց ազատ կամք ունին:

Անասունը ոչ մի ժամանակ չի զուարճանում ոչ

գեղեցիկ ծաղկով, ոչ լաւ տեսարանով, ոչ սիրուն պատկերով. նա բաւականութիւն է զգում միայն այն բանին, որ օգուտ է տալիս նորան, և որ հաճելի է նորա մարմնական զգածութեանը: Նա զգում է առարկաներից իրան հասցած զուարճութիւնը կամ օգուտը: Կատուն պատահոտում է խեղճ քնարիկին, առանց մի զուարճութիւն զգալու նորա սիրունիկ փետուրներից. միևնոյնն է անում նա սոխակի հետ էլ, ամենևին ուշք չգարձնելով նորա հրաշալի երգին: Ելլ սիրում է վարդ ուտել, բայց ամենևին ընդունակ չէ վայելել այդ սիրուն ծաղկի անոյշ հոտը: Մարդն է միայն, որ անընդհատ վայելչութիւն է զգում Աստուծոյ գեղեցիկ արարածներից և այլ մարդկանց գեղեցիկ շինուածներից: Նորա հոգին ցնծում է աստղերին մտիկ տալիս, թէպէտ և նոցանից չէ ստանում ոչ մի նիւթական օգուտ. նա զուարճանում է մի ճարտարաշէն արձան տեսնելիս, թէև մի կտոր պաղ մարմարիտից նա ոչինչ օգուտ չի ստանում: Այս ընդունակութիւնը, որով վայելում է մարդս Աստուծոյ արարածների գեղեցկութիւնը, անուանվում է գեղասիրական զգացումն: Գեղասիրական զգացումն չունին անասունները, նա միմիայն մարդուն է տուած:

Միմիայն մարդն է, որ հասկացողութիւն ունի Աստուծոյ մասին թէ և չի տեսնում նորան, միմիայն մարդն է ընդունակ հաւատալ աշխարհի անտեսանելի Արարչին, սիրել նորան, աղօթել նորան, յուսալ նորա գթութեանը և աշխատել կատարելու նորա կամքը: Այս ընդունակութիւնը շատ մեծ ու զգալի գերազանցութիւն է տալիս մարդուն անասուններից: Այն մարդը, որ մոռանում է Աստուծոյն, որքան էլ խելօք լինէր նա, աւելի է նման անասնի քան թէ որ և իցէ մի վայրենի մարդ, որ չէ կա-



րողանում հազուստ ու խրճիթ շինել իւր համար, բայց կանչում է աշխարհիս անասանելի Արարչի անունը:

**Բ.**

**Այդ բոլոր ընդունակութիւնները—բանականութիւնը, խիղճը, կամքը, գեղասիրական զգացումը, Աստուծոյն հաւատարմ, Նորան սիրելը և Նորա վերայ յոյս կապելը՝ պատկանում են մի աներևոյթ էութեան: Այդ էութիւնը ոգին է, կամ ուրիշ կերպ ասենք, անմահ և բանական հոգին: Աստուած մարդուն ստեղծել է հողից, բայց ներշնչել է Նորա մէջ այդ անմահ և բանական հոգին կամ ոգին: Մեր մարմնը կիտի (կնեխի) և կրառնայ այնպիսի նիւթեր, որպիսիներից կազմված էր նա, բայց մեր ոգին անմահ է և պիտի դառնայ Նորա մօտ, ով որ տուել է Նորան մեզ:**

**Այդ Աստուածային անմահ հոգին կարողութիւն է տալիս մարդուն շատ բաներ անելու, որ ոչ մի անասուն չէ կարող անել:—**

**Մեր մէջ բնակիող ոգուն ենք պարտական, որ խօսքի օիրքն ունինք: Անասունն էլ մարդու նման արտայայտում է ձայնի զանազան հնչեւներով իւր ցանկութիւնները, իւր արտաքին ու ներքին զգածութիւնները: Շան հաչելուց կարելի է ճանաչել, ուրախանում է նա թէ զայրանում. նորա կնձկնձալուց կարելի է ճանաչել, ցմլ է զգում նա թէ գուարձութիւն, նա մրմուռում է, ոռնում է և սորանով է արտայայտում զանազան զգածութիւններ: Բայց միմիայն մարդն է կարողացել բառեր հնարել իւր մտքերը, իւր դաստղութիւններն առարկանների մասին արտայայտելու համար և այդ բառերը կապակցել իբրև մի կանոնաւոր**

ու իմաստալի խօսք (ճառ): Կապիկը թէպէտ ունի էլ այնպիսի լեզու ինչպիսին մարդը, բայց նա չի կարողանում խօսել, պատճառ. նա բանականութիւն չունի: Թութակին մարդս սովորեցնում է մի քանի բառեր անգամ արտահանելու. Ուրեմն թութակի հաստ լեզուն պէտք է կարենար արտահանել բառեր, բայց ոչ թէ միայն լեզու, ոչ թէ միայն ձայնի գործարան է հարկաւոր խօսելու համար, այլ և բանականութիւն, որից զուրկ է թութակը:

**Մնասունն ինչ ընդունակութիւններով որ ծնում է, նոյն ընդունակութիւններովն էլ մեռնում է. բայց մարդս կարող է անդադար զօրացնել իւր ընդունակութիւնները, որովհետև նա խոհականութիւն ու կամք ունի: Մարդս ի բնէ ունենալով աւելի նուազատես աչքեր, քան թէ շատ անասունների, յայտնագործել է հեռադիտակը, որով նշմարում է նա լուսնի վերայի սարերն ու ձորերը, ուսանում է մեզանից միլիոնաւոր վերստերով հեռու աստղերի ընթացքը: Հնարել է նա մանրացոյցը (միկրոսկոպ), որով տեսնվում են այն ամենամանր անասունները, որոնց ոչ մի աչք կարող չէր տեսնել: Մարդս կարող է իւր յիշողութիւնը զօրացնելով մտահան չանել առարկանների անթիւ քանակութիւն. նա կարող է անհամեմատ բարձր քան թէ անասունները զօրացնել իւր երեւակայութիւնն և իւր խելքը. նա կրթում ու ազնուացնում է իրան միշտ և անդադար:**

**Մենք տեսնում ենք թէ ինչպիսի ճարտարութեամբ թռչունը հիւսում է իւր բունը, մեղուն շինում իւր հացերը (շաները), սարդը գործում իւր սասայնը, այնպէս որ մարդը հազիւ թէ կարող էր այդպիսի ճարտարութիւն գործ դնել: Եւ յերաւի շատ զարմանալի է որ մեղուն ծնում է թէ չէ, հազիւ թողում է իւր բջիջը թէ**



չի իսկոյն գործի է կենում: Նորան ոչ որ բան չի սովորցնում, բայց ինքը հէնց որ ծնում է՝ ճանաչում է իւր անելիքը: Այդպիսի ընդունակութիւնն որ ոչ թէ սովորում է անասունը, այլ ունենում է ծնվելիս, ասվում է բնազդեցութիւն (ինստինկտ): Սա անասնի հոգեկան ընդունակութիւններից մէկն է, որի մասին մինչև հիմայ բան չենք ասել: Աստուած իմանալով որ անասունները կարող չեն մարդու պէս իմացութիւններ սովորիլ և ստանալ, և որ կեանքի մէջ նորանց հարկաւոր էր սակայն որքան և իցէ իմացութիւններ ունենալ, տուել է ամեն մի անասնի նորան կարեւոր բնազդեցութիւնը:

Արարիչը մարդուն քիչ է տուել բնազդեցութիւն, քան թէ անասնին, բայց դրա փոխանակ նա պարզեւատրել է մարդուն բանականութեամբ, այսինքն այնպիսի ընդունակութեամբ, որով նա ուսանում և իմանում է իրան հարկաւոր անթիւ բաներ:

Մեղուն աշխարհի սկզբից մինչև հիմայ շինում է իւր մեղրահացերը մի և նոյն կերպով, սարդերը հիւսում են իւրանց ոստայններն այնպէս ինչպէս հազարաբաւոր տարիներ յառաջ: Բայց վերջրէք մի վայրենի մարդ, որ հազիւ միայն կարողանում է մի գետնափոր բնակարան շինել անձը պաշտպանելու համար, և համեմատեցէք նորան կրթեալ լուսաւորեալ մարդու հետ, որ ծածկել է երկրի երեսը զեղեցիկ քաղաքներով, հրաշալի ճարտարապետական շէնքերով, երկաթեայ ճանապարհներով, ելեքտրական հեռագրաթելերով, պարտէզներով, բուրաստաններով, մշակած անդերով, համեմատեցէք այն կրթված մարդու հետ, որ յայտնագործել է հազար տեսակ յարմար հագուստներ և իւր բնակարանը զարդարել է բազմաթիւ արհեստական առարկաներով, — և դուք կարող էք

հասկանալ, թէ ինչքան մեծ տարբերութիւն կայ մարդու բանականութեան և անասնի բնազդեցութեան մէջ: Պէտք է ճշմարտան ասել որ մարդս իւր բանականութեամբն է միայն որ կարողանում է իշխել երկրին և թագաւորել բոլոր անասունների վերայ, որոնցից շատերը չափազանց ուժեղ են նորանից: Քղի համար այնքան էլ հեշտ է ջարդել մարդուն ինչքան որ մեզ համար հեշտ է ջարդել միանը, բայց մարդս իւր բանականութեամբը ստիպում է նորան հնազանդել: Վագրն ու առիւծը քանի պատիկ զօրեղ են մարդուց, բայց մարդս հնարել է վառօդը, որ գլորում է, թէ փիղ, թէ վագր, թէ առիւծ:

Այդպէս առատաձեռնորէն է պարզեւատրել Արարիչը մարդուն, իւր սիրելի արարածին: Անմահ, խոհական և ազատ հոգի բանականութիւն, խիղճ, կաւք, գեղասիրական զգացումն, հաւատ և սէր առ Աստուած, — այս բոլորը ամենաթանգագին աստուածային պարգևներ են:

ՀՐԱՇԱԼԻ ՏՆԱԿ

Մի հրաշալի տեսակ եմ ճանաչում ես իւր բոլոր սարք ու կարգով: Նորա մէջ կայ աղօրիք, կայ և խոհանոց, որտեղ որ գիշեր ու ցերեկ տաք կերակուր է պատրաստվում: Այդ տան մէջ անթիւ անցքեր ու ճանապարհներ կան, որոնցով ժիր ծառաները տանում — բաժանում են տաք կերակուրը տան բոլոր անկիւններում: Այդ տան մէջ կայ մի տնտես, որ անդազար գործում է զիշեր ու ցերեկ. ոչ մի բոպէ նորա աչքին քուն չէ գալիս և թրփթրփալով քշում է ժիր ծառաներին դէպի տան բոլոր անկիւնները, ուր որ հարկաւոր է լինում կերակուր, բնիկիք կամ ջեր-



մութիւն: Այդ տան մէջ մի մեծ դահլիճ կայ որտեղ ազատաբար ներս է թափանձում մարութ օդ: Երկու հաս լուսաւոր պատուհաններ էլ կան իրանց դռներով, որոնք զիշերը փակվում՝ ցերեկը բացվում են: Կենում է այդ տան մէջ և նորա անտեսանելի տանուտէրը: Այդ տանու տէրը թէև չէ երևում, բայց նա է միայն տան բոլոր կարգադրութիւններ անողը, նորա համար է չարչարվում տնտեսը, նորա համար են գործում փոքրիկ ծառաները, նա է պատուհաններից դուրս նայողը, նորանց բաց անող ու խփողը: Հէնց որ տանուտէրը դուրս գնայ տանից, ամեն բան դադար կառնու—անտեսն էլ չի թխկթխկացնիլ, ծառաները կթողուն իրանց գործերը, և ամբողջ տանը մէջ լուութիւն, դատարկութիւն ու պաղութիւն կտիրէ, իսկ պատուհանները կփակվեն իրանց դռներով:

Բայց ուր կերթայ տանուտէրն ինքը.— Այնտեղ, որ տեղից նա եկել է—երկինք: Աշխարհիս վերայ նա հիւր է միայն, իսկ առանց նորան տունը փուլ է գալիս:

ՄԻ ԲՈՒՌՆ ՀՈՂ.

Մի բուն հող ինձ կը ծածկէ միանգամ, երբ վաստակած դէպի հանգիստ ես կերթամ. Այնուհետև ցաւից, վշտից աղաւթված՝ Մահու քնով կը ննջեմ ես մեղմ հանդարտ Մինչև զանչէ գերեզմանից Նհովան:

Մի բուն հող ինձ կը լինի պատուակալ Աւելի քան մի փառահեղ ծանրութիւն— ճարտարագործ ձեռքից շինած քարանիւթ. Արդէն ցաւեր շատ օրերի ճնշեցին Կեանքս, հողիս, ծանր ծանր բեռներով:



Մի բուն հող ինձ հերիք է բաւական. Գիտեմ, ահա լինելու եմ ես անշուշտ Որդների ու ճճիների կերակուր. Բայց խաղաղ է գերեզմանի խորքումը, Յաւն ու վիշտը այն տեղ լուռ է և հանգիստ, Քունը քաղցր և անխռով հանապազ:

Մի բուն հող զուցէ ձրգէ իմ վերայ Բարեկամն արտում դէմքով ու լացով՝ Եթէ միայն ունէի ես մի անձրն, Որ գալու էր գերեզմանիս տեսութիւն. Այնուհետև կթեթեւանար իմ վերայ Աստու հողը գերեզմանիս միջումը:

\* \* 11. \* \*

Իմաստուն Սոկրատեսը շատ անգամ ասում էր. Ես մենակ մի բան գիտեմ, այն է, որ ոչինչ չգիտեմ, բայց շատ ուրիշներ այդ էլ չգիտեն:









